

Analyse van het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel

Mémoire réalisé par
Justine Bleeckx

Promoteur
Sara Jonkers

Année académique 2017-2018
Master en Communication Multilingue à finalité spécialisée en langues des affaires

Analyse van het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel

Mémoire réalisé par
Justine Bleeckx

Promoteur
Sara Jonkers

Année académique 2017-2018
Master en Communication Multilingue à finalité spécialisée en langues des affaires

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

DANKWOORD

Na een intensieve periode is het zover. Met het schrijven van dit dankwoord leg ik de laatste hand aan mijn scriptie. Het was een periode waarin ik veel heb geleerd. Omdat het niet altijd gemakkelijk was, wil ik me richten naar allen die geholpen hebben bij het tot stand komen van deze scriptie en de mensen die me enorm gesteund hebben.

Ik wens eerst en vooral mijn promotor Prof. Sara Jonkers voor haar inzet, motivatie, beschikbaarheid en begeleiding hartelijk bedanken. Over het onderwerp van deze scriptie wisten we beide aanvankelijk weinig, en haar advies was een grote hulp bij het benaderen van dit onderwerp.

Verder gaat mijn dank naar Glenn Buvens voor zijn hulp, beschikbaarheid, aanmoediging en humor bij de proeflezing en verbetering van deze scriptie.

Ik zou deze scriptie nooit hebben kunnen voltooien zonder de steun van mijn omgeving, waaronder mijn ouders, familie, vrienden en kotgenoten. Vooral wil ik mijn vriendje Xavier bedanken voor zijn oneindig steun, aanmoediging, lief en vertrouwen; en voor de rol van coach die hij de afgelopen weken heeft bekleed.

Ten slotte wil ik mijn oma bedanken voor de kennismaking met haar passie voor cultuur.

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

ABSTRACT IN HET FRANS

La culture procure une vision large et ouverte du monde, stimule la citoyenneté et apporte une conscience de soi critique. La culture est donc essentielle au développement personnel. Bien que Bruxelles soit un terrain fertile pour l'art et la culture, les politiques culturelles y sont disparates et les organisations culturelles doivent trouver leur chemin dans un enchevêtrement institutionnel compliqué. Cette complexité est également présente dans le domaine du théâtre. Ce mémoire va tenter de donner un sens à cette intrication politique et d'esquisser une image claire de l'offre théâtrale à Bruxelles.

L'objectif de ce mémoire est de mieux comprendre l'offre théâtrale francophone et néerlandophone qui a lieu à Bruxelles et de déterminer s'il existe des différences significatives entre l'offre francophone et néerlandophone. Pour atteindre cet objectif, on a d'abord établi une liste de toutes les structures proposant du théâtre subventionné à Bruxelles. Ensuite, les programmes de ces structures pour la saison 2017-2018 ont été consultés afin de présenter l'offre théâtrale Bruxelloise selon différents critères, à savoir la langue, la capacité des salles, les subventions, le nombre de pièces jouées, le nombre de représentations et le type de production. Finalement, on a étudié en détail la programmation des deux principaux théâtres, l'un francophone, l'autre néerlandophone.

Cette recherche a démontré que le théâtre prend forme principalement de deux manières : dans des théâtres d'une part, et dans des centres culturels d'autre part. La plus grande différence entre l'offre francophone et néerlandophone est le déséquilibre entre le nombre de théâtres : il y a 22 théâtres francophones contre trois néerlandophones. Les théâtres néerlandophones proposent des pièces multilingues et ont une politique linguistique inclusive, tandis que les théâtres francophones, à l'exception du Théâtre National, proposent des pièces uniquement en français.

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

ABSTRACT IN HET NEDERLANDS

Cultuur zorgt voor een brede en open kijk op de wereld, stimuleert burgerzin, identiteitsbeleving en een kritisch zelfbewustzijn. Cultuur is dus essentieel voor de persoonlijke ontwikkeling. Hoewel Brussel een kweekvijver voor kunst en cultuur is, is het cultuurbeleid in Brussel zeer hectisch en culturele organisaties moeten hun weg vinden in een ingewikkeld institutioneel kluwen. Deze complexiteit is ook aanwezig op het gebied van theater. In deze scriptie zal worden geprobeerd om wijs te geraken in deze beleidsmatige ingewikkeldheid en om een duidelijk beeld van het Brussels theateraanbod te schetsen.

De doelstelling van deze scriptie is om een beter begrip te verkrijgen van het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel en om te achterhalen of er aanmerkelijke verschillen bestaan tussen het Franstalig en het Nederlandstalig aanbod. Om dit doel te bereiken werd eerst een lijst samengesteld van alle structuren die gesubsidieerd theater in Brussel aanbieden. Daarna werd gekeken naar alle jaarprogramma's voor het seizoen 2017-2018 van de genoemde structuren om hun aanbod volgens verschillende criteria, namelijk taal, zaalcapaciteit, subsidies, aantal toneelstukken, aantal voorstellingen en productie, voor te stellen. Uiteindelijk werd het theateraanbod van de twee voornaamste Franstalige en Nederlandstalige schouwburgen in detail bestudeerd.

Uit dit onderzoek bleek dat theater voornamelijk op twee verschillende manieren aanbod komt: enerzijds in theaterhuizen en anderzijds in cultuurcentra. Het grootste verschil tussen het Nederlandstalig en Franstalig aanbod is de onbalans tussen het aantal theaterhuizen: er zijn 22 schouwburgen aan de Franstalige kant terwijl er slechts drie zijn aan de Nederlandstalige kant. Nederlandstalige theaters voeren meertalige toneelstukken op en hebben een inclusief taalbeleid, terwijl Franstalige schouwburgen – met uitzondering van het Théâtre National – enkel tonelen in het Frans opvoeren.

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

INHOUDSTAFEL

Dankwoord	5
Abstract in het frans	7
Abstract in het Nederlands.....	9
Lijst van afkortingen	v
Lijst van tabellen en figuren	vii
Tabellen	vii
Figuren.....	viii
I. Inleiding.....	1
II. Cultuurbeleid.....	3
A. Context	3
1. België.....	3
2. Brussel.....	5
a) Cultuur in Brussel: institutioneel kader	5
b) Taalgebruik	7
B. Cultuurbeleid en subsidiering.....	12
1. Terminologie	12
2. Het federale niveau.....	14
3. De Franse Gemeenschap (Fédération Wallonie-Bruxelles)	15
a) Cultuurbeleid	15
b) Subsidie.....	16
4. De Vlaamse Gemeenschap	17
a) Cultuurbeleid	18
b) Subsidie.....	19
5. De Franse Gemeenschapscommissie (COCOF)	20
6. De Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC)	21
a) Cultuurbeleid	21
b) Subsidie.....	22
7. Het gemeentelijk niveau	22
8. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	23
9. Culturele verenigingen.....	23
10. Samenvatting	24

III.	Opzet en Methodologie	27
A.	Opzet van het onderzoek	27
1.	Onderzoeksvragen	27
2.	Hypotheses.....	28
B.	Methodologie	28
1.	Theaterzalenlijst.....	28
2.	Criteria.....	30
3.	Dataverzameling	31
4.	Théâtre National en Koninklijke Vlaamse Schouwburg.....	31
IV.	Overzicht en analyse van theater in Brussel	33
A.	Algemeen overzicht.....	33
1.	Theaterhuizen	35
2.	Gemeenschaps- en culturele centra	37
3.	Andere.....	39
a)	Theatercafés	39
b)	Poppentheaters	40
c)	Kunstencentra.....	41
B.	Analyse van het theateraangebod	42
1.	Theaterhuizen	42
a)	Taal.....	42
b)	Subsidies	43
c)	Capaciteit	44
d)	Voorstellingen.....	45
e)	Producties	47
2.	Gemeenschapscentra en culturele centra	48
a)	Gemeenschapscentra	48
b)	Culturele centra	49
3.	Theatercafés.....	50
C.	Bespreking van de resultaten	51
V.	Twee theaterhuizen in de kijker.....	55
A.	Le Théâtre National	56
1.	Overzicht	56

2.	Seizoen 2017-2018.....	56
a)	Theaterstukken	56
b)	Taal	57
c)	Productie.....	58
d)	Peil	58
3.	Taalbeleid	59
B.	De Koninklijke Vlaamse Schouwburg (KVS)	61
1.	Geschiedenis en overzicht	61
2.	Seizoen 2017-2018.....	61
a)	Theaterstukken	61
b)	Taal	62
c)	Productie.....	63
d)	Peil	64
3.	Taalbeleid	64
C.	Vergelijking	66
VI.	Conclusie	69
	Bibliografie.....	73
	Websites	77
	Structuren.....	79
	Theaters.....	79
	Gemeenschapscentra	80
	Culturele centra	80
	Bijlage	83

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

LIJST VAN AFKORTINGEN

- NL = Nederlands
- FR = Frans
- EN = Engels
- FWB = Fédération Wallonie-Bruxelles (Franse Gemeenschap)
- COCOF = Commission Communautaire Française (Franse Gemeenschapscommissie)
- VGC = Vlaamse Gemeenschapscommissie
- BOZAR = het Paleis voor Schone Kunsten
- KVS = Koninklijke Vlaamse Schouwburg
- TN = Théâtre National
- CC = Cultureel Centra
- GC = Gemeenschapscentra
- TB = Taalbarometer
- TB1 = eerste taalbarometer
- TB2 = tweede taalbarometer
- TB3 = derde taalbarometer

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

LIJST VAN TABELLEN EN FIGUREN

TABELLEN

Tabel 1. Taalbarometer onderzoek: vergelijking evolutie taalkennis (goed/uitstekend spreken)	10
Tabel 2. Overzicht van het cultuurbeleid uitgevoerd door de overheden in Brussel	25
Tabel 3. Lijst van de onderzochte structuren	30
Tabel 4. Legende voor de theateraanbodkaarten	34
Tabel 5. Aantal structuren per gemeente in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	35
Tabel 6. Taal gebruikt door de structuren	35
Tabel 7. Aantal theaterhuizen per gemeente in Brussel	37
Tabel 8. Nederlandstalige gemeenschapscentra in Brussel	37
Tabel 9. Franstalige culturele centra in Brussel	38
Tabel 10. Aantal gemeenschapscentra en culturele centra per gemeente	39
Tabel 11. Taal van de theaterstukken volgens de taal van de structuur	42
Tabel 12. Subsidies ontvangen door de theaterhuizen	43
Tabel 13. Aantal zalen per theaterhuis	44
Tabel 14. Aantal toneelzalen per categorie	45
Tabel 15. Categorie van gemiddelde voorstellingen per stuk	47
Tabel 16. Producties van de theaterhuizen	47
Tabel 17. Partners voor de Franstalige culturele centra	49
Tabel 18. Aantal toneelstukken en voorstellingen voor twaalf culturele centra	50
Tabel 19. Subsidies theatercafés	50
Tabel 20. Aantal voorstellingen voor een monsterneming van theatercafés	51
Tabel 21. Jaarprogramma 2017-2018 voor het Théâtre National	57
Tabel 22. Taal en boventiteling van de toneelstukken bij het TN	58
Tabel 23. Peil aantal personen per stuk bij het TN	59
Tabel 24. Jaarprogramma 2017-2018 voor de Koninklijke Vlaamse Schouwburg	62
Tabel 25. Taal en boventiteling van de toneelstukken bij de KVS	63
Tabel 26. Peil aantal personen per stuk bij de KVS	64
Tabel 27. Subsidies ontvangen door de KVS en het Théâtre National	66

FIGUREN

Figuur 1. Algemeen overzicht van het theateraanbod in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	34
Figuur 2. Overzicht van de theaterhuizen in Brussel	36
Figuur 3. Kaart van de theaterhuizen in Brussel	36
Figuur 4. Overzicht van de gemeenschapscentra en culturele centra in Brussel	38
Figuur 5. Overzicht van de theatercafés in Brussel	40
Figuur 6. Overzicht van de poppentheaters in Brussel	41
Figuur 7. Overzicht van de kunstencentra in Brussel	41
Figuur 8. Capaciteit van de toneelzalen	44
Figuur 9. Aantal toneelstukken per theater en gemiddelde voorstellingen per stuk.....	46
Figuur 10. Productie Théâtre National	58
Figuur 11. Productie Koninklijke Vlaams Schouwburg	63

I. INLEIDING

Volgens het onderzoek “de Waarde van cultuur” (Gielen et al., 2014) ligt de belangrijkste waarde van cultuur in de zin die mensen via cultuur kunnen geven aan hun leven en aan hun plaats in de samenleving. In dezelfde lijn schreef Sven Gatz, Vlaams Minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel in zijn beleidsnota 2014-2019 voor Cultuur: ‘cultuur prikkelt, zorgt voor een brede en open kijk op de wereld, en stimuleert burgerzin, identiteitsbeleving en een kritisch zelfbewustzijn.’

Brussel is een internationale, kosmopolitische en jonge stad, sterk met de wereld verbonden dankzij, onder andere, zijn statuut als hoofdstad van Europa. Met zijn indrukwekkend cultuurnetwerk en traditioneel zeer bloeiend verenigingsleven is de Belgische hoofdstad aldus een kweekvijver voor kunst en cultuur. Brussel is tevens een internationaal centrum voor verschillende kunstdisciplines, zoals hedendaagse dans, opera of in toenemende mate de plastische kunsten. In een tijdperk van globalisering waar steden met elkaar concurreren, is cultuur in de ruime zin van het woord een bepalende factor voor de ontwikkeling en aantrekkelijkheid van een stad (Genard et al., 2009).

In Brussel is het cultuurbeleid zeer hectisch en culturele organisaties moeten hun weg vinden in een ingewikkeld institutioneel kluwen, dat wordt gekenmerkt door het ontbreken van een gezamenlijke visie op cultuur in het Gewest. Brussel is een tweetalig gebied waar de cultuurbevoegdheden worden verdeeld tussen, onder andere, de Vlaamse en Franse Gemeenschappen. Hoewel cultuur in hoofdzaak een gemeenschapsbevoegdheid is, spelen in Brussel veel actoren een rol in het cultuurbeleid. Maar hoe manifesteert de officiële tweetaligheid in Brussel zich op culturele vlak?

Als we aan ‘taal’ en ‘cultuur’ denken, komt het woord ‘theater’ direct voor de geest. Een interessante taalgebonden culturele discipline dus, en zeker nuttig om te observeren hoe de tweetaligheid van Brussel in dit gebied vorm krijgt. Om dit te onderzoeken moet worden bepaald hoe het theaterlandschap in Brussel is samengesteld.

In deze scriptie zal het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel worden onderzocht. Het theater kan verschillende vormen aannemen, namelijk: theater, cabaret, muziektheater, verteltheater, humor, poppentheater of theater voor kinderen. In dit onderzoek zal de aandacht worden gevestigd op het beleidsmatige kader van theater en op de organisatorische bijzonderheden van het theateraanbod in Brussel. Bovendien kan een toneelstuk op twee verschillende manieren aan bod komen: ofwel dankzij een theatergezelschap, ofwel binnen een structuur die stukken ten tonele voert. Het zijn deze structuren die zullen worden bestudeerd.

Het is echter moeilijk om wijs te geraken uit de vertakkingen van de institutionele chaos in Brussel. Naast een gebrek aan inzicht in het cultuurbeleid bestaat er ook veel onduidelijkheid met betrekking tot de subsidies. Hoe worden theaterstichtingen

gesubsidieerd? Welke instellingen verlenen toelagen aan dergelijke structuren? Dit leidt tot de volgende onderzoeksvragen:

- (1) Wat is het gesubsidieerde theateraanbod in Brussel?
 - a. Algemene overzicht: hoe is het theateraanbod georganiseerd? Welke subsidiekanalen zijn er?
 - b. Grondigere analyse: wat zijn de verschillende kenmerken van dit aanbod? Door welke instellingen worden de structuren gesubsidieerd? Was is de taal van de theaterstukken? Wat is de zaalcapaciteit van de schouwburgen? Hoeveel theaterstukken worden per jaar opgevoerd?
- (2) Wat zijn de beleidsmatige en organisatorische verschillen tussen het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel?

Op basis van deze onderzoeksvragen kunnen de volgende hypothesen geformuleerd worden:

- (1) De eerste hypothese is dat het Franstalig theateraanbod uitgebreider is dan het Nederlandstalig aanbod. Uit eerder onderzoek (Janssens, 2013) kwam naar voren dat Brussel vooral Franstalig is, wat zou leiden tot een grotere vraag naar Franstalige toneelstukken dan Nederlandstalige en dat zou leiden tot een groter theateraanbod in het Frans.
- (2) In het geval dat de eerste hypothese wordt bevestigd, heeft de tweede hypothese te maken met het zogenaamde numerieke onevenwicht in het theateraanbod. Mijn veronderstelling is dat deze onbalans op de een of andere manier aan de Nederlandstalige kant zal worden gecompenseerd.

De opbouw van deze scriptie is als volgt: in de inleiding werd het onderwerp van deze scriptie gepresenteerd, waarom het de moeite waard is om deze analyse uit te voeren en welke de voorgestelde hypothesen zijn over de resultaten van het onderwerp. Na de inleiding zal een overzicht van het cultuurbeleid in Brussel worden gegeven. In dit hoofdstuk zullen de Belgische context en de instellingen worden bestudeerd die het cultuurbeleid tot stand brengen en subsidies verlenen. In het volgende hoofdstuk zullen de resultaten van het onderzoek worden voorgesteld. Eerst zal een overzicht van het theaterlandschap in Brussel worden geschetst en daarna volgt een grondige analyse en bespreking van de resultaten. In het laatste hoofdstuk zullen de twee grootste schouwburgen in Brussel, een Franstalige en een Nederlandstalige (het Théâtre National en de KVS), in detail worden bestudeerd en met elkaar vergeleken. Ten slotte zullen de resultaten worden teruggekoppeld naar de onderzoeksvragen in een algemeen besluit.

II. CULTUURBELEID

In deze scriptie zal onderzoek worden gedaan naar het Franstalig en Nederlandstalig theateeraanbod in Brussel. In dit kader zal meer bepaald het gesubsidieerd theater onder de loep worden genomen. Dit hoofdstuk zal ingaan in op de theoretische achtergrond van deze scriptie, namelijk de institutionele samenhang van cultuur in Brussel en het verlenen van subsidies voor het theater. In punt A zal eerst de context van de Belgische federale overheid worden uitgelegd. Daarna zal de Brusselse context worden toegelicht met een eerste deel over het institutionele culturele kader en een tweede deel over het taalgebruik. In punt B zal het cultuurbeleid en subsidiering in Brussel worden uiteengezet.

De eerste onderzoeksvraag is “Wat is het gesubsidieerde theateeraanbod in Brussel?”. Om deze vraag te kunnen beantwoorden moet er eerst bepaald worden welke subsidies zijn die aan theater in Brussel worden uitgekeerd. In de institutionele complexiteit van Brussel is het moeilijk om duidelijk waar te nemen welke instanties bevoegd zijn voor cultuur. Daarom zal in dit hoofdstuk worden geprobeerd om een duidelijker beeld van de institutionele en culturele context te schetsen. Dat zal geen sinecure zijn. Er blijkt immers dat er tot nu toe geen wetenschappelijke tekst beschikbaar is die op exhaustieve manier de politieke verantwoordelijken voor cultuur in Brussel weergeeft (Gadeyne, Wille, 2014).

Er moet de nadruk op worden gelegd dat wanneer over Brussel in dit onderzoek wordt gesproken, wordt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en niet de gemeente Brussel-stad bedoeld.

A. CONTEXT

1. België

In dit onderdeel zal de context van de Belgische federale staat worden uitgelegd. Alle gegevens komen van de website van de Belgische federale overheidsdiensten belgium.be.

De Belgische staatsstructuur is het resultaat van lange en soms moeizame evoluties en onderhandelingen die hebben geleid tot een bouwwerk van structuren en bevoegdheden, boordevol subtiele evenwichten.

België onderging sinds 1970 een geleidelijke hervorming tot federale staat. De macht om beslissingen te nemen behoorde daardoor niet langer exclusief toe aan één regering en één parlement.

De structuur en niveaus van de federale staat zijn als volgt:

- ✓ Federale Staat
- ✓ 3 gemeenschappen:

1. De Vlaamse Gemeenschap (= het Vlaams Gewest, maar ook de Nederlandstalige instellingen op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest)
 2. De Franse Gemeenschap (= het Waals Gewest, zonder het Duitse taalgebied, maar met de Franstalige instellingen op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest)
 3. De Duitstalige Gemeenschap (= het Duitse taalgebied: de gemeenten Amel, Büllingen, Burg-Reuland, Bütgenbach, Eupen, Kelmis, Lontzen, Raeren en Sankt-Vith)
- ✓ 3 gewesten:
1. Het Vlaamse Gewest (= het Nederlandse taalgebied)
 2. Het Waals Gewest (= het Franse taalgebied en het Duitse taalgebied)
 3. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (= het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad)
- ✓ 4 taalgebieden:
1. Het Nederlandse taalgebied (= Vlaanderen)
 2. Het Franse taalgebied (= Wallonië)
 3. Het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad
 4. Het Duitse taalgebied

De bevoegdheden van de federale overheid omvatten alles wat te maken heeft met het algemene belang. De federale staat beheert bijvoorbeeld financiën, leger, justitie, sociale zekerheid, buitenlandse zaken, volksgezondheid, binnenlandse zaken, enz. De federale overheid behoudt bovendien een aanzienlijk 'gemeenschappelijk erfgoed'. Daaronder valt onder andere het gerechtelijk apparaat, het leger, de federale politie, het toezicht over de politiediensten, de sociale zekerheid en de belangrijke wetten over sociale bescherming (zoals pensioenen en ziekte- en invaliditeitsverzekering), de overheidsschuld, het monetaire beleid, de overheidsbedrijven (zoals de NMBS, bpost), de federale wetenschappelijke en culturele instellingen – wat ons in het bijzonder voor dit onderzoek interesseert – en nog veel meer.

De bevoegdheden van de drie gewesten zijn 'plaatsgebonden' aangelegenheden. Zo zijn de gewesten bevoegd voor ruimtelijke ordening, huisvesting, landinrichting en natuurbescherming, milieu, landbouw en zeevisserij, dierenwelzijn, waterbeleid, economie, werkgelegenheid, energiebeleid, gemeenten, provincies en intercommunales, openbare werken en verkeer.

Hoewel gemeenschappen gebaseerd zijn op de notie 'taal', worden hun bevoegdheden in ruimere zin opgevat als 'persoonsgebonden' aangelegenheden. Zo is de gemeenschap bevoegd voor de cultuur, het onderwijs en het gebruik der talen.

De provincies kunnen initiatieven nemen in elke aangelegenheid die ze van provinciaal belang achten en die niet tot de bevoegdheid behoort van een ander bestuursniveau.

Wat de gemeenten betreft, zijn ze bevoegd voor alles wat te maken heeft met het ‘gemeentelijk belang’, dat wil zeggen de collectieve node van de inwoners. Het bevat onder meer openbare werken, sociale bijstand, ordehandhaving, huisvesting, onderwijs, afleveren van bouwvergunningen, het gemeentelijke wegennet onderhouden en initiatieven nemen op het gebied van onderwijs, cultuur, sport of ander.

2. Brussel

In deze paragraaf zal de Brusselse context worden toegelicht. Eerst zullen de institutionele configuratie en de gezagsorganen die bevoegd zijn voor cultuur in Brussel worden uitgelegd. Vervolgens zal het Brusselse taalgebruik worden onderzocht.

Brussel is een bijzonder geval met betrekking tot de verschillende overheden die de macht daar uitoefenen, waardoor het een institutioneel kluwen is. Om een duidelijker beeld van de situatie te krijgen, baseert het volgende onderdeel zich op verschillende documenten:

- ✓ *Brussel in cijfers. Situatieschets van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zijn inwoners* (VGC, 2015)
- ✓ *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Country profile: Belgium* (Hesters et al., 2017)
- ✓ *Dwarsdoorsnede van de podiumkunsten in Brussel* (Minne, Pickels, 2003)
- ✓ *Interact #5, Cultuurbeleid in Brussel: een caleidoscoop* (Gadeyne, Wille, 2014)

a) *Cultuur in Brussel: institutioneel kader*

Zoals het in het vorige punt werd geschreven, is cultuur in hoofdzaak een gemeenschapsbevoegdheid. In Brussel is de situatie niet zo voor de hand liggend. In de volgende paragrafen zullen de verschillende overheden die voor cultuur bevoegd zijn worden voorgelegd.

De basis voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd gelegd door de staatshervormingen van 1970 en 1980 met de oprichting van de Nederlandse, Franse en Duitse Cultuurgemeenschap (sinds 1980 de Vlaamse, Franse en Duitstalige Gemeenschap) en het Vlaams en Waals Gewest. Het was wachten op de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen (Brusselwet) voor de gewestvorming wat Brussel betreft haar beslag kreeg in een eigen statuut, waarbij naast de gewestelijke instellingen ook de gemeenschapscommissies werden opgericht (VGC, Vlaamse Gemeenschap, 2012).

In Brussel – en in tegenstelling tot de rest van het land – speelt de federale regering nog een belangrijke culturele rol. De Belgische overheid intervenueert voor ‘nationale biculturele instellingen’. Deze zijn de Koninklijke Muntshouwburg, het Nationaal Orkest van België en het Paleis voor Schone Kunsten (BOZAR).

Het grondgebied van de negentien Brusselse gemeenten, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, bestaat als het tweetalig arrondissement Brussel-Hoofdstad. Dat betekent dat zowel

de Vlaamse als Franse gemeenschap er competent zijn. Deze zijn constitutioneel bevoegd voor alles wat te maken heeft met cultuur, maar enkel unicommunautaire instellingen vallen onder deze bevoegdheden. Dat zijn instellingen (geen personen) die door hun organisatie activiteiten uitsluitend tot één gemeenschap behoren.

Om de uitoefening van de gemeenschapsbevoegdheden, meer bepaald de persoonsgebonden aangelegenheden, de culturele aangelegenheden en het onderwijs in Brussel te vergemakkelijken, richtte de Brusselwet drie gemeenschapscommissies op: de Franse Gemeenschapscommissie, de Vlaamse Gemeenschapscommissie en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (VGC, 2015).

De Franse Gemeenschapscommissie (Service Public Francophone Bruxellois in het Frans; eerder Commission Communautaire Francophone – COCOF – genoemd) is inrichtende macht voor de unicommunautaire Franstalige instellingen. Ze is bevoegd voor onderwijs, vorming, cultuur, jeugd, sport, welzijn, gezondheid en gezin. Daarnaast heeft de Franse Gemeenschapscommissie een decreetgevende bevoegdheid voor de domeinen die de Franse Gemeenschap op 1 januari 1994 aan haar overdroeg.

De Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) is inrichtende macht voor de unicommunautaire Nederlandstalige instellingen. Ze wordt beschouwd als een rechtspersoon die de taken van de Vlaamse Gemeenschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op zich neemt. De VGC is bevoegd voor onderwijs, vorming, cultuur, jeugd, sport, welzijn, gezondheid en gezin. Concreet beheert de VGC een Nederlandstalig netwerk van diensten en voorzieningen, waaronder de Nederlandstalige openbare bibliotheken, Muntpunt en de 22 gemeenschapscentra, in 2012 samengebracht onder de koepel Cultuurcentrum Brussel (Mares, 2015).

De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) is inrichtende macht voor de gemeenschapsaangelegenheden van gemeenschappelijk Nederlandstalig en Franstalig belang. Ook is de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie bevoegd om in persoonsgebonden aangelegenheden bepalingen uit te vaardigen voor de individuele Brusselaars en de instellingen die wegens hun organisatie niet uitsluitend behoren tot één gemeenschap (de ‘bipersoonsgebonden’ aangelegenheden). Door de zesde staatshervorming neemt de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie bevoegdheden over van het federale niveau, onder andere over gezinsbijslagen. Toch is de GGC niet voor cultuur bevoegd (VGC, 2015).

Naast de gemeenschappen hebben in België ook de gemeenten bevoegdheden voor cultuur. Op gemeentelijk niveau kan in elk van de negentien Brusselse gemeenten een schepen van cultuur werkzaam zijn. Brusselse gemeenten zijn niet verplicht om een Nederlandstalige schepen te benoemen, maar in uitvoering van het Lombardakkoord – gesloten in 2001 in het kader van de vijfde staatshervorming – brengt de aanstelling van een Nederlandstalige schepen in een tweetalige gemeente extra financiële middelen met zich

mee. Het cultuurbeleid inzake podiumkunsten verschilt van gemeente tot gemeente (Gadeyne, Wille, 2014).

De negentien Brusselse gemeenten vormen samen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Brussel-stad is een van die negentien gemeenten en is tevens de hoofdstad van Vlaanderen en België. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest oefent dezelfde gewestelijke bevoegdheden uit als het Vlaams en het Waals Gewest. De zesde staatshervorming geeft bovendien het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de bevoegdheid over de 'biculturele aangelegenheden van gewestelijk belang'. Hoewel cultuur geen gewestbevoegdheid is, kan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest onrechtstreeks ondersteuning bieden via bijvoorbeeld haar bevoegdheid 'Imago van Brussel' of 'Internationale uitstraling' (Gadeyne, Wille, 2014).

Op het Brusselse grondgebied zijn aldus vele overheden op cultureel vlak bevoegd: de federale overheid, de Franse en Vlaamse Gemeenschappen, de Franse en de Vlaamse Gemeenschapscommissies, de negentien gemeentebesturen en ten slotte het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

b) Taalgebruik

In dit onderdeel zullen de taalcontext en taalgebruik in Brussel worden voorgelegd. Eerst zal de geschiedenis van het Brusselse taalgebruik, namelijk de taalgrens en verfransing van Brussel, worden toegelicht. Vervolgens zal het huidige taalgebruik in Brussel worden onderzocht, gebruikmakend, onder andere, van de resultaten die uit de drie Taalbarometer onderzoeken van Rudi Janssens (2001, 2007, 2013) zijn gebleken.

Omdat de tweede onderzoeksvraag van deze scriptie over beleidsmatige en organisatorische verschillen tussen het Franstalig en Nederlandstalig theateeraanbod gaat, is het wel nuttig om eerst de algemene Brusselse taalcontext te verstaan. De geschiedenis van Brussel is immers met het gewicht dat aan talen wordt gehecht belast. Deze taalgeschiedenis blijft het huidige gebruik, beleid en burgerlijke gezichtspunt beïnvloeden. Daarom is het belangrijk om een duidelijk beeld van het taalgebruik in Brussel te verkrijgen om daarna de verschillen tussen het Franstalig Nederlandstalig theateeraanbod in dat licht goed te kunnen analyseren.

In België is taalvrijheid in de grondwet verankerd en iedereen mag de taal spreken die hij of zij wil. Net zoals alle andere landen heeft België ook officiële talen. Dat zijn het Frans, het Nederlands en het Duits. In het midden van het vorige eeuw werden op basis van het taalgebruik vier taalgebieden vastgelegd: het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het Duitse taalgebied (9 gemeenten in het oosten van België) en het tweetalige Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Deze splitsing in taalgebieden en officiële talen doet niets af aan de taalvrijheid, maar betekent eerder dat de officiële talen verplicht zijn in bepaalde situaties, vooral dan in de contacten met de overheid (Frans et al., 2015).

Toen België in 1962 in vier taalgebieden werd verdeeld, werd Brussel officieel tweetalig. Het tweetalige gebied is beperkt tot de negentien gemeenten die de agglomeratie

van Brussel vormen. De bestuursstalen zijn aldus het Frans en het Nederlands. Nochtans woont er in Brussel slechts een minderheid Nederlandstaligen. Waarom is Brussel dan tweetalig? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zal de taalgeschiedenis in Brussel in het volgende onderdeel worden toegelicht.

(1) Geschiedenis: taalgrens en verfransing van Brussel

Om het huidige taalgebruik in Brussel te kunnen begrijpen, is het nodig om terug te kijken naar de geschiedenis van Brussel, en meer bepaald naar de verfransing daarvan. Om een duidelijker beeld van de situatie te krijgen, zal dit onderdeel zich baseren op het artikel "*Verfransing van Brussel*" uit de website Wikipedia.org en op de publicatie van de Vlaamse Rand vzw "*Living in Translation. Tien vragen van nieuwe inwoners over taalgebruik in de Vlaamse Rand*" (Frans et al., 2015).

De verfransing van Brussel is de ontwikkeling waarbij de aanvankelijk bijna uitsluitend Nederlandstalige stad tijdens de voorbije twee eeuwen tweetalig werd met het Frans als meerderheidstaal en lingua franca. De verfransing en taalgrens zijn wezenlijk met elkaar verbonden.

Historisch gezien is Brussel een Nederlandstalige stad. Van bij zijn ontstaan in de tiende eeuw tot de achttiende eeuw was Brussel zelfs een bijna uitsluitend Nederlandstalige stad. In de negentiende eeuw, na de onafhankelijkheid van België, veranderden de taalverhoudingen. Doordat België Frans als officiële taal koos, ging het Frans het openbare leven domineren en werd het de taal van het gerecht, de administratie, het leger, de cultuur en de media. Als taal van de politieke en economische elite groeide het Frans uit tot een statussymbool (Frans et al. 2015).

De opmars van het Frans in het openbare leven begon geleidelijk aan tegen het einde van de 18^e eeuw en consolideerde zich na de Belgische onafhankelijkheid. Het Nederlands – waarvan de standaardisering in België nog erg zwak was – kon niet concurreren met het Frans, de exclusieve taal van het gerecht, de administratie, het leger, de cultuur, het onderwijs en de media. Het prestige van het Frans werd zodanig breed gedragen dat na 1880, en vooral rond de eeuwwisseling, de kennis van het Frans onder de Nederlandssprekenden explodeerde. Hoewel tot na het midden van de twintigste eeuw de meerderheid van de bevolking tweetalig bleef, werd het Brabants dialect steeds minder overgebracht aan de volgende generatie, waardoor vanaf 1910 de groep eentalige Franstaligen steeds groter werd. Dit assimilatieproces verloor aan kracht na de jaren 1960, toen de taalgrens werd vastgelegd en het economisch zwaartepunt van het land naar Vlaanderen was verschoven. De relatieve positie van het Nederlands in de stad bleef evenwel achteruitgaan door de aanhoudende toestroom van immigranten en de opkomst van Brussel als centrum van de naoorlogse internationale politiek. Ondanks de vastlegging van de taalgrens, deed de toenemende verstedelijking in een aantal gemeenten in de Vlaamse Rand Franstalige meerderheden ontstaan. Dit fenomeen van groeiende verfransing vormt samen met het statuut van Brussel een van de belangrijkste twistpunten in de Belgische politiek (Verfransing van Brussel 2018).

Algemeen wordt aangenomen dat de Belgische taalgrens al ontstond rond de 4e eeuw. Eeuwenlang speelde die grens amper een rol van betekenis. In de middeleeuwen domineerde het Latijn, later werd steeds meer het Frans gebruikt. Rond de achttiende eeuw was het Frans in bijna heel Europa de taal van de maatschappelijke en politieke elite. Toen in 1795 het huidige België geannexeerd werd door de Franse republiek worden de administratie, het onderwijs, het leger, het gerecht, en de pers gebruikt om Vlaanderen te verfransen. Die verfransing zette zich voort toen België in 1815 bij het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd aangesloten. De Nederlandse overheid probeerde dit fenomeen om te keren, maar haar inspanningen hebben niet veel uitgehaald wanneer België zich in 1830 afscheurde en onafhankelijk werd.

Het jonge België werd gekenmerkt door taalvrijheid en zette dit principe in de grondwet, maar in de praktijk liep het anders: de toenmalige machthebbers kozen voor het Frans als bestuurstaal. Frans werd de taal van de politieke, maatschappelijke en economische centra. De Nederlandse volkstaal werd nauwelijks onderwezen, had weinig cultureel prestige en was geen standaardtaal. De eeuwenoude taalgrens werd daardoor ook steeds meer een sociale grens: de Franstalige bovenlaag versus een hoofdzakelijk Nederlandstalige onderklasse.

Als kersverse hoofdstad kende Brussel een bevolkingsexplosie. In 1830 had Brussel 50.000 inwoners. In 1875 waren dat er al 250.000 en in 1914 750.000. Als politiek, financieel en economisch centrum kreeg Brussel een Franssprekende boven- en middenlaag. Lager en middelbaar onderwijs kon enkel in het Frans worden gevolgd, zodat het Frans geleidelijk ook in de lagere sociale klassen binnen sijpelde. De vele inwijkelingen, de meesten van hen uit Vlaanderen, moesten noodgedwongen Frans spreken, wilden ze kans maken hogerop te geraken. De verfransing van Brussel zette zich daardoor snel voort.

In 1898, erkende de Gelijkheidswet het Nederlands als officiële taal en als gelijkwaardig aan het Frans. De praktische gevolgen bleven echter beperkt. Wallonië bleef eentalig Frans, Vlaanderen bleef tweetalig en het Frans bleef ook in Vlaanderen en Brussel de taal van de maatschappelijke keur. Nergens in Vlaanderen kon je universitaire studies in het Nederlands volgen. In 1921 werd België opgedeeld in twee eentalige gebieden – Vlaanderen en Wallonië – en een tweetalig gebied Brussel. De politieke elite van het land erkende dus wel dat Vlaanderen een volwaardige taal en cultuur bezat.

De taalgrens in België werd uiteindelijk bij wet vastgelegd op 8 november 1962. Het is ook op dat moment dat België werd opgesplitst in de vier taalgebieden: het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het Duitse taalgebied en het tweetalige Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het Brussels tweetalig gebied bleef beperkt tot de negentien gemeenten die al de agglomeratie Brussel vormden. In 1989 werden de grenzen van Brussel en het tweetalige statuut ervan nog eens bekrachtigd (Frans et al., 2015).

(2) Huidig taalgebruik

In dit punt zal het huidige taalgebruik in Brussel worden onderzocht met behulp van de bestaande literatuur over dit onderwerp.

Het belangrijkste onderzoek dat tot nu toe naar het Brusselse taalgebruik werd gedaan, werd door Prof. Dr. Rudi Janssens uitgevoerd. Dit “taalbarometeronderzoek” (TB) is een wetenschappelijk survey dat trachtte een representatief beeld te schetsen van de Brusselse taalsituatie. Het steunde op een face-to-face bevraging van een representatief staal van 2500 Brusselaars en peilde naar taalkennis, taalgebruik en de houding van de inwoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ten aanzien van een aantal taalgerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen. Na het eerste TB in 2001 en de tweede in 2007, werden in 2013 de resultaten van de derde taalbarometer gepresenteerd (Janssens, 2013). Op dit moment [zomer 2018] worden de enquêtes van de vierde taalbarometer over Brussel geanalyseerd. De presentatie van de resultaten is voorzien voor het najaar van 2018.

Uit de eerste Brusselse taalbarometer (TB1) bleek een zeer gediversifieerd en contextgebonden taalbeeld. Het vervolgonderzoek, de taalbarometer 2 (TB2) werd 5 jaar later uitgevoerd en liet toe een aantal verschuivingen in het taallandschap vast te stellen. De resultaten van de derde Brusselse taalbarometer (TB3) werden voorgesteld in 2013 in de publicatie *“Meertaligheid als cement van de stedelijke samenleving”*. In de volgende paragrafen worden deze resultaten uiteengezet.

De analyse van de taalsituatie op basis van 12 jaar BRIO-taalbarometeronderzoek biedt een mooie spiegel van de ontwikkelingen die zich binnen Brussel voltrekken. Als migratieregio wordt Brussel gekenmerkt door een steeds grotere diversiteit aan thuistalen. Waar in TB1 72 verschillende talen goed tot uitstekend werden gesproken, steeg dit in TB2 tot 96 en tot 104 in TB3.

TB1	2001	TB2	2007	TB3	2013
Frans	95.5%	Frans	95.6%	Frans	88.5%
Nederlands	33.3%	Engels	35.4%	Engels	29.7%
Engels	33.3%	Nederlands	28.3%	Nederlands	23.1%
Arabisch	10.1%	Spaans	7.4%	Arabisch	17.9%
Duits	7.1%	Arabisch	6.6%	Spaans	8.9%
Spaans	6.9%	Italiaans	5.7%	Duits	7.0%
Italiaans	4.7%	Duits	5.6%	Italiaans	5.2%
Turks	3.3%	Turks	1.4%	Turks	4.5%

Tabel 1. Taalbarometer onderzoek: vergelijking evolutie taalkennis (goed/uitstekend spreken)

In TB3 bleef de top 8 van de meest gesproken talen dezelfde, al verschoven de posities en de aantallen die de taal “goed tot uitstekend beheersen” (Tabel 1). Tabel 1 toont dat Frans in 2013 de lingua franca in Brussel bleef en dat Engels het Nederlands als tweede meest gekende taal heeft verdrongen. Ook bleek dat de drie belangrijkste talen – Frans, Engels en Nederlands – een relatief gewicht in de derde taalbarometer hebben verloren. Opmerkelijk is de stijgende kennis van Arabisch, dat bijna 18% bereikte in TB3.

Wat het taalgebruik binnen het gezin betreft maakte in 2013 het percentage eentalig Franstalige en eentalig Nederlandstalige gezinnen samen minder dan 40% van de bevolking uit. Het gezin dat thuis enkel Frans gebruikt, was dus niet langer de norm. Wat het Nederlands betreft bleef ongeveer de helft van diegenen die de taal goed tot uitstekend spreken deze van thuis uit geleerd te hebben. Van alle geïnterviewde Brusselaars waren ongeveer 55% in een eentalig gezin opgegroeid, waar dit bij de vorige meetmomenten nog 70% was. Van de groep van Brusselaars jonger dan 25 jaar groeide in 2013 reeds de helft op in een twee- of meertalig gezin.

Niet enkel het taalgebruik binnen het gezin, maar ook het taalgebruik in het private en publieke domein werden nader geanalyseerd. Uit TB3 bleek dat binnen alle onderzochte taaldomeinen zowel meer Engels als meer Nederlands werd gesproken, wat evenwel geen daling van het gebruik van het Frans impliceerde. Ook bleek dat een evolutie van de taaldiversiteit ontstond. Naar aanleiding van zijn ontdekkingen beweerde Janssens (2013: p.5) in zijn taalbarometer verslag 'Alhoewel de meeste mensen het Frans beheersen kan een sterke taal deze evolutie van taaldiversiteit en het ontstaan van lokale lingua francas niet beletten.' Janssens heeft verder aangetoond dat Brussel is geëvolueerd van een stad met de twee klassieke Belgische gemeenschappen (de kleine groep Brusselse Vlamingen en de grote groep Franstaligen) naar een stad waarin de klassieke gemeenschappen minderheden werden en taalgemengde gezinnen, waarvan het grootste gedeelte vaak niet in België is geboren, de meerderheid zijn gaan uitmaken.

De evolutie die tijdens twaalf jaar taalbarometeronderzoek werden blootgelegd toont een stijging van de taaldiversiteit. De conclusie van dit onderzoek was dat Nederlands en Frans een cruciale rol blijven spelen in de gemeenschapsvorming binnen Brussel, maar dat de manier waarop met deze talen wordt omgegaan niet langer in het verlengde ligt van de traditionele communautaire tegenstellingen die het politieke debat beheersen. De Brusselaars richten zich niet meer op een bepaalde taalgemeenschap; het is juist de meertaligheid die hen bindt (Janssens, 2013).

(3) Samenvatting

Wat het taalgebruik in Brussel betreft, constateerde Janssens (2008) dat het moeilijk is om in Brussel een persoon aan een specifieke taalgemeenschap te linken.

Uit het derde taalbarometeronderzoek (Janssens, 2013) is verder gebleken dat hoewel Frans de belangrijkste taal in Brussel blijft (gevolgd door Engels en Nederlands op de derde plaats), de actuele taaltoestand een van verhoogde taaldiversiteit is. Een verschuiving van eentaligheid naar taaldiversiteit heeft immers plaatsgevonden.

'Brussel werd in snel tempo een meertalige stad waarin men niet langer in het Nederlands of het Frans communiceert maar waar het gebruik van verschillende talen door de burgers het bindende element is geworden. [...] De uitdaging voor de Vlaamse Gemeenschap in Brussel zal in de toekomst niet in een confrontatie met de Franstaligen liggen maar in het behoud en de

versterking van de positie van het Nederlands binnen het meertalige Brussel. In confrontatie met het Frans of het Engels staat het Nederlands zwak, maar een stedelijke samenleving functioneert niet meer op basis van één taal. Het komt er op aan drietaligheid als een evidentie naar voor te schuiven, als het cement voor de Brusselse samenleving, en dit ook via concreet beleid te ondersteunen.’ (Janssens, 2014)

B. CULTUURBELEID EN SUBSIDIERING

In dit hoofdstuk zal het cultuurbeleid en subsidiering in Brussel worden uiteengezet. Eerst zal de terminologie van de meest gebruikte termen worden toegelicht. Daarnaast zal het cultuurbeleid en de verschillende subsidiekanalen van de bevoegde overheden worden geëxpliceerd. Ook zullen de culturele verenigingen die een rol spelen in het Brusselse culturele leven worden aangegeven. En samenvatting zal dit hoofdstuk sluiten.

Zoals eerder gezegd, is het Brusselse subsidiesysteem nogal ingewikkeld. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is officieel tweetalig, wat betekent dat cultuur onder de bevoegdheid van de Vlaamse en de Franstalige gemeenschappen valt. Echter spelen andere actoren ook een rol op vlak van cultuur. Culturele instellingen in Brussel kunnen aldus worden ondersteund door de federale overheid, de Franse en/of Vlaamse gemeenschappen, maar ook door de Franse en/of Vlaamse Gemeenschapscommissies, de gemeentelijke overheden en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Elk van deze gezagsorganen voert een eigen cultuurbeleid.

Aangezien het onderdeel dat ons voor dit onderzoek interesseert “theater” is, zullen de verschillende culturele beleidslijnen in beeld worden gebracht door uitsluitend degene die van toepassing op podiumkunsten zijn te selecteren.

Om dit hoofdstuk te schetsen werd, onder andere, de volgende bronnen geraadpleegd:

- ✓ *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Country profile: Belgium* (Hesters et al., 2017)
- ✓ *Dwarsdoorsnede van de podiumkunsten in Brussel* (Minne, Pickels, 2003)
- ✓ *Interact #5, Cultuurbeleid in Brussel: een caleidoscoop* (Gadeyne, Wille, 2014)
- ✓ *In Nesten. Onderzoek naar Taalontwikkeling en Interculturaliteit in de Podiumkunsten* (Simons et al., 2013)

1. Terminologie

In deze paragraaf zullen belangrijke termen worden verduidelijkt.

▪ Lokaal cultuurbeleid:

“Een cultuurbeleid dat steunt op deskundigheid, strategische aanpak en participatie van alle actoren, dat streeft naar een evenwicht tussen enerzijds de culturele

behoeften en anderzijds het cultuuraanbod, ondersteund door de lokale overheid, en dat uitgaat van de samenhang tussen de verschillende cultuurbeleidsdomeinen"
(Decreet Lokaal Cultuurbeleid)

▪ **Kunstencentra** (Vlaamse Gemeenschap):

"Organisaties die in hoofdzaak de opdracht hebben de ontwikkelingen in de nationale en/of internationale kunstproductie te volgen door middel van creatie, presentatie, reflectie en/of publiekswerking".
(Kunstendecreet)

▪ **Gemeenschapscentra** (Vlaamse Gemeenschap):

"Culturele infrastructuur die de gemeente beheert met het oog op cultuurparticipatie, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding ten behoeve van de lokale bevolking en met bijzondere aandacht voor de culturele diversiteit"
(Decreet Lokaal Cultuurbeleid)

▪ **Cultuurcentrum** (Vlaamse Gemeenschap):

"Culturele infrastructuur die de gemeente beheert met het oog op cultuurparticipatie, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding ten behoeve van de lokale bevolking en met bijzondere aandacht voor de culturele diversiteit, met daarnaast een breed en eigen cultuurspreidingsaanbod, gericht op de bevolking van een streekgericht werkingsgebied".
(Decreet Lokaal Cultuurbeleid)

▪ **Cultureel centrum** (Franse Gemeenschap):

"Plaats voor reflectie, mobilisatie en culturele activiteit, door, voor en met de bevolking, de institutionele spelers en de plaatselijke verenigingen. De activiteit die er plaatsvindt, stelt elk individu in staat zijn/haar recht op cultuur uit te oefenen"
(Decreet Culturele Centra)

▪ **Creatiestructuren** (Franse Gemeenschap):

"Deze die worden geleid door één of meer kunstenaars en die bestemd zijn voor creatie, dit is onder meer opvatting, compositie, scenarioschrijven, vertolking, productie, coproductie, verspreiding, uitgave, bemiddeling en/of promotie van de door die kunstenaar(aars) gedragen werken, met uitsluiting van het beheer van een voorstellingsplaats"
(Podiumkunstendecreet)

▪ **Creatieplaatsen** (Franse Gemeenschap):

"Deze die één of meer plaatsen beheren die hoofdzakelijk bestemd zijn voor de creatie van kunstvormen op het vlak van podiumkunsten, eigen productie of coproductie, en die op die plaatsen die voorstelling aan het publiek organiseren"
(Podiumkunstendecreet)

▪ **Verspreidingsplaatsen** (Franse Gemeenschap):

"Deze die één of meer plaatsen beheren die hoofdzakelijk bestemd zijn voor het voorstellen van kunstvormen op het vlak van podiumkunsten en die op die plaatsen die voorstelling aan het publiek organiseren" (Podiumkunstendecreet)

- **Podiumkunsten (Franse Gemeenschap):**
“De domeinen van de kunstuiting voor de creaties en de producties waarvoor er een beroep wordt gedaan op kunstenaars en vakmensen en op de technieken van de vertolkingskunsten en die met name in de vorm van levende vertoning worden verspreid.”
 (Podiumkunstendecreet)
- **Actietheater (Franse Gemeenschap):**
“Toneelpraktijk die met sociaal en cultureel achtergestelde personen socioculturele doelstellingen nastreeft.”
 (Podiumkunstendecreet)
- **Theater voor jong publiek (Franse Gemeenschap):**
“Theaterpraktijk die zich hoofdzakelijk en op duurzame wijze richt tot een publiek bestaande uit kinderen en adolescenten die tussen 0 en 16 jaar oud zijn, en die voor het ontwikkelen van het artistieke project rekening houdt met de kenmerken van dat publiek en met de nadere regels voor de productie, de voorstelling en de verspreiding die aan die kenmerken beantwoorden.”
 (Podiumkunstendecreet)
- **Boventiteling:**
 Boventiteling wordt gebruikt om gezongen of gesproken tekst weer te geven tijdens een theater- of muziekvoorstelling. Hierbij wordt (vertaalde) tekst boven het podium op een scherm geprojecteerd of weergegeven op één of meerdere monitoren of een lichtkrant.
 (Wikipedia)

2. Het federale niveau

In België zijn de Gemeenschappen bevoegd voor de culturele aangelegenheden. Nochtans heeft ook de federale overheid nog een (rest)bevoegdheid voor de “Federale Wetenschappelijke Instellingen” en de “Nationale Biculturele Instellingen”. Deze bevinden zich in Brussel.

De Belgische hoofdstad telt immers een hele verzameling cultuurhuizen die niet zomaar kunnen worden opgesplitst. De Koninklijke musea, de Albertina-bibliotheek en andere instellingen voor het kunstpatrimonium worden “federale wetenschappelijke instellingen” genoemd, en ressorteren onder het federale wetenschapsbeleid. De Koninklijke Muntchouwburg, het Nationaal Orkest van België en het Paleis voor Schone Kunsten zijn “nationale biculturele instellingen”. Op vlak van podiumkunsten in Brussel is de federale overheid dus bevoegd voor twee structuren: De Munt (de nationale opera) en het Paleis voor Schone Kunsten (BOZAR) (Minne, Pickels, 2003).

Sinds 2008 vallen de federale culturele instellingen onder de bevoegdheid van de Eerste Minister. De Kanselarij van de Eerste Minister verzekert de administratieve en budgettaire opvolging ervan, en heeft een ondersteunende functie bij het beleid. De drie

instellingen beschikken elk over een eigen raad van bestuur, benoemd door de Federale Regering. De raad van bestuur neemt alle belangrijke beslissingen. Een regeringscommissaris van elke taalrol houdt daar toezicht (Gadeyne, Wille, 2014).

3. De Franse Gemeenschap (Fédération Wallonie-Bruxelles)

De Franse Gemeenschap is constitutioneel bevoegd voor alles wat te maken heeft met cultuur. De Franse Gemeenschap is verdeeld in een secretariaat-generaal en vijf beleidsdomeinen: Jeugdhulp, Onderwijs, Sport, Cultuur en Huizen van Justitie.

Het beleidsdomein Cultuur wordt zelf organisatorisch opgedeeld in vijf departementen: podiumkunsten, literatuur, jeugd en éducation permanente, erfgoed en beeldende kunsten en tenslotte een departement inspectie. Voor de beleidsperiode 2014-2019 is minister van Cultuur, Jeugd en Permanente Vorming, Alda Greoli, bevoegd voor het beleidsdomein cultuur. De minister krijgt voor haar beslissingen advies van verschillende adviesorganen, georganiseerd per thema, en van de administratie. Deze adviseren de minister over beslissingen tot subsidiëring en erkenning enerzijds en anderzijds over de decretale en reglementaire ontwikkelingen.

Uit het door de Franse Gemeenschap-gepubliceerd verslag “Focus Culture 2017” blijkt dat de begroting voor cultuur in 2017 546 425 000 € bedroeg, wat neer kwam op 7% van de begroting van de Franse Gemeenschap in 2017. Het bedrag voor podiumkunsten was 90 809 000 €, waarvan 40 104 209 € voor theater. 22 941 613 € werd aan culturele centra uitgegeven.

a) Cultuurbeleid

In deze paragraaf zal over het cultuurbeleid worden besproken dat relevant is voor dit onderzoek. In het geval van de Franse Gemeenschap, is er sprake van het Podiumkunstendecreet en het Decreet Culturele Centra.

De erkenning en subsidiëring van organisaties werkzaam binnen de podiumkunsten gebeurt bij de Franse Gemeenschap op basis van het **Decreet van 10 april 2003 houdende de erkenning en subsidiëring van de professionele podiumkunstensector** (Décret-cadre du 10 avril 2003 relatif à la reconnaissance et au subventionnement du secteur professionnel des Arts de la scène), waarnaar hier als “Podiumkunstendecreet” zal worden verwezen. Het Podiumkunstendecreet werd gewijzigd en gemoderniseerd in het Decreet van 13 oktober 2016 tot wijziging van het kaderdecree van 10 april 2003 betreffende de erkenning en de subsidiëring van de beroepssector van de Podiumkunsten. Het is het beleid van deze laatste versie dat geldig is.

Onder “Podiumkunsten” overweegt dit decreet verschillende domeinen van de kunstuiting. Deze domeinen zijn:

- de dramatische kunst met inbegrip van het actietheater en het theater voor jong publiek;
- de choreografische kunst;
- de klassieke en hedendaagse muziek, met inbegrip van de lyrische dichtkunst;
- de niet klassieke muziek;
- de circuskunsten, de kermiskunsten en de straatkunsten;
- het sprookje

Organisaties kunnen dus worden erkend binnen de afdeling theater, dans, klassieke en hedendaagse muziek, niet-klassieke muziek, sprookje en tot slot circuskunsten, kermiskunsten en straatkunst. Onder de afdeling theater valt het theater voor volwassenen, het theater voor jong publiek, het semiprofessioneel theater, het amateurkunsten theater en het Actietheater.

Het besluit is gericht op natuurlijke personen en op rechtspersonen die onder één van de onderstaande categorieën vallen: creatiestructuren, dienstverlenende structuren, verspreidingsplaatsen, creatieplaatsen, festivals en podiumkunstencentra.

Deze organisaties kunnen een meerjarige subsidiëring aanvragen door een programmaovereenkomst of steun voor projecten af te sluiten met de bevoegde minister. De inhoud (missie en opdracht, duur en budget) van deze programmaovereenkomst en steun voor projecten wordt per organisatie onderhandeld tussen de bevoegde minister en de desbetreffende organisatie. Daarnaast kunnen binnen sommige disciplines ook individuele kunstenaars gesubsidieerd worden via beurzen (Simons et al. 2013).

De erkenning en subsidiëring van culturele centra gebeurt binnen de Franse Gemeenschap op basis van het **Decreet van 21 november 2013 betreffende de Culturele centra** (Décret du 21 novembre 2013 relatif aux Centres culturels), waarnaar hier als “Decreet Culturele Centra” zal worden verwezen.

b) Subsidie

❖ **Podiumkunstendecreet**

Het Podiumkunstendecreet legt drie soorten financiële steun voor: de beurs, de steun voor het project en de programmaovereenkomst.

De **beurs** is “een toelage die wordt toegekend aan een natuurlijke persoon voor een project op het gebied van onderzoek, vorming, compositie of experimentering dat bijdraagt tot de ontwikkeling van zijn beroepstraject” (Art. 1).

De **steun voor het project** is een “financiële steun die aan een natuurlijke persoon of aan een rechtspersoon wordt toegekend om de verwezenlijking van een bepaald project te ondersteunen over een maximumtermijn van drie jaar” (Art. 1). Om een steun voor een project te kunnen genieten, moet de aanvrager “over geen programmaovereenkomst beschikken waarvan het bedrag van de jaarsubsidie hoger is dan een bedrag dat door de Regering op grond van het domein wordt bepaald, voor zover het gecumuleerde bedrag van

de steun voor het project en de programmaovereenkomst niet hoger is dan dit bedrag” (Art. 47). Indien deze voorwaarde niet wordt gerespecteerd, wordt de steun voor het project onmiddellijk stopgezet. Deze steun heeft betrekking op een activiteitenproject met een maximumduur van driejaar en de toelage wordt jaarlijks uitbetaald.

De **programmaovereenkomst** is “een contractueel stelsel dat financiële steun verleent aan een rechtspersoon om zijn werking en zijn activiteiten over een periode van vijf jaar te ondersteunen” (Art. 1). De lijst met de verschillende voorwaarden voor een programmaovereenkomst is terug te vinden op artikel 62 van het Podiumkunstendecreet.

❖ **Decreet Culturele centra**

Art. 57. “Binnen de perken van de beschikbare kredieten krijgt het cultureel centrum waarvan de culturele actie erkend wordt, een jaarlijkse subsidie van de Franse Gemeenschap voor de duur van de erkenning. De Regering bepaalt de nadere regels voor de uitbetaling van de subsidie.”

Art. 79. § 1. “De Regering sluit een programma-overeenkomst af met het cultureel centrum waarvan de culturele actie erkend wordt, de provincie(s) op het grondgebied waarvan het grondgebied van de vestiging zich uitstrekt en ten minste de gemeente op het grondgebied waarvan de maatschappelijke zetel van het cultureel centrum gelegen is.

§ 2. Tijdens de duur van de programma-overeenkomst kan het cultureel centrum de titel dragen van ‘cultureel centrum met een overeenkomst’ of ‘cultureel centrum met een overeenkomst met de Federatie Wallonië-Brussel’.”

4. De Vlaamse Gemeenschap

De Vlaamse Gemeenschap is constitutioneel bevoegd voor alles wat te maken heeft met cultuur. De elf beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid zijn Kanselarij en Bestuur (KB), Financiën en Begroting (FB), internationaal Vlaanderen (iV), Economie, Wetenschap en Innovatie (EWI), Onderwijs en Vorming (OV), Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (WVG), Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM), Werk en Sociale Economie (WSE), Landbouw en Visserij (LV), Mobiliteit en Openbare Werken (MOW) en Omgeving (OMG).

Cultuur valt onder het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM). Voor de beleidsperiode 2014-2019 is M. Sven Gatz de Vlaamse minister voor Cultuur, Jeugd, Media en Brussel.

De nauwe band die Vlaanderen met Brussel wil onderhouden, komt ook tot uiting in de organisatie van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen. Zo is in het Vlaams Parlement, waarvan zes Brusselse Vlamingen deel uitmaken, een aparte commissie bevoegd voor de Brusselse problematiek, de Commissie voor Brussel en de Vlaamse Rand. In de Vlaamse Regering is een minister bevoegd voor Brussel en bij de Vlaamse administratie werd een apart

team Coördinatie Brussel opgericht dat specifieke opdrachten heeft met betrekking tot de hoofdstad van Vlaanderen (Gadeyne, Wille, 2014).

a) Cultuurbeleid

In deze paragraaf zal worden gesproken over het cultuurbeleid dat relevant is voor dit onderzoek. In het geval van de Vlaamse Gemeenschap, is er sprake van het Kunstendecreet en het Decreet Lokaal Cultuurbeleid.

De erkenning en subsidiëring van organisaties werkzaam binnen de podiumkunsten gebeurt bij de Vlaamse Gemeenschap op basis van **het Decreet van 13 december 2013 betreffende de ondersteuning van de professionele kunsten**, dat ook onder de naam ‘Kunstendecreet’ gekend is. Het Kunstendecreet van 2013 is de nieuwe versie van hetgeen dat in 2004 ontstond, en richt zich tot het professionele kunstenveld en meer concreet tot kunstenaars en organisaties die werken in of behoren tot een van de volgende sectoren of mengvormen daarvan: theater, muziektheater, dans, kunstencentra, werkplaatsen, kunsteducatie, muziek, audiovisuele kunsten, sociaal-artistieke werking, architectuur, vormgeving, beeldende kunsten en nieuwe media. Kunstvormen op het vlak van literatuur en film vallen niet onder het Kunstendecreet, maar behoren tot de bevoegdheid van respectievelijk het Vlaams Fonds voor de Letteren en het Vlaams Audiovisueel Fonds.

Organisaties kunnen via dit decreet project- of werkingssubsidies aanvragen. Projectsubsidies ondersteunen organisaties die een in tijd en opzet afgebakend project wensen te realiseren. Organisaties die al werkingssubsidies ontvangen, kunnen geen projectsubsidies aanvragen. Daarnaast zijn er binnen het Kunstendecreet ook instrumenten om individuele kunstenaars te ondersteunen. Naast beurzen kunnen individuele kunstenaars ook projectmiddelen aanvragen (Simons et al., 2013).

Het **Vlaams Fonds voor Letteren** biedt subsidies voor de vertalingen van toneelteksten uit het Nederlands. Het Fonds wil met deze subsidie de publicatie van vertalingen van literaire toneelteksten bevorderen. Bovendien wil het de presentatie en opvoering van die teksten in het professionele circuit in het buitenland stimuleren. Met het oog op een opvoering of een presentatie kan een Vlaams theatergezelschap – dat een structurele subsidie van maximaal 300 000 euro ontvangt – de subsidie aanvragen.

Het **Decreet van 6 juli 2012 betreffende het Lokaal Cultuurbeleid**, ook onder de naam Decreet Lokaal Cultuurbeleid gekend, geeft gemeenten de kans een kwalitatief cultuurbeleid op maat van hun gemeente te ontwikkelen met middelen vanuit Vlaanderen. Dit decreet bouwt verder op het basisidee van het decreet van 2001. Gemeenten kunnen in aanmerking komen voor subsidiëring, als ze via hun gemeentelijk cultuurbeleid (opgenomen in de strategische meerjarenplanning van de gemeente) een aantal Vlaamse beleidsprioriteiten inzake lokaal cultuurbeleid lokaal vertalen. Ook Brusselse gemeenten kunnen middelen krijgen van Vlaanderen om een Nederlandstalig lokaal cultuurbeleid uit te bouwen. Ze moeten hiertoe (nog steeds) een apart cultuurbeleidsplan indienen waarin ze invulling geven aan de

Vlaamse beleidsprioriteiten voor lokaal cultuurbeleid, en onder andere over een cultuurbeleidscoördinator en een Nederlandstalige openbare bibliotheek beschikken. Na de verkiezingen in 2012 stelde elke Brusselse gemeente voor het eerst een Vlaamse schepen aan. Het decreet Lokaal Cultuurbeleid biedt hen een drijfveer om een betekenisvol Nederlandstalig lokaal cultuurbeleid te kunnen voeren. De Franse Gemeenschap komt minder tussen op lokaal niveau. Er kunnen wel middelen verkregen worden voor de uitbouw van een cultuurcentrum. In Brusselse gemeenten kunnen zo twee cultuurdiensten – aangestuurd door twee verschillende schepenen – ontstaan die, al dan niet, samen een cultuurbeleid voeren (Simons et al., 2013).

b) Subsidie

❖ **Kunstendecreet**

Het Kunstendecreet legt drie soorten financiële steun voor kunstenaars: de kortlopende beurs, de meerjarige beurs en de projectsubsidie. Organisaties worden ondersteund door projectsubsidies en werkingssubsidies. Omdat theater door organisaties eerder dan kunstenaars wordt opgezet, zijn deze laatste subsidies die onder de loep worden genomen.

De **projectsubsidie** is “een subsidie die toegekend wordt ter ondersteuning van specifieke kosten voortvloeiend uit een activiteit die zowel qua opzet of doelstelling als in tijd kan worden afgebakend met een maximale looptijd van drie opeenvolgende jaren” (Art. 3). [...] “Een projectsubsidie ondersteunt initiatieven die inzetten op een of meer functies en disciplines en die zowel in tijd als wat betreft opzet of doelstelling afgebakend zijn. Een projectsubsidie wordt toegekend voor een looptijd van maximaal drie opeenvolgende jaren” (Art. 21). “Organisaties die een werkingssubsidie ontvangen [...], waarvan het toegekende subsidiebedrag per werkjaar een door de Vlaamse Regering te bepalen grensbedrag overschrijdt, komen niet in aanmerking voor projectsubsidies. De Vlaamse Regering bepaalt nader dit grensbedrag” Art. 30).

De **werkingssubsidie** is “een subsidie die toegekend wordt ter ondersteuning van de personeels- en werkingskosten voortvloeiend uit een structurele activiteit die een continu en permanent karakter vertoont en die de subsidiëring van een kern van personeelsleden, de jaarlijkse toekenning van een basistoelage voor de werking en een subsidiëring op grond van werkelijk gepresteerde activiteiten omvat” (Art. 3). [...] “Een werkingssubsidie ondersteunt een organisatie bij de uitvoering van een werking die inzet op een of meerdere functies en disciplines voor een periode van vijf jaar” (Art. 25).

❖ **Decreet Lokaal Cultuurbeleid**

Art. 5. “Dit decreet heeft tot doel het lokaal cultuurbeleid van de gemeenten in het Nederlandse taalgebied, uitgewerkt in de strategische meerjarenplanning, te ondersteunen [...]

De ondersteuning gebeurt op basis van de volgende Vlaamse beleidsprioriteiten:

1. de gemeente voert een kwalitatief en duurzaam lokaal cultuurbeleid;
2. de gemeente organiseert een laagdrempelige bibliotheek, aangepast aan de hedendaagse behoeften;
3. de gemeente, opgenomen in de lijst van steden en gemeenten die als bijlage bij dit decreet is gevoegd, organiseert een cultuurcentrum.

De ondersteuning van een kwalitatief en duurzaam lokaal cultuurbeleid gebeurt met bijzondere aandacht voor de openbare bibliotheek en het cultuurcentrum. Dat veronderstelt in ieder geval de aanwezigheid van de nodige deskundigheid bij de respectieve instellingen.”

Art. 43. “Om in aanmerking te komen voor de subsidie voor de uitvoering van het cultuurbeleidsplan, vermeld in artikel 42, moet een gemeente in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad beschikken over:

1. een cultuurbeleidscoördinator [...]
2. culturele infrastructuur die voldoet aan de vereisten die de Vlaamse Regering bepaalt;
3. een gemeentelijke, Nederlandstalige openbare bibliotheek die op basis van dit decreet wordt gesubsidieerd;
4. een akkoord van de gemeente om gegevens over het gemeentelijk cultuurbeleid ter beschikking te stellen in de vorm die de administratie oplegt;
5. een bij de administratie ingediend cultuurbeleidsplan [...]

Als Brusselse gemeenten aan deze voorwaarden voldoen, kunnen ze subsidies door de Vlaamse Gemeenschap ontvangen om hun lokaal cultuurbeleid te uitvoeren. Op die manier kunnen gemeenschapscentra ook worden ondersteund.

5. De Franse Gemeenschapscommissie (COCOF)

De Franse Gemeenschapscommissie is bevoegd voor de uncommunautaire Franstalige instellingen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Haar podiumkunstenbeleid evolueert rond drie assen: het ontwikkelen van de complementariteit tussen haar eigen culturele bevoegdheden en die van de Franse Gemeenschap, het bevestigen en versterken van de Franstalige culturele identiteit in Brussel via steunverlening aan Franstalige zalen, verenigingen en evenementen, en het intensifiëren van de ontmoetingen tussen ruim publiek en scheppende kunstenaars.

Het podiumkunstenbeleid van de COCOF wordt in principe gevoerd aan de hand van drie “reglementen” inzake theater en dans: het Fonds voor acteurs (Fonds des Acteurs), de Steun voor buitenlandse tournees (Aide aux tournées hors Belgique) en de Inwijding van het schoolpubliek (Initiation du public scolaire).

De COCOF is evenwel ondoorzichtig omtrent haar cultuurbeleid en de overige subsidies die ze verleent, en het is moeilijk om een duidelijk beeld daarvan te krijgen.

6. De Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC)

De Vlaamse Gemeenschapscommissie is bevoegd voor de unicommunautaire Nederlandstalige instellingen van het Brussels Gewest.

De VGC is een gedecentraliseerd bestuur ten dienste van de Vlaamse Brusselaars. Ze draagt mee zorg voor de uitvoering van de Vlaamse decreten in Brussel en ondersteunt Vlaamse voorzieningen op het vlak van de cultuur, het onderwijs en de welzijns- en gezondheidszorg. Als gedecentraliseerd bestuur is de VGC onderworpen aan het bestuurlijk toezicht van de Vlaamse overheid (Gatz, 2014). De VGC is nauw verbonden met de Vlaamse Gemeenschap, die als toezichhoudende overheid optreedt.

Het netwerk van 22 gemeenschapscentra van de VGC – die verspreid over het gewest verschillende cursussen, activiteiten en projecten opzetten – speelt een belangrijke rol in het Nederlandstalige cultuuraanbod in Brussel (VGC 2015).

De VGC krijgt vooral inkomsten via andere overheden: van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, van de Vlaamse Gemeenschap en van de federale overheid (VGC, 2018). Uit het 2017 jaarverslag van de VGC bleek dat het 2017 budget voor Cultuur, Jeugd en Sport 31,86 miljoen euro bedroeg. Dit budget ging voornamelijk naar de 22 gemeenschapscentra, de ondersteuning van kunst, cultureel erfgoed en musea, naar verenigingen en naar projecten, bibliotheken en jeugdwerk.

a) Cultuurbeleid

In deze paragraaf zal worden gesproken over het cultuurbeleid dat relevant is voor dit onderzoek. In het geval van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, is er sprake van de Kunstenverordening.

De erkenning en subsidiëring van organisaties werkzaam binnen de podiumkunsten gebeurt bij de Vlaamse Gemeenschapscommissie op basis van de **Verordening nr. 03/01 houdende subsidies voor Kunsten**, waarnaar hier als “Kunstenverordening” zal worden verwezen. Het specifieke reglement voor de toepassing van deze verordening is voorgesteld in het collegebesluit van 23 juni 2016 houdende de uitvoering van verordening nr. 03/01 houdende subsidies voor kunsten.

Er zijn binnen kunsten subsidies voor jaarwerking, projecten en trajecten. Hiermee ondersteunt de VGC zowel continuïteit, vernieuwing als experiment. De verordening houdende subsidiëring van de kunsten op het niveau van de VGC biedt in heel wat gevallen aanvullende subsidies bij het Kunstendecreet. Circa 85% van de organisaties die door het Vlaams Kunstendecreet structureel erkend worden, ontvangt ook een structurele subsidie van de VGC (VGC, Vlaamse Gemeenschap, 2012).

Het **Decreet Lokaal Cultuurbeleid** van de Vlaamse Gemeenschap voorziet de overdracht van Vlaamse subsidies naar de VGC voor gemeenschapscentra, het streekgericht

bibliotheekbeleid, de hoofdstedelijke bibliotheek Muntpunt en de werkingsmiddelen voor het lokaal cultuurbeleid. De werkingsmiddelen voor het lokaal cultuurbeleid bedragen jaarlijks 327.000 euro. De VGC verdeelt deze middelen over alle Brusselse gemeenten, erkend of niet, op basis van het aantal inwoners (VGC, 2018).

b) Subsidie

De Kunstenverordening verleent twee soorten van kunsten ondersteuning: jaarwerkingssubsidies en projectsubsidies.

Jaarwerkingssubsidies kunnen aangevraagd worden door Brusselse kunstenorganisaties voor ondersteuning van hun artistieke werking. Kunstenorganisaties zonder commerciële doeleinden kunnen een werkingssubsidie aanvragen als ze hun zetel in het Brussels hoofdstedelijk gewest hebben, hun werking ontplooiën in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, over Nederlandstalige statuten beschikken en een Nederlandstalige werking ontplooiën, met professionele ambitie een continue artistieke werking ontplooiën.

Projectsubsidies kunnen aangevraagd worden door individuele kunstenaars of kunstenorganisaties om een kunstproject te ondersteunen. Een kunstproject is een “activiteit met professionele inzet of ambitie waarbij artistieke middelen op het domein van beeldende kunst, literatuur, theater, dans, muziek, muziektheater, film, fotografie, architectuur, video en elektronische media worden ingezet in een betekenisvol geheel.” Dit kunstproject moet minstens eenmaal opgevoerd of getoond worden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest om in aanmerking te kunnen komen voor een subsidie. Alle mogelijke disciplines kunnen ondersteund worden. De aanvraag moet wel gericht zijn op de realisatie van een concreet en volwaardig project. Projectsubsidies zijn voornamelijk gericht op de creatie van nieuw artistiek werk.

7. Het gemeentelijk niveau

Gemeenten zijn bevoegd voor alles wat te maken heeft met het ‘gemeentelijk belang’, dat wil zeggen de collectieve node van de inwoners. Cultuur is één van hun bevoegdheid.

In het vlak van het gemeentelijk niveau zijn de bevoegdheden in principe vrij uitgebreid en de daartegenover staande middelen vrij beperkt. De verplichte culturele uitgaven die de gemeenten in hun begroting moeten inschrijven, dekken slechts twee domeinen: de onderhoudskosten voor de openbare bibliotheek en de kosten ter bescherming van monumenten en landschappen. Het cultuurbeleid inzake podiumkunsten verschilt bijgevolg van gemeente tot gemeente en niet enkel op het stuk van de initiatieven, maar ook op dat van de beschikbaar gestelde middelen (Minne, Pickels, 2003). Bovendien kunnen in Brusselse gemeenten twee cultuurdiensten – aangestuurd door twee verschillende schepenen – ontstaan die, al dan niet, samen een cultuurbeleid voeren.

De negentien Brusselse gemeenten ontwikkelen zelf een specifiek cultuurbeleid, dat verschillende vormen met verschillende intensiteiten aanneemt. Hun investering in cultuur

zou 22% van de culturele uitgaven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vertegenwoordigen (COCOF, 2013).

8. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft inzake cultuur en podiumkunsten geen enkele rechtstreekse bevoegdheid. Niettemin is het er zijdelings bij betrokken via andere gebieden: de ruimtelijke ordening, de bescherming van monumenten en landschappen en vooral de internationale promotie van Brussel.

Zo biedt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest biedt onrechtstreeks culturele ondersteuning via haar bevoegdheid “Imago van Brussel” en ‘Internationale uitstraling”.

9. Culturele verenigingen

In de volgende paragraaf zullen de verschillende verenigingen die een rol spelen in het culturele leven van Brussel worden gepresenteerd.

- **Réseau des Arts Bruxellois/Brussels KunstenOverleg – RAB/BKO:**
 - ✓ Overlegplatform voor dialoog en reflectie, kenniscentrum en gesprekspartner voor alles wat betreft de uitdagingen voor cultuur in Brussel.
 - ✓ “RAB/BKO wil bijdragen aan visieontwikkeling over cultuur in Brussel, het delen van ideeën en opinies mogelijk maken en wil de uitbouw van een gemeenschapsoverschrijdend cultuurbeleid stimuleren, aangepast aan de dagelijkse realiteit van de Europese hoofdstad.”
- **Fondation pour les Arts/Stichting voor de Kunsten:**
 - ✓ Stichting van openbaar nut die zich engageert om een coherente, globale promotie van het Brusselse culturele leven te ontwikkelen. Haar objectieven zijn:
 - de bevordering van het imago en de uitbouw van de uitstraling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest door de nadruk te leggen op het plaatselijke culturele leven, Brusselse evenementen en de artistieke creativiteit van het Gewest
 - de informatie over het culturele leven uitbouwen en toegankelijker maken
 - de Europese dimensie van Brussel op cultureel en artistiek niveau benadrukken.
 - ✓ Sinds 2011 is de Stichting partner van visit.brussels om de ontwikkeling van haar drie kernprojecten verder te zetten: de culture dienst agenda.be, de website agenda.be en de ticketing Arsène 50.
- **visit.brussels:**
 - ✓ Brussels Agentschap voor Toerisme. Het kreeg de opdracht het imago van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te versterken.
- **agenda.be:**
 - ✓ Databank die het geheel aan publieke evenementen centraliseert

- **Arsène 50:**
 - ✓ Ticketing dat biedt de mogelijkheid om tickets aan halve prijs te kopen voor voorstellingen die de avond zelf plaatsvinden
- **Vereniging Vlaamse Cultuur- en gemeenschapscentra (VVC):**
 - ✓ Ledenvereniging van cultuurcentra en gemeenschapscentra in Vlaanderen en Brussel. Ze treedt op als spreekbuis ten aanzien van de Vlaamse overheid, de federale overheid en diverse andere organisaties.
- **Association des Centres Culturels de la Communauté française de Belgique (ACC):**
 - ✓ Ledenvereniging van culturele centra in Wallonië en Brussel die door het ministerie van de Franse Gemeenschap worden gesubsidieerd, maar ook van andere vzw uit de sociaal-culturele sector.

10. Samenvatting

Culturele instellingen in Brussel kunnen dus worden ondersteund door de federale overheid, de Franse en/of Vlaamse Gemeenschap, de Gemeenschapscommissies (COCOF en/of VGC), de gemeentelijke overheden en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Tabel 2 geeft een overzicht van het cultuurbeleid uitgevoerd door de verschillende overheden, onder andere dankzij verschillende decreten. Een schets van de verschillende subsidies voor podiumkunsten wordt bovendien uiteengezet.

Overheid	Logo	Cultuurbeleid	Subsidies Podiumkunsten
Federale Staat			Nationale biculturele instellingen (BOZAR)
Franse Gemeenschap		Decreet van 10 april 2003 houdende de erkenning en subsidiëring van de professionele podiumkunstensector (Podiumkunstendecreet)	▪ Beurs ▪ Steun voor het project (3 jaar) ▪ Programmaovereenkomst (5 jaar)
		Decreet van 21 november 2013 betreffende de Culturele centra	▪ Jaarlijkse subsidie
COCOF			▪ Fonds voor acteurs ▪ Steun voor buitenlandse tournees ▪ Inwijding van het schoolpubliek
Vlaamse Gemeenschap		Decreet van 13 december 2013 betreffende de ondersteuning van de professionele kunsten (Kunstendecreet)	▪ Beurs ▪ Projectsubsidie (3 jaar) ▪ Werkingssubsidie (5 jaar)
		Decreet van 6 juli 2012 betreffende het Lokaal Cultuurbeleid (Decreet Lokaal Cultuurbeleid)	
VGC		Verordening nr. 03/01 van 24 april 2003 houdende subsidiëring van kunsten	▪ Projectsubsidies ▪ Jaarwerkingssubsidies
Brussels Hoofdstedelijk Gewest			▪ Nationale en internationale uitstraling van Brussel
19 Gemeenten	/	Elke gemeente heeft zijn eigen cultuurbeleid	

Tabel 2. Overzicht van het cultuurbeleid uitgevoerd door de overheden in Brussel

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

III. OPZET EN METHODOLOGIE

In dit hoofdstuk zal een beeld worden geschetst van de methodologie die werd gehanteerd om deze studie uit te voeren. Ten eerste zal de doelstelling van deze masterscriptie worden voorgesteld. Daarna zal worden ingegaan op het “in kaart brengen”, meer bepaald het opstellen van een theaterzalenlijst. Achteraf zullen de selectiecriteria voor het onderzoek worden uiteengezet. Vervolgens zal het materiaal gebruikt voor de dataverzameling worden aangegeven. Ten slotte zal de methode voor de analyse van de twee grootste theaterhuizen worden toegelicht.

A. OPZET VAN HET ONDERZOEK

De culturele context in Brussel is een ingewikkeld institutioneel kluwen. Brussel is een tweetalig gebied waar de cultuurbevoegdheden worden verdeeld tussen, onder andere, de Vlaamse en Franse Gemeenschappen. Uit de literatuur is gebleken dat aanvullende overheden ook op vlak van cultuur bevoegd zijn. Zo spelen in Brussel veel actoren een rol in het cultuurbeleid. Toch bestaat er geen officieel document waarin het cultuurbeleid dat op het Brusselse grondgebied van toepassing is, de bevoegde instellingen en de vele toegekende subsidies worden geschetst. Het is bijgevolg geen verrassing dat het moeilijk is om te navigeren.

Een interessant uitgangspunt om deze institutionele complexiteit te onderzoeken zou zijn om te bestuderen hoe cultuur en tweetaligheid in contact komen. Als we aan ‘taal’ en ‘cultuur’ denken, komt het woord ‘theater’ direct voor de geest. Theater is een interessante taalgebonden culturele discipline waarvan de omstandigheden ook niet helemaal duidelijk zijn. Zou het dan niet bruikbaar zijn om aandacht te vestigen op het beleidsmatige kader van theater en op de organisatorische bijzonderheden van het theateraangebod in Brussel?

Bovendien werd er nog geen onderzoek uitgevoerd naar het theateraangebod in Brussel, deze scriptie zou dus van pas kunnen komen.

1. Onderzoeksvragen

In dit onderzoek zal worden ingegaan op de volgende vragen:

- (1) Wat is het gesubsidieerde theateraangebod in Brussel?
 - a. Algemeen overzicht: hoe is het theateraangebod georganiseerd? Welke subsidiekanalen zijn er?
 - b. Grondigere analyse: wat zijn de verschillende kenmerken van dit aanbod? Door welke instellingen worden de structuren gesubsidieerd? Was is de taal van de theaterstukken? Wat is de zaalcapaciteit van de schouwburgen? Hoeveel theaterstukken worden per jaar opgevoerd?

- (2) Wat zijn de beleidsmatige en organisatorische verschillen tussen het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel?

2. Hypotheses

Op basis van deze onderzoeksvragen kunnen de volgende hypothesen worden geformuleerd:

- (1) De eerste hypothese is dat het Franstalig theateraanbod uitgebreider is dan het Nederlandstalig aanbod. Uit eerder onderzoek (Janssens, 2013) kwam naar voren dat Brussel vooral Franstalig is, wat zou leiden tot een grotere vraag naar Franstalige toneelstukken dan Nederlandstalige en dat zou leiden tot een groter theateraanbod in het Frans.
- (2) In het geval dat de eerste hypothese wordt bevestigd, heeft de tweede hypothese te maken met het zogenaamde numerieke onevenwicht in het theateraanbod. Mijn veronderstelling is dat deze onbalans op de een of andere manier aan de Nederlandstalige kant zal worden gecompenseerd.

In deze scriptie zal getracht worden om deze onderzoeksvragen en hypothesen te beantwoorden.

B. METHODOLOGIE

1. Theaterzalenlijst

De eerste onderzoeksvraag van deze scriptie is “Wat is het gesubsidieerde theateraanbod in Brussel?”. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, diende eerst worden bepaald waar het gesubsidieerd Franstalig en Nederlandstalig theater plaatsvindt. De grondslag van dit onderzoek is als volgt. Een vestiging wordt geselecteerd indien deze aan de volgende twee criteria voldoet: ten eerste, theater aanbieden, en ten tweede, subsidies ontvangen van – tenminste – één Belgische overheidsinstelling. De eerste stap was dus een zoektocht naar een lijst van de theaterzalen in Brussel. Toch was het moeilijk om een bijgewerkte en complete lijst te vinden. Sommige documenten verzamelden instellingen voor podiumkunsten, dans en theater, terwijl andere documenten plekken presenteerden die sindsdien waren gesloten. Het eindresultaat was uiteindelijk een combinatie van verschillende documenten.

Het eerste aanvangspunt, “Liste de théâtres et salles de spectacles à Bruxelles” (Lijst van schouwburgen en toneelzalen in Brussel), is afkomstig van de Wikipediawebsite wikipedia.org en omvat de verschillende toneelzalen, theatercafés, kunstencentra en cultuurcentra in Brussel, geassocieerd per gemeente. Niet alle structuren waren aan theater gewijd en enkele waren zelfs niet meer in werking. Daarom was het noodzakelijk om ze allen te staven.

De tweede bron is een verzameling van documenten uitgegeven door “La Bellone”, het huis voor de podiumkunsten. In de bijlagen van “*Dwarsdoorsnede van de podiumkunsten in Brussel*”, een kwalitatieve en transversale studie gepubliceerd in januari 2003, wordt een lijst

van de theaters in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest weergegeven op pagina 136. Dit document stelt de verschillende theaters, ontvangstplekken, culturele centra, polyvalente ruimten (waarin ook voorstellingen plaatsvinden), en theatercafés in Brussel voor. Aangezien het onderzoek vijftien jaar geleden werd gepubliceerd, was het noodzakelijk om de huidige stand van zaken te bevestigen. Ik heb de verschillende stichtingen online onderzocht en een aantal van hen was sindsdien veranderd of gesloten. Een ander nuttig document was “Théâtres/Lieux de diffusion théâtre FWB” (Schouwburgen en theaterlocaties van de Franse Gemeenschap), te vinden in het professionele gedeelte van de Bellone-website bellone.be. Dit document bevat een lijst van de verschillende theaters, cultuurcentra en andere culturele plaatsen van de Franse Gemeenschap in Brussel en Wallonië.

De laatste bron komt van de website agenda.be, aangedreven door visit.brussels, het Brussels Agentschap voor Toerisme, en door de Stichting voor de Kunsten, fondationpourlesarts.be. Deze website is de meest volledige vitrine van het cultuuraanbod van België. Deze inventariseert niet alleen de culturele evenementen die in Brussel plaatsvinden, maar ook de culturele plaatsen via adresboeken, waaronder die voor theater, dans- en podiumkunsten, en die voor culturele centra en gemeenschapscentra. Bovendien geeft de Stichting voor de Kunsten sinds 1996 jaarlijks “de Culturele Gids van Brussel” uit, die een overzicht biedt van de belangrijkste culturele evenementen die het komende jaar op het programma staan. In de gids staan ook hoofdtukken met de adressen van alle plekken in Brussel voor podiumkunsten, muziek en tentoonstellingen.

De basislijst voor dit onderzoek werd vervolgens samengesteld door de vergelijking van de verschillende informatiebronnen en het selecteren van de diverse vestigingen op basis van de twee criteria: theater aanbieden en subsidie krijgen. Uit 125 potentiële structuren werden 84 uiteindelijk geselecteerd.

Onderzoekslijst	
Cultureel centrum	Poppentheater
CC Anderlecht - Escalé du Nord	Le Ratinet
CC Auderghem	Les Cœurs de Bois
CC Bruegel	Théâtre de Toone
CC Bruxelles Nord - Maison de la création	Theater
CC des Riches-Clares	Atelier 210
CC Espace Magh	BRONKS
CC Etterbeek - Le Senghor	Comédie Claude Volter
CC Evere - L'entrela'	Kaaitheater
CC Forest - BRASS	KVS
CC Ganshoren - La Villa	La Clarencière
CC Jacques Franck	La Montagne magique
CC Jette - L'Armillaire	Le Boson
CC Le Fourquet	Magic Land Theatre
CC Schaerbeek	Poème 2
CC Uccle	Théâtre 140
CC Watermael-Boisfort - La Vénérerie	Théâtre de la Balsamine

CC Wolubilis	Théâtre de la Toison d'Or
CC Woluwé-St-Pierre - W:Hall	Théâtre de la Vie
Gemeenschapscentrum	Théâtre de Poche
GC De Kriekelaar	Théâtre des Martyrs
GC De Kroon	Théâtre Le Public
GC De Linde	Théâtre Le Rideau
GC De Maalbeek	Théâtre Les Tanneurs
GC De Markten	Théâtre Marni
GC De Platoo	Théâtre National
GC De Rinck	Théâtre Océan Nord
GC De VaartKapoen	Théâtre Royal des Galeries
GC De Zeyp	Théâtre Royal du Parc
GC Den Dam	Théâtre Varia
GC Elzenhof	Theatercafé
GC Essegem	Au B'izou
GC Everna	Café-Théâtre la Roseraie
GC Het Huys	Côté village
GC Kontakt	Espace Théâtral Scarabeus
GC Nekkersdal	Fou Rire
GC Nohva	Koek's
GC Op-Weule	La Samaritaine
GC Pianofabriek	La Soupape
GC Ten Noey	L'arrière Scène
GC Ten Weyngaert	Le Jardin de ma sœur
GC Wabo	Le petit chapeau rond rouge
Kunstencentrum	Le Rayon Vert
Beursschouwburg	Théâtre de la flûte enchantée
BOZAR	
Zinnema	

Tabel 3. Lijst van de onderzochte structuren

Tijdens de volgende stap werden alle structuren geïnventariseerd op een kaart op basis van hun verschillende categorieën. Dit zal aldus een beter overzicht geven van de geografische verspreiding van het theateraanbod in Brussel. De link voor de opgerichte kaart is https://drive.google.com/open?id=1tU23xCZ849vMqHF6Z_rmQR4QDkA&usp=sharing.

2. Criteria

De relevante analysecriteria werden vervolgens bepaald om dit onderzoek verder uit te voeren. De gekozen criteria zijn als volgt:

1. categorie
2. taal
3. capaciteit
4. subsidies
5. aantal toneelstukken voor het seizoen 2017-2018
6. aantal voorstellingen in totaal voor het seizoen 2017-2018

7. productie

Eerst is de categorie van de stichting, dat wil zeggen of het een schouwburg, poppentheater, kunstencentrum, gemeenschapscentrum, cultureel centrum of theatercafé is. Daarna komt de officiële taal van de stichting en de talen waarin de voorstellingen worden uitgevoerd. Een ander criterium is de capaciteit van de vestiging: hoeveel toneelzalen zijn er, en wat is het aantal zitplaatsen per zaal. Achteraf zal er worden bepaald door welke overheidsinstellingen de structuur subsidies krijgt. Vervolgens zal het jaarprogramma worden geanalyseerd: hoeveel toneelstukken worden tijdens het seizoen op de planken gebracht en wat is de totale hoeveelheid van theatervoorstellingen voor het hele seizoen. Zoals eerder gezegd beroept dit onderzoek zich op het seizoen 2017-2018 voor wat het toneelstukkenprogramma betreft. Tenslotte zal naar de oorsprong van het stuk worden gekeken, namelijk of het een eigen productie, een coproductie of een gastgezelschap is.

3. Dataverzameling

Voor dit onderzoek werden 84 organisaties onder de loep genomen. Om data over de genoemde structuren te verzamelen werden verschillende bronmaterialen gebruikt. Ten eerste werd zoveel mogelijk informatie verzameld via de websites van de organisaties zelf, vooral met betrekking tot de categorie, taal, capaciteit en subsidies. Gedetailleerde data waren ook te vinden in technische fiches op de respectievelijke websites. De gewenste gegevens waren echter niet steeds beschikbaar, vooral op vlak van de jaarprogramma's. Het was bijgevolg noodzakelijk om zich ook naar culturele agenda's te richten, waaronder de websites agenda.brussels.be en demandezleprogramme.be. Bovendien werden fysieke programmaboekjes voor het seizoen 2017-2018 voor verschillende theaters in Brussel ingezameld, wat de taak heeft vergemakkelijkt. Onder meer voor CC Jacques Franck, CC Bruegel, CC Senghor, Bozar : theater op de middag, Bronks, théâtre 140, théâtre de la Montagne Magique, théâtre de la Toison d'Or, théâtre des Martyrs, théâtre les Tanneurs, théâtre Royal des Galeries, théâtre Royal du Parc, théâtre Varia, théâtre National, KVS werd deze methode toegepast.

Al de verzamelde en geanalyseerde data werden opgenomen in een Excel bestand dat als bijlage bij deze scriptie is toegevoegd.

4. Théâtre National en Koninklijke Vlaamse Schouwburg

Het gebruikte materiaal voor de analyse van de twee grootste theaterhuizen in Brussel was hetzelfde als voor de dataverzameling, namelijk de websites van de instellingen en de jaarprogramma's. Bovendien werden drie interviews uitgevoerd met medewerkers van beide schouwburgen. Dominique De Guchteneere, Ticketbalie bij het Théâtre National, Delphine Somers, publiekswerking bij de KVS en Inge Floré, regieassistente & boventiteling bij de KVS, hebben de tijd genomen om de volgende vragen te beantwoorden:

- Wat is uw publiek?

- Wat doet u om uw aanbod aan een anderstalig publiek aan te passen?
- Wat doet u om een anderstalig publiek aan te trekken?
- Hebt u een benaderingswijze wat taal betreft?

IV. OVERZICHT EN ANALYSE VAN THEATER IN BRUSSEL

In de volgende paragrafen zullen de resultaten van het onderzoek worden voorgesteld. In het eerste deel van de resultaten zal een overzicht worden gegeven van het theateraanbod in Brussel met de verschillende theaterhuizen, gemeenschapscentra en dergelijke. Het tweede deel van dit hoofdstuk zal de analyse van het voorgenoemd aanbod op grond van de vooraf bepaalde criteria presenteren.

De eerste onderzoeksvraag van deze scriptie is “Wat is het gesubsidieerde theateraanbod in Brussel?”. De deelvragen zijn:

- a. Algemene overzicht: hoe is het theateraanbod georganiseerd? Welke subsidiekanalen zijn er?
- b. Grondigere analyse: wat zijn de verschillende kenmerken van dit aanbod? Door welke instellingen worden de structuren gesubsidieerd? Was is de taal van de theaterstukken? Wat is de zaalcapaciteit van de schouwburgen? Hoeveel theaterstukken worden per jaar opgevoerd?

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, diende eerst worden bepaald waar het gesubsidieerd theater plaatsvond. Deze zoektocht werd uitgevoerd en één onderzoeklijst van 84 structuren werd opgesteld. In de methodologie werd uitgelegd hoe deze stap werd gedaan.

In deze scriptie worden aldus 84 structuren die gesubsidieerd theater aanbieden onder de loep genomen. Deze structuren worden in zes categorieën onderverdeeld: 18 culturele centra, 22 gemeenschapscentra, 25 theaterhuizen, 14 theatercafés, 3 poppentheaters en 3 kunstencentra.

Dit hoofdstuk is op dezelfde manier verdeeld als de deelvragen. Hoofdstuk A zal een algemeen overzicht van het theateraanbod en de geografische spreiding ervan geven, terwijl hoofdstuk B en grondigere analyse van dit aanbod zal uiteenzetten.

Alle data die in dit hoofdstuk zullen worden geanalyseerd, zijn in een Excel bestand opgenomen dat als bijlage van deze scriptie is gehecht.

A. ALGEMEEN OVERZICHT

De bedoeling van dit onderzoek is om een beter beeld te verkrijgen van het Franstalige en Nederlandstalige theaterlandschap in Brussel. In de eerste plaats zal worden gekeken naar het type van de structuren die theater aanbieden en hoe ze zich over het Brusselse grondgebied verspreiden.

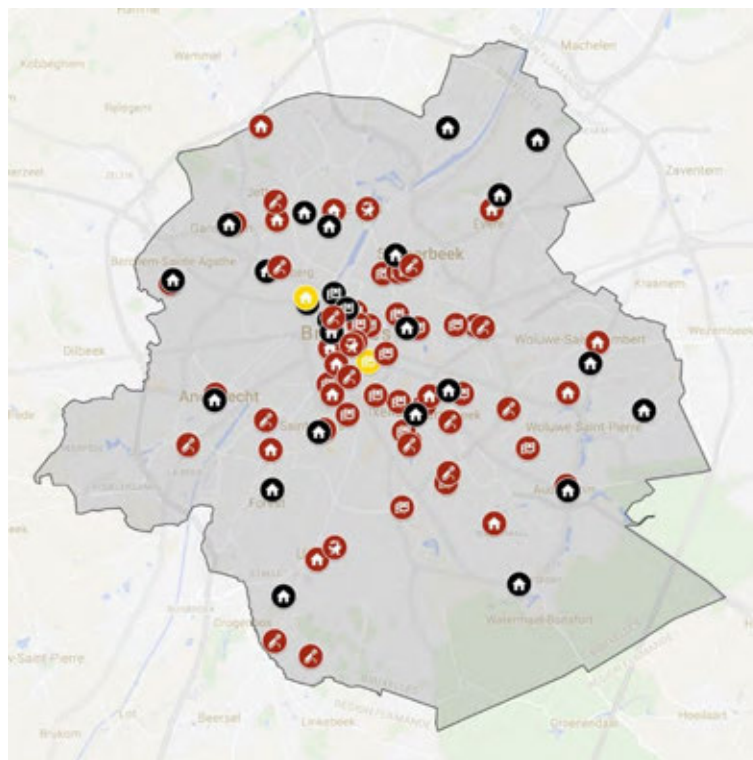
In dit hoofdstuk wordt getracht om de eerste deelvraag van de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden, namelijk om een algemeen overzicht van het theateraanbod op te stellen.

Om praktische redenen zullen plaatsgebonden voorstellingsplaatsen eerder dan creatiestructuren, zoals theatergezelschappen, worden geanalyseerd. De geselecteerde stichtingen zijn bijgevolg ‘verspreidingsplaatsen’ en ‘creatieplaatsen’, waarvan de definities hierboven in het tweede hoofdstuk worden aangehaald. Deze worden in de volgende categorieën verdeeld: theaterhuizen, gemeenschapscentra/culturele centra, theatercafés, poppentheater en toneelzalen. De verschillende categorieën zullen in de volgende paragrafen worden uiteengezet. Tabel 4 bevat de legende om Figuur 1 tot Figuur 6 beter te begrijpen.

Legende	
	Theater FR
	Theater NL
	Theater FR+NL
	Cultureel Centrum FR
	Gemeenschapscentrum NL
	Theatercafé
	Poppentheater

Tabel 4. Legende voor de theateraangebokaarten

Figuur 1 hieronder geeft een overzicht van het theateraangebod in Brussel en hoe het in geografische zin is gespreid. Het toont aan dat de structuren gelijkmatig over het grondgebied worden verdeeld, met een bijzondere concentratie in Brussel-stad en in de gemeenten Elsene en Schaarbeek, zoals te zien in Tabel 5.

Figuur 1. Algemeen overzicht van het theateraangebod in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Aantal structuren per gemeente	
Gemeente	Aantal structuren
Brussel	24
Elsene	9
Schaarbeek	7
Anderlecht	5
Etterbeek	5
Ukkel	5
Jette	3
Sint-Joost-ten-Node	3
Sint-Gillis	3
Sint-Pieters-Woluwe	3
Sint-Agatha-Berchem	2
Sint-Lambrechts-Woluwe	2
Evere	2
Koekelberg	2
Vorst	2
Ganshoren	2
Watermaal-Bosvoorde	2
Oudergem	2
Molenbeek	1
Totaal	84

Tabel 5. Aantal structuren per gemeente in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Tabel 6 presenteert de talen die door de structuren worden gebruikt. In totaal worden één tweetalige, 56 Franstalige en 27 Nederlandstalige structuren bestudeerd.

Categorie	Taal			Totaal
	Frans	Nederlands	Tweetalig	
Gemeenschapscentrum		22		22
Kunstencentrum		2	1	3
Poppentheater	3			3
Theater	22	3		25
Cultureel centrum	18			18
Theatercafé	13			13
Totaal	56	27	1	84

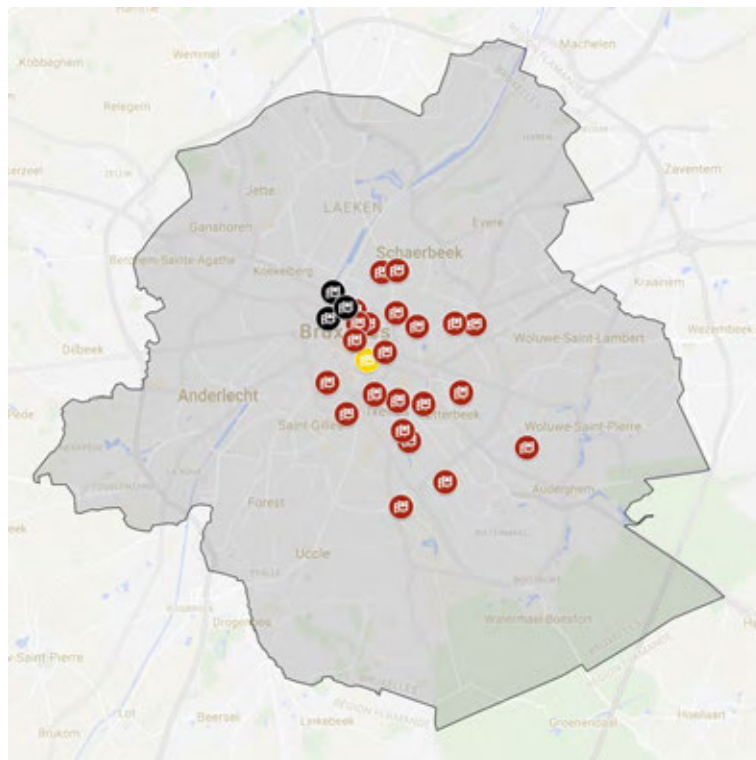
Tabel 6. Taal gebruikt door de structuren

1. Theaterhuizen

In deze paragraaf zal de verspreiding van de theaterhuizen in Brussel onder de loep worden genomen.

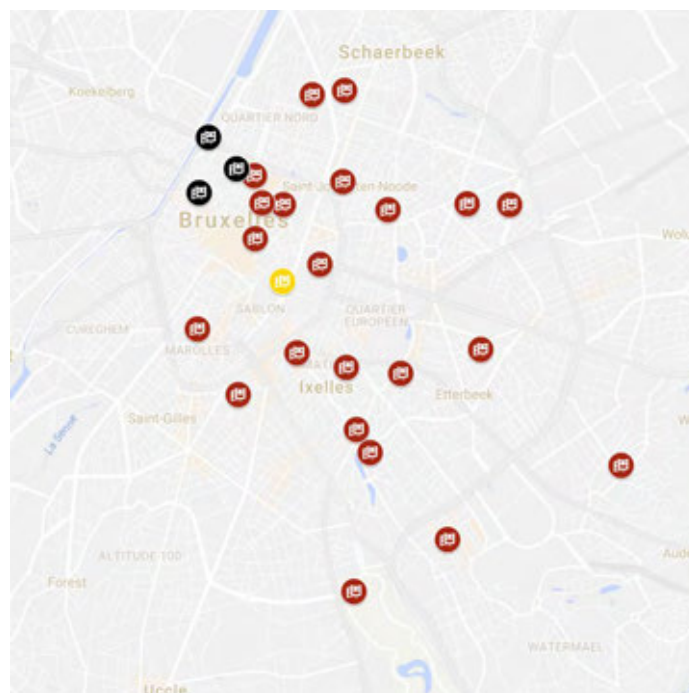
Tijdens de opstelling van de onderzoeklijst werden 25 structuren als theaterhuis geïdentificeerd. Er werd bovendien rekening gehouden met het kunstencentrum BOZAR dat

ook theater aanbiedt, wat neerkomt op een totaal van 26 stichtingen. Zoals te zien is in Figuur 2, verzamelen deze zich hoofdzakelijk zowel in het centrum als in het zuiden van de stad.

Figuur 2. Overzicht van de theaterhuizen in Brussel

Figuur 3 laat zien waar deze vestigingen nauwkeuriger op het Brusselse gebied gevestigd zijn. Uit deze kaart blijkt ook dat er aanzienlijk meer Franstalige structuren dan Nederlandstaligen zijn. Dit aspect zal verder in hoofdstuk B “Analyse van het theateraangebod” worden uitgebreid.

Figuur 3. Kaart van de theaterhuizen in Brussel

Tabel 7 stelt het aantal theaterhuizen per Brusselse gemeente voor. Ook in dit geval zijn de gemeenten Brussel-Stad, Elsene en Schaerbeek degenen die de meest stichtingen tellen met respectievelijk elf, zes en vier theaterhuizen.

Aantal theaterhuizen per gemeente	
Gemeenten	Theater
Brussel	11
Elsene	6
Schaerbeek	4
Sint-Joost-ten-Node	2
Sint-Pieters-Woluwe	1
Etterbeek	1
Sint-Gillis	1
Totaal	26

Tabel 7. Aantal theaterhuizen per gemeente in Brussel

2. Gemeenschaps- en culturele centra

In dit onderdeel zal de geografische verdeling van de gemeenschaps- en culturele centra worden geanalyseerd.

Aan de Nederlandstalige kant subsidieert de VGC 22 gemeenschapscentra die samen het netwerk “Cultuurcentrum Brussel” vormen (Tabel 8). Aan de Franstalige kant zijn er elf culturele centra die subsidies van de Franse Gemeenschap krijgen. Bovendien subsidieert de COCOF drie andere culturele centra naast de elf die door de Franse Gemeenschap erkend zijn. Bij deze komen nog vier culturele centra die subsidies ontvangen van andere instellingen (Tabel 9).

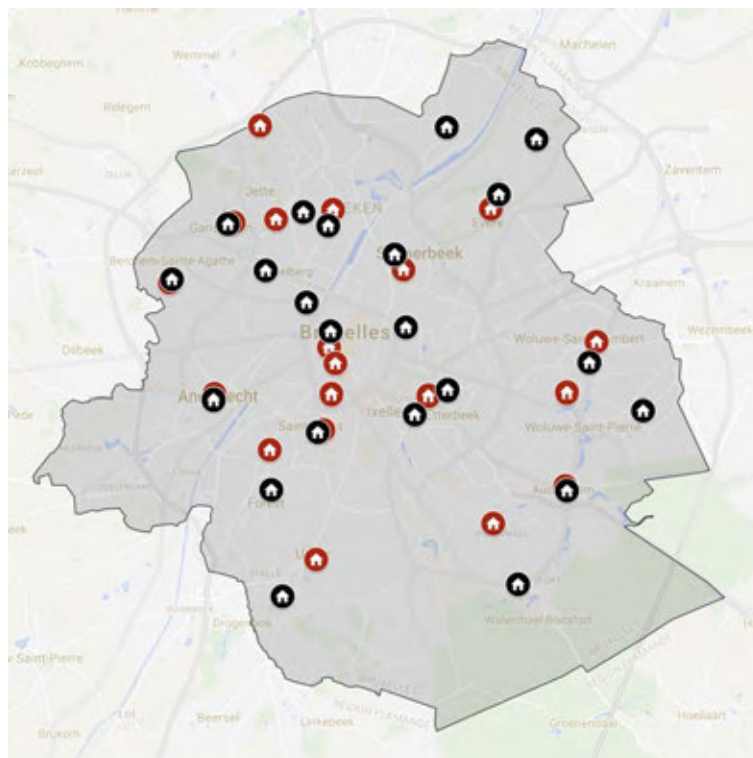
22 gemeenschapscentra van de VGC	
GC De Kriekelaar	GC Essegem
GC De Kroon	GC Everna
GC De Linde	GC Het Huys
GC De Maalbeek	GC Kontakt
GC De Markten	GC Nekkersdal
GC De Platoo	GC Nohva
GC De Rinck	GC Op-Weule
GC De VaartKapoen	GC Pianofabriek
GC De Zeyp	GC Ten Noey
GC Den Dam	GC Ten Weyngaert
GC Elzenhof	GC Wabo

Tabel 8. Nederlandstalige gemeenschapscentra in Brussel

Culturele centra erkend door overheidsinstellingen	
Franse Gemeenschap	COCOF
CC Anderlecht - Escale du Nord	CC Forest - BRASS
CC Bruxelles Nord - Maison de la création	CC Uccle
CC Etterbeek - Le Senghor	CC Woluwé-St-Pierre - W:Halll
CC Evere - L'entrela'	Andere
CC Ganshoren - La Villa	CC Auderghem
CC Jacques Franck	CC Bruegel
CC Jette - L'Armillaire	CC des Riches-Clares
CC Le Fourquet	CC Espace Magh
CC Schaerbeek	
CC Watermael-Boisfort - La Vénérerie	
CC Wolubilis	

Tabel 9. Franstalige culturele centra in Brussel

Zoals aangegeven in Figuur 4, zijn de gemeenschaps- en culturele centra zeer gelijkmatig over het Brusselse gebied gespreid. Tabel 10 toont bovendien aan dat alle Brusselse gemeenten over een Nederlandstalig gemeenschapscentrum beschikken. Dit is echter niet het geval voor de Franstalige culturele centra die afwezig zijn de gemeenten Elsene, Koekelberg, Molenbeek en Sint-Joost-ten-Node. Brussel-Stad heeft vier centra van elke gemeenschap tot zijn beschikking.

Figuur 4. Overzicht van de gemeenschapscentra en culturele centra in Brussel

Aantal GC en/of CC per gemeente		
Gemeente	CC	GC
Brussel	4	4
Sint-Gillis	1	1
Schaarbeek	1	1
Sint-Pieters-Woluwe	1	1
Vorst	1	1
Etterbeek	1	1
Sint-Agatha-Berchem	1	1
Evere	1	1
Sint-Lambrechts-Woluwe	1	1
Ganshoren	1	1
Ukkel	1	1
Jette	1	1
Watermaal-Bosvoorde	1	1
Anderlecht	1	1
Oudergem	1	1
Koekelberg		1
Sint-Joost-ten-Node		1
Molenbeek		1
Elsene		1
Totaal	18	22

Tabel 10. Aantal gemeenschapscentra en culturele centra per gemeente

3. Andere

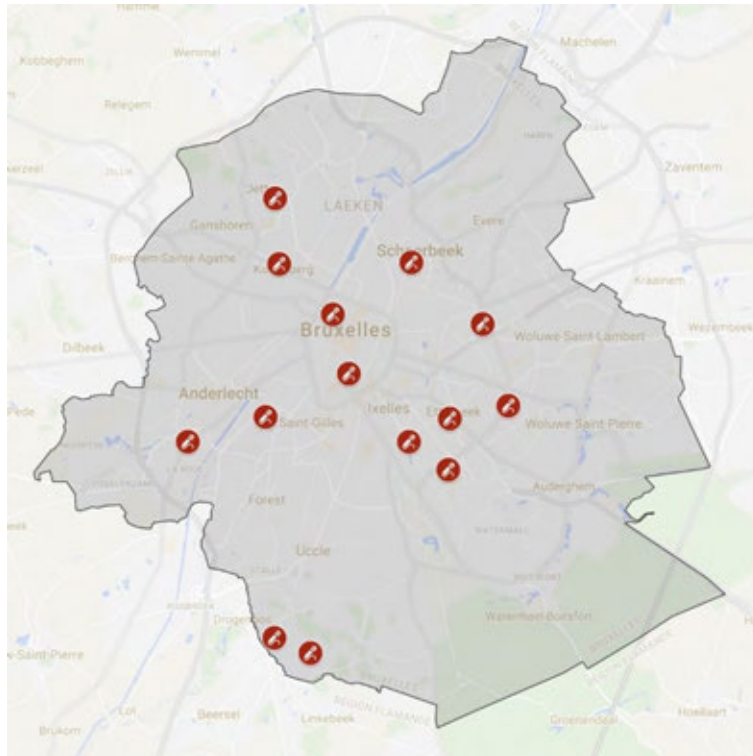
In de volgende punt zullen stichtingen van kleinere omvang – qua theateraanbod – worden besproken, namelijk theatercafés, poppentheaters en kunstencentrum.

a) Theatercafés

Een theatercafé – ook “cabaret” in het Nederlands genoemd – is, volgens de Van Dale, een “zaal of gebouw voor cabaretvoorstellingen.” Cabaretvoorstellingen zijn namelijk “klein-kunstvorm met sketches, conferences en chansons waarbij op satirische humoristische wijze politieke of actuele gebeurtenissen bekritiseerd worden.”

Deze vorm van voorstellingen is relatief populair in de Franstalige cultuurwereld en Brussel telt met veertien gesubsidieerde theatercafés. Hun geografische verdeling wordt in Figuur 5 aangegeven.

De veertien theatercafés zijn: Au B'izou, Café-Théâtre la Roseraie, Côté village, Espace Théâtral Scarabeus, Fou Rire, Koek's, La Samaritaine, La Soupape, L'arrière Scène, Le Jardin de ma sœur, Le petit chapeau rond rouge, Le Rayon Vert en Théâtre de la flûte enchantée.

Figuur 5. Overzicht van de theatercafés in Brussel

b) Poppentheaters

In Brussel zijn er drie gesubsidieerd poppentheaters: het Koninklijk Poppentheater Toone, Les coeurs de bois en Le ratinet (Figuur 6).

Het Koninklijke Poppentheater Toone zet sinds 1830 de traditie van het volkse Theater in het Brusselse centrum voort. In dit theater worden de klassieke werken in het plaatselijke Brusselse dialect uitgevoerd met houten marionetten, soms in het Nederlands of in het Frans.

Het koninklijke theater “Les Coeurs de Bois” is een poppentheater voor klein en groot. De stukken worden in een zaal van 80 zitplaatsen in het oude stadhuis van Laeken opgevoerd.

Sinds 1975 voert het Théâtre du Ratinet poppentheaterstukken voor kinderen tussen twee en zeven jaar in de Ferme Rose in Ukkel. Het hoofdpersonage van de stukken is een poppenrat genaamd ‘Ratinet’.

Figuur 6. Overzicht van de poppentheaters in Brussel

c) Kunstencentra

De laatste categorie van structuur is het kunstencentrum. Dit zijn er drie in getal: BOZAR, de Beursschouwburg en Zinnema (Figuur 7).

Zoals eerder gezegd, was het theateraanbod van BOZAR aanzienlijk genoeg om in de theaterhuis categorie te worden beschouwd. Zinnema en de Beursschouwburg presenteren geen eigen theateraanbod. Hun infrastructuur wordt echter door andere culturele verenigingen gebruikt om in hun toneelzalen theater op te voeren.

Zo was het geval in september 2017 met het TheaterFestival. Het TheaterFestival is een festival dat tien dagen lang een grote spot zet op het mooiste dat het theaterlandschap in Vlaanderen, Brussel en Nederland te bieden heeft. Het wisselt elk jaar tussen Antwerpen en Brussel, en de editie van 2017 vond plaats in Brussel, onder andere in de toneelzalen van de Beursschouwburg en Zinnema.

Figuur 7. Overzicht van de kunstencentra in Brussel

B. ANALYSE VAN HET THEATERAANBOD

Dit hoofdstuk zal de analyse van het theateraanbod op grond van de vooraf bepaalde criteria presenteren. Het aanbod van de theaterhuizen zal eerst worden uiteengezet op grond van taal, subsidies, zaalcapaciteit, voorstellingen en uiteindelijk producties. Daarnaast zal het theateraanbod van de gemeenschaps- en culturele centra worden voorgesteld en ten slotte zal het aanbod van de theatercafés worden aangegeven.

1. Theaterhuizen

Dit hoofdstuk zal het aanbod van de theaterhuizen presenteren en analyseren op grond van de criteria taal, subsidies, capaciteit, voorstellingen en producties.

In deze paragraaf zal worden getracht om de tweede deelvraag van de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden door een grondigere analyse van het theateraanbod uit te voeren. De tweede deelvraag is: wat zijn de verschillende kenmerken van het theateraanbod? Door welke instellingen worden de structuren gesubsidieerd? Was is de taal van de theaterstukken? Wat is de zaalcapaciteit van de schouwburgen? Hoeveel theaterstukken worden per jaar opgevoerd?

Het is vermeldenswaard dat, hoewel BOZAR een kunstencentrum is, het in de volgende paragrafen als een theaterhuis zal worden beschouwd. Ook zullen de woorden ‘structuur’, ‘stichting’, ‘schouwburg’, ‘theater’ (in sommige gevallen) naar het woord ‘theaterhuis’ verwijzen.

a) *Taal*

Het eerste criterium is “taal”. Hier zal rekening worden gehouden met de door de structuur gebruikte taal/talen en de taal/talen waarin het toneelstuk wordt gespeeld.

Tabel 11 presenteert de taal van de theaterstukken volgens de taal die door het theaterhuis wordt gebruikt. Uit deze tabel blijkt dat de Franstalige theaterhuizen – op één na – enkel stukken in het Frans opvoeren. Twee van de drie Nederlandstalige theaterhuizen, de tweetalige structuur en één Franstalig theaterhuis voeren een meertalig aanbod op terwijl de laatste Nederlandstalige schouwburg stukken in het Nederlands presenteert.

Taal van de structuur	Taal van de stukken			Totaal
	Frans	Meertalig	Nederlands	
Frans	21	1		22
Nederlands		2	1	3
Tweetalig		1		1
Totaal	21	4	1	26

Tabel 11. Taal van de theaterstukken volgens de taal van de structuur

Tijdens het 2017-2018 seizoen hebben alle Franstalige theaterhuizen – behalve het Théâtre National – enkel stukken in het Frans opgevoerd. Het Théâtre les Tanneurs heeft één

Nederlandstalig toneelstuk met Franse boventiteling op de planken gebracht, maar dit is een uitzondering ten opzichte van de rest van het aanbod. De Nederlandstalige structuur BRONKS, met uitzondering van een stuk dat in het Engels is, heeft Nederlandstalige stukken opgevoerd.

Het Théâtre National, de KVS, het Kaaitheater en BOZAR hebben een meertalig aanbod opgevoerd, met stukken in het Frans, Nederlands of andere talen, die soms werden boventiteld. De taal van de toneelstukken van de KVS en het Théâtre National zal in hoofdstuk IV in meer detail worden bestudeerd.

b) Subsidies

Zoals in het hoofdstuk over cultuurbeleid werd beschreven, kunnen theaterhuizen subsidies door de Federale overheid, de Franse en Vlaamse Gemeenschappen, de Franse en Vlaamse gemeenschapscommissies, de gemeenten en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In dit onderdeel zal er worden gekeken naar de subsidies die de theaterhuizen ontvangen.

Subsidie	Taal van theaterhuizen			Totaal
	Frans	Nederlands	Tweetalig	
Federale overheid			1	1
Franse Gemeenschap	21		1	22
COCOF	12		1	13
Vlaamse Gemeenschap		3	1	4
VGC		3	1	4
Gemeente	16	3		19
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2	3	1	6
Totaal	22	3	1	26

Tabel 12. Subsidies ontvangen door de theaterhuizen

In Tabel 12 worden de ontvangen subsidies volgens de taal van het theaterhuis weergegeven. Eén structuur wordt door de federale overheid gesubsidieerd, 22 krijgen subsidies van de Franse Gemeenschap, 13 worden door de COCOF gesubsidieerd, 4 krijgen subsidies van de Vlaamse Gemeenschap, 4 worden door de VGC gesubsidieerd, 19 ontvangen subsidies van de gemeenten en 6 ontvangen subsidies van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Alle Franstalige theaters – behalve Le Boson – ontvangen subsidies van de Franse Gemeenschap. Iets meer dan de helft – 13 – wordt door de COCOF gesubsidieerd en bijna driekwart – 16 – krijgt toelage van de gemeenten.

Alle Nederlandstalige theaterhuizen verkrijgen subsidies door dezelfde instellingen, namelijk de Vlaamse Gemeenschap, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de gemeenten en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

BOZAR ontvangt subsidies van alle instellingen behalve de gemeente. Er dient op te worden gewezen dat, zoals gemerkt in het theoretische hoofdstuk, BOZAR de enige structuur is die door de Federale overheid wordt gesubsidieerd.

Het is belangrijk om te vermelden dat 2017 markeerde de onderhandelingen voor de vernieuwing van de programmaovereenkomst die met de Franse Gemeenschap wordt

afgesloten voor de periode 2018-2022. De programmaovereenkomsten van drie Franstalige theaterhuizen in Brussel werden beëindigd. Deze theaters zijn het Magic Land Theater, het Poeme 2 theater en het Théâtre Océan Nord. Behalve voor het Théâtre Océan Nord is de programmatie van het 2017-2018 seizoen zoals eerder werd gepland verlopen.

c) Capaciteit

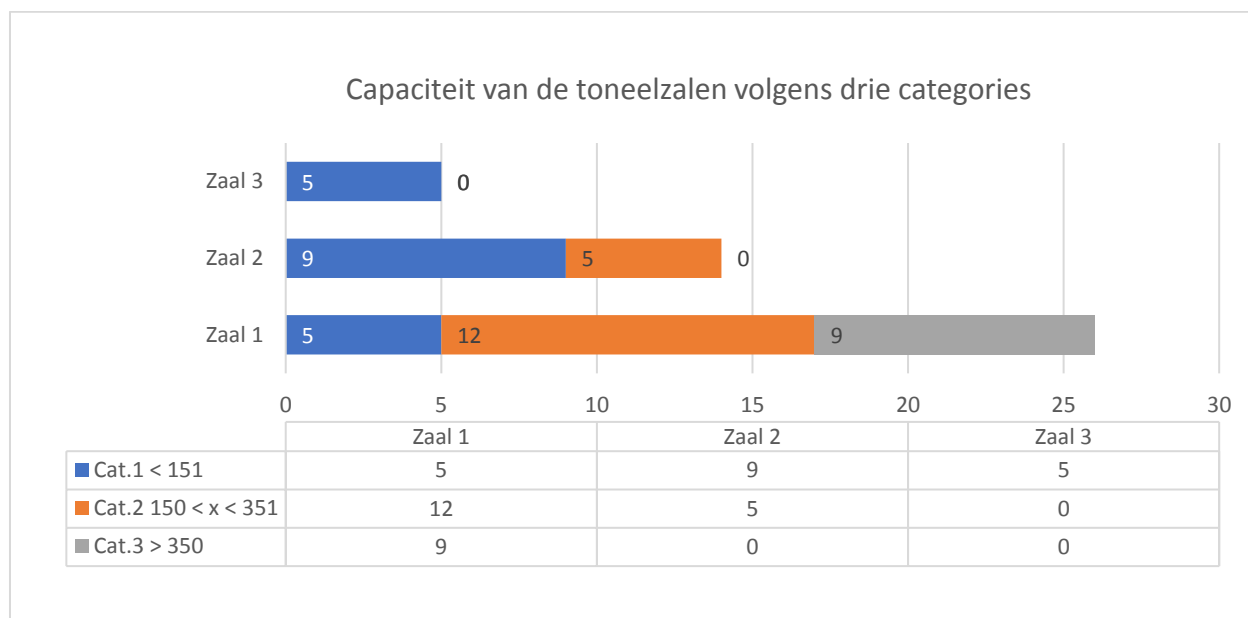
In dit onderdeel zullen de toneelzalen van de theaterhuizen en hun capaciteiten worden geanalyseerd.

Tabel 13 presenteert het aantal zalen dat de schouwburgen in bezittingen hebben. 5 theaterhuizen hebben 3 zalen, 10 theaterhuizen bezitten 2 zalen en 11 theaters hebben één zaal in hun bezit.

Taal	Aantal zalen			Totaal
	1 zaal	2 zalen	3 zalen	
Frans	11	7	4	22
Nederlands		3		2
Tweetalig			1	1
Totaal	11	10	5	26

Tabel 13. Aantal zalen per theaterhuis

BOZAR heeft drie zalen tot zijn beschikking en alle drie Nederlandstalige theaterhuizen hebben twee toneelzalen in bezittingen. De helft van de Franstalige theaterhuizen bezit één zaal, zeven hebben twee toneelzalen en La Montagne Magique, het Théâtre Le Public, het Théâtre Marni en het Théâtre National hebben drie zalen in hun bezit.

Figuur 8. Capaciteit van de toneelzalen

Figuur 8 presenteert de capaciteit van de toneelzalen van de theaterhuizen. Om een beter idee te krijgen van de capaciteit van de toneelzalen, worden deze in drie categorieën verdeeld. De eerste categorie omvat zalen met minder dan 151 zitplaatsen. Categorie 2 omvat

zalen die tussen 151 en 350 zitplaatsen hebben. De derde categorie omvat zalen met over 350 zitplaatsen.

Wat de capaciteit van de hoofdzalen betreft, 9 zalen bevatten meer dan 350 zitplaatsen, 12 zalen bevatten tussen 151 en 350 zitplaatsen en vijf zijn kleinere zalen met minder dan 151 zitplaatsen. Voor de theaterhuizen die twee toneelzalen in bezittingen hebben, bevatten vijf van deze tussen 151 en 350 zitplaatsen terwijl de capaciteit van de negen resterende zalen onder 151 zitplaatsen is. Voor de theaterhuizen die drie zalen in hun bezit hebben, bevat de zaalcapaciteit van alle vijf toneelzalen minder dan 151 zitplaatsen.

Categorie	Zaal 1	Zaal 2	Zaal 3	Totaal
Cat.1 < 151	5	9	5	19
Cat.2 150 < x < 351	12	5	0	17
Cat.3 > 350	9	0	0	9
Totaal	26	14	5	45

Tabel 14. Aantal toneelzalen per categorie

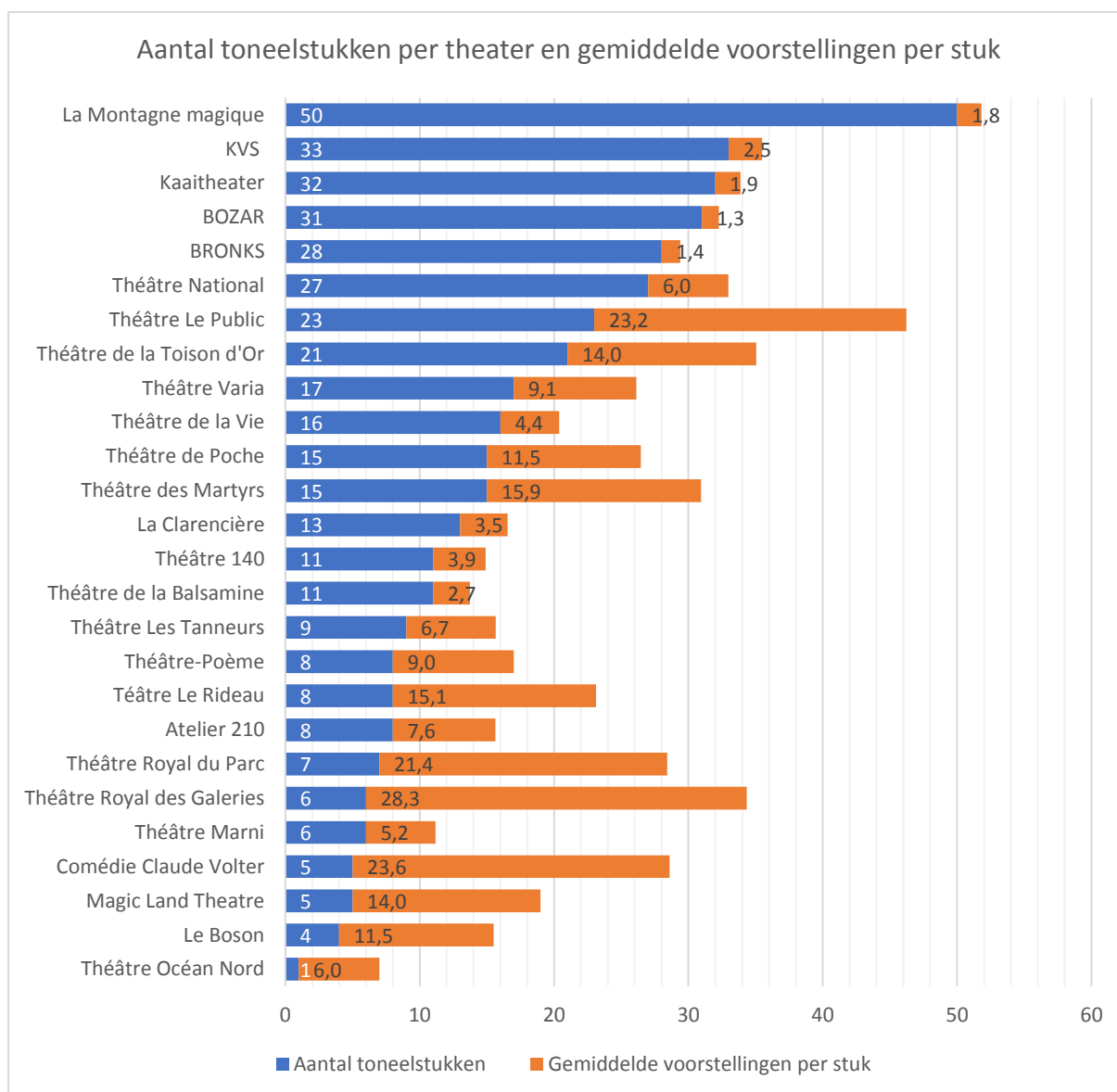
Zoals het te zien is in Tabel 14 wordt theater in Brussel in totaal in niet minder dan 45 toneelzalen gespeeld. 19 van hen zijn zalen van kleine omvang met minder dan 151 zitplaatsen. Er zijn 17 toneelzalen met een capaciteit tussen 151 en 350 zitplaatsen. Ten slotte zijn er 9 toneelzalen van grote omvang met over 350 zitplaatsen.

De gemiddelde capaciteit van de 26 hoofdzalen bedraagt 315 zitplaatsen. De gemiddelde zaalcapaciteit van de tweede zalen is van 142 zitplaatsen terwijl de derde zalen bevatten gemiddeld 104 zitplaatsen. Met 40 zitplaatsen behoort de kleinste zaal tot “Le Boson”, terwijl de grootste zaal behoort tot het Théâtre Royal des Galeries met 887 zitplaatsen.

d) Voorstellingen

Dit hoofdstuk zal het aantal toneelstukken die door de theaterhuizen worden opgevoerd en het aantal voorstellingen daarvan toelichten.

Figuur 9 **Erreur ! Source du renvoi introuvable.** presenteert het aantal toneelstukken per theater en het gemiddelde aantal voorstellingen per stuk. Het top 5 van de theaterhuizen die de meeste toneelstukken tijdens het 2017-2018 seizoen hebben opgevoerd is het volgende: met 50 toneelstukken komt het theater voor jong publiek “La Montagne magique” op de eerste plaats. Het wordt gevolgd door de KVS met 33 toneelstukken, het Kaaitheater met 32 toneelstukken en BOZAR met 31 toneelstukken. Het theater voor jong publiek BRONKS komt op de vijfde plaats met 28 toneelstukken. Met 50 toneelstukken is La Montagne Magique het theater dat de meeste toneelstukken tijdens het 2017-2018 heeft opgevoerd. Het Théâtre Océan Nord komt op de allerlaatste plaats met maar één toneelstuk dat amper zes keer werd voorgesteld.

Figuur 9. Aantal toneelstukken per theater en gemiddelde voorstellingen per stuk

Dit slechte resultaat kan worden verklaard door de onzekerheid waarmee het Théâtre Océan Nord te kampen had bij het heronderhandelen van zijn programmaovereenkomst in 2017. Met het oog op de moeilijkheden die het theater op dat moment ondervond, besloot de raad van bestuur zijn theaterprogrammatie dienovereenkomstig aan te passen.

Wat de gemiddelde voorstellingen per toneelstukken betreft heeft BOZAR, met 1,3, de laagste gemiddelde, gevolgd door BRONKS met 1,4. Het Théâtre Royal des Galeries heeft de hoogste gemiddelde voorstellingen per stuk met 28,3. De Comédie Claude Volter en het Théâtre Le Public komen op de tweede en derde plaats met een gemiddelde van respectievelijk 23,6 en 23,2. Het Théâtre Royal du Parc komt op de vierde plaats met 21,4 en het Théâtre des Martyrs is vijfde met een gemiddelde van 15,1 voorstellingen per toneelstuk.

Om een beter idee van de trends te verkrijgen werden de gemiddelde van het aantal voorstellingen per stuk in vier categorieën verdeeld. Onder de eerste categorie vallen de theaterhuizen waarvan het gemiddelde kleiner dan 3 is. De tweede categorie omvat

schouwburgen met een gemiddelde tussen 3 en 6. De derde categorie bevat theaters met een gemiddelde tussen 6 en 16 en de laatste categorie bevat de theaterhuizen waarvan het gemiddelde groter dan 16 is. Zoals te zien is in Tabel 15 bevat categorie 1 zes theaterhuizen. Er zijn ook 6 structuren in categorie 2. Met tien theaterhuizen is de derde categorie het voornaamste. Categorie 4 bevat vier theaters.

Categorie	Gemiddelde voorstellingen per stuk	Aantal
Categorie 1	< 3	6
Categorie 2	$3 < x < 6$	6
Categorie 3	$6 < x < 16$	10
Categorie 4	> 16	4
Totaal		26

Tabel 15. Categorie van gemiddelde voorstellingen per stuk

Met een recordaantal van 534 voorstellingen heeft het Théâtre Le Public de meeste voorstellingen opgevoerd. Het Théâtre de la Toison d'Or en het Théâtre des Martyrs komen op de tweede en derde plaats met respectievelijk 295 en 239 voorstellingen. Met slechts zes voorstellingen is het Théâtre Océan Nord het theaterhuis dat de minste opvoering heeft gegeven. Het Théâtre de la Balsamine en het Théâtre Marni volgen met respectievelijk 30 en 31 voorstellingen.

Tijdens het 2017-2018 seizoen hebben de schouwburgen gemiddeld zestien toneelstukken tijdens 114 voorstellingen opgevoerd. Dat komt neer op gemiddeld zeven voorstellingen per stuk.

e) Producties

In dit hoofdstuk zal naar productie van het theaterstuk worden gekeken, namelijk of het om een eigen creatie, een coproductie of een gaststuk gaat.

De oorsprong van de stukken voorgesteld door een theater kan divers zijn. Theaterhuizen kunnen eigen creaties op de planken brengen. Ze kunnen ook met een ander theater of een andere organisatie samenwerken om samen een stuk op touw te zetten. Dit wordt een coproductie genoemd. Ten slotte kunnen de theaterhuizen een reeds bestaand of een door een andere organisatie-opgezet stuk inbrengen. Dit wordt een gasttoneel genoemd.

Taal van theaterhuis	Productie			Totaal theaterhuizen
	Gasten	Coproducties	Eigen Creaties	
Frans	17	14	11	22
Nederlands	3	3	2	3
Tweetalig	1			1
Totaal	21	17	13	26

Tabel 16. Producties van de theaterhuizen

Tabel 16 presenteert de producties per theaterhuizen voor het 2017-2018 seizoen. 13 theaterhuizen hebben hun eigen creaties op de planken gebracht. Zeventien structuren

hebben hun theaterstukken gecoproduceerd en 21 theaterhuizen verwelkomden gastgezelschappen of -tonelen.

De helft van Franstalige theaterhuizen heeft eigen creaties opgevoerd, 14 hebben coproducties ten tonele gevoerd en 17 hebben voorstellingen van gasttonelen opgevoerd. De Nederlandstalige theaterhuizen hebben alle drie gasttonelen en coproducties opgevoerd, maar alleen de KVS en BRONKS bieden hun eigen creaties. BOZAR, ondertussen, heeft alleen gastproducties opgevoerd.

2. Gemeenschapscentra en culturele centra

Dit hoofdstuk zal het aanbod van de gemeenschapscentra en culturele centra presenteren.

Terwijl de 22 Nederlandstalige gemeenschapscentra duidelijk binnen het 'Cultuurcentrum Brussel' netwerk worden geïnventariseerd, is er sprake van meer gesubsidieerde Franstalige culturele centra in Brussel dan de elf die door de Franse Gemeenschap erkend worden. In totaal zijn er achttien Franstalige culturele centra in Brussel die voor een eigen cultuuraanbod zorgen.

a) Gemeenschapscentra

In dit hoofdstuk zal het (gebrek aan) theateraanbod van de Nederlandstalige gemeenschapscentra worden toegelicht.

Zoals in hoofdstuk II werd aangegeven, wordt een gemeenschapscentra door het Decreet Lokaal Cultuurbeleid gedefinieerd als een *“culturele infrastructuur die de gemeente beheert met het oog op cultuurparticipatie, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding ten behoeve van de lokale bevolking en met bijzondere aandacht voor de culturele diversiteit.”* Het grootste verschil tussen een cultuurcentrum en een gemeenschapscentra is dat een cultuurcentrum dezelfde functies heeft, *“met daarnaast een breed en eigen cultuurspreidingsaanbod, gericht op de bevolking van een streekgericht werkingsgebied.”*

Het kan dus worden afgeleid dat een gemeenschapscentrum, hoewel aandacht voor de culturele diversiteit besteedt en het oog op cultuurparticipatie, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding heeft, geen eigen cultuurspreidingsaanbod opvoert. Dat zou willen zeggen dat gemeenschapscentra geen eigen culturele jaarprogramma's aanbieden en ook geen eigen theateraanbod voorstellen.

Gezien de kwaliteit en volledigheid van het culturele aanbod van de Franstalige culturele centra, leek deze conclusie mij vreemd. Ik ben bijgevolg op zoek gegaan naar de culturele programma's van de gemeenschapscentra op hun respectieve websites. Na uitgebreid onderzoek moest ik me door de feiten laten overtuigen. Hier volgt wat uit dit onderzoek voortkwam.

De gemeenschapscentra bieden veel educatieve activiteiten aan, die onder verschillende categorieën vallen zoals muziek, sport en beweging, gezondheid en lichaam,

talen leren en oefenen, en veel meer. Een overzicht van deze activiteiten is terug te vinden in de publicatie “het cursusaanbod van de 22 Brusselse gemeenschapscentra” die twee keer per jaar door ‘Cultuurcentrum Brussel’ wordt gepubliceerd.

Hoewel hun ‘familie’ theaterprogrammatie heel schaars is, werken de meeste gemeenschapscentra samen met scholen en veel van hen bieden een schoolprogramma aan met jeugdtheater, muziek, poppentheater en animatiefilms onder andere. Sommige gemeenschapscentra werken ook samen om een gemeenschappelijk aanbod aan te bieden, vooral in gevallen waarin hun structuur klein of in aanbouw is.

Met 240 zitplaatsen heeft GC De Maalbeek de grootste zaal. GC De Kriekelaar en GC De Vaartkapoen volgen met 200 zitplaatsen.

b) Culturele centra

In dit hoofdstuk zal het theateraanbod van de Franstalige gemeenschapscentra worden toegelicht.

Het inventariseren van Franstalige culturele centra in Brussel bleek ingewikkelder dan eerst dacht. Hoewel er slechts elf centra zijn die door de Franse Gemeenschap erkend worden, wordt een totaal van achttien structuren “cultureel centrum” genoemd. Deze culturele centra worden door de Franse Gemeenschap, de COCOF, de Gemeenten of het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gesteund (Tabel 17).

Subsidie	
Franse Gemeenschap	15
COCOF	16
Gemeente	11
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3
Totaalstructuren	18

Tabel 17. Partners voor de Franstalige culturele centra

Tijdens mijn onderzoek heb ik iets vreemds over deze subsidies gemerkt. Terwijl sommige culturele centra duidelijk niet door de Franse Gemeenschap worden erkend, geven de genoemde CC toch de Franse Gemeenschap aan als een van hun partners. Dat geeft aanleiding tot verwarring. De cijfers die in Tabel 17 worden aangegeven werden op de websites van de culturele centra verzameld.

Om het theateraanbod van de culturele centra te kunnen weergeven, ben ik grondig op zoek naar hun jaarprogramma’s geweest. Van de achttien culturele centra heb ik een volledig programma voor maar twaalf gevonden. De programma’s van de zes resterende centra kon ik ofwel niet vinden, ofwel waren ze onvolledig. Deze zijn CC Bruxelles Nord - Maison de la création, CC Schaerbeek, CC Ganshoren - La Villa, CC Watermael-Boisfort - La Vénérerie, CC Auderghem en CC Forest – BRASS.

In de volgende paragrafen zal het theateraanbod van de twaalf Franstalige culturele centra (waarvoor data beschikbaar waren) worden uiteengezet.

Cultureel Centra	Aantal toneelstukken	Aantal voorstellingen	Gemiddelde
CC des Riches-Clares	29	211	7,3
CC Wolubilis	24	26	1,1
CC Jacques Franck	23	37	1,6
CC Bruegel	20	99	5,0
CC Uccle	19	42	2,2
CC Jette - L'Armillaire	17	17	2,0
CC Le Fourquet	17	35	1,0
CC Espace Magh	10	41	4,1
CC Anderlecht - Escale du Nord	9	13	1,4
CC Etterbeek - Le Senghor	7	9	1,3
CC Evere - L'entrela'	5	7	1,4
CC Woluwé-St-Pierre - W:Hall	4	4	1,0

Tabel 18. Aantal toneelstukken en voorstellingen voor twaalf culturele centra

Tabel 18 presenteert het aantal toneelstukken dat tijdens seizoen 2017-2018 door de bestudeerde culturele centra werd opgevoerd. Ook wordt het gemiddeld aantal voorstellingen per stuk getoond. Met 29 toneelstukken en 211 voorstellingen kwam het cultureel centrum des Riches-Clares op de eerste plaats. Met amper vier toneelstukken, die elk slechts één keer werden opgevoerd, kwam het cultureel centrum W:Hall op de laatste plaats.

Wat de productie betrof hebben alle twaalf culturele centra gaststukken verwelkomd. Vier culturele centra hebben coproducties opgevoerd en het cultureel centrum des Riches-Clares heeft ook eigen creaties opgevoerd. Met 800 zitplaatsen is de toneelzaal van CC Uccle de grootste. Met 660 zitplaatsen is de toneelzaal van CC Wolubilis de tweede grootste. CC Espace Magh heeft drie toneelzalen in bezittingen en zes culturele centra bezitten twee toneelzalen. De vijf resterende CC hebben één zaal in hun bezit.

3. Theatercafés

In dit hoofdstuk zal het theateraangebod van de theatercafés worden toegelicht.

In deze scriptie werden veertien theatercafés onderzocht. Zoals ook het geval was voor de gemeenschaps- en culturele centra, was het best moeilijk om de jaarprogramma's van de theatercafés te verkrijgen. Uit mijn speurwerk bleek dat, hoewel ze subsidies ontvangen, theatercafés meer informele structuren zijn. Tot slot slaagde ik erin om een overzicht van de programmatie voor vijf theatercafés te verkrijgen. Een korte analyse van deze programmatie zal in de komende paragrafen worden gepresenteerd.

Subsidie	
COCOF	10
Gemeente	5
Franse Gemeenschap	3

Tabel 19. Subsidies theatercafés

Uit Tabel 19 blijkt dat tien van de veertien theatercafés door de COCOF werden gesubsidieerd. Vijf theatercafés ontvingen subsidies van de gemeente en drie werden door de Franse Gemeenschap ondersteund. De zaalcapaciteit van de theatercafés varieerde tussen 50 en 140 zitplaatsen.

Theatercafé	Aantal toneelstukken	Aantal voorstellingen	Gemiddelde
Café-Théâtre la Roseraie	13	14	1,1
Espace Théâtral Scarabeus	7	18	2,6
Fou Rire	11	29	2,6
Le Jardin de ma sœur	9	38	4,2
Le petit chapeau rond rouge	14	20	1,4
Gemiddelde	10,8	23,8	2,4

Tabel 20. Aantal voorstellingen voor een monsterneming van theatercafés

Tabel 20 toont aan dat tussen de vijf theatercafés gemiddeld elf stukken voor het 2017-2018 seizoen werden opgevoerd. Het gemiddeld aantal voorstellingen was bijna 24, wat neerkwam op 2,4 voorstellingen per stuk.

Het jaar 2017 markeerde de tweede editie van “Bruxelles sur scènes”, het theatercaféfestival. Dit festival vond van 1 tot 26 november plaats en werd door de COCOF opgezet. Onder de zestien deelnemers waren Atelier Marcel Hastir, Café de la Rue, Côté Village, Jazz Station, Le Fou Rire, Le Jardin de ma Sœur, Le Koek's, Les Lundis d'Hortense, L'Os à Moelle, Le Petit Chapeau Rond Rouge, Le Rayon Vert, La Samaritaine, La Soupape, Music Village, Sazz'N Jazz et ZOArt.

C. BESPREKING VAN DE RESULTATEN

In dit hoofdstuk zullen de resultaten die in het overzicht en de analyse werden gevonden, worden besproken. Eerst zullen de resultaten van het algemene overzicht van het theateraangebod in Brussel worden geanalyseerd. Vervolgens zullen de resultaten van de grondigere analyse van het aanbod in Brussel in theaterhuizen, gemeenschaps- en culturele centra en theatercafés worden beoordeeld.

De bedoeling van het eerste deel van dit onderzoek was om een helder beeld van het theateraangebod in Brussel te verkrijgen en om de verschillen tussen het Franstalig en Nederlandstalig aanbod te identificeren. Eerst werd bepaald dat het theateraangebod in verschillende soorten van structuren plaatsvindt, namelijk theaterhuizen, gemeenschaps- en culturele centra, theatercafés, poppentheaters en kunstencentra. Bijgevolg werden 84 structuren die gesubsidieerd theater in Brussel aanbieden onder de loep genomen.

Het algemeen overzicht heeft, zoals de naam al doet vermoeden, een algemeen beeld geschetst van het theateraangebod in Brussel en hoe het over het Brusselse grondgebied is verspreid. Uit dit algemene beeld is gebleken dat het theateraangebod op een relatief homogene manier over het gebied is verspreid, met een bepaalde concentratie in het centrum. Toen dit overzicht categorie per categorie werd geanalyseerd, werd snel duidelijk

dat deze relatieve homogene spreiding niet kenmerkend was voor elk van hen. Terwijl de gemeenschaps- en culturele centra op een volledig gelijksoortige manier op het gebied worden verdeeld – wat logisch is gezien dat ze door de gemeente worden gesticht – is dit niet het geval voor de theaterhuizen die zich voornamelijk in het centrum en in het zuiden van de stad bevinden. De theatercafés lijken willekeurig over het grondgebied verspreid te zijn. De drie poppentheaters worden gelijkmatig verdeeld met één in het noorden, één in het centrum en één in het zuiden van Brussel. Twee kunstencentra bevinden zich in het centrum van Brussel en een laatste is in Anderlecht gevestigd.

In het hoofdstuk 'analyse' werd een grondigere ontleding van het theateraanbod van de theaterhuizen, gemeenschaps- en kunstencentra en theatercafés verricht. Eerst zullen de resultaten van de analyse van de theaterhuizen worden besproken.

Het eerste dat opvalt is de onbalans tussen het aantal Franstalige en Nederlandstalige theaterhuizen: er zijn 22 Franstalige schouwburgen, drie Nederlandstalige theaters en het tweetalige kunstencentrum BOZAR. Er zijn aldus zeven keer minder Nederlandstalige theaters dan Franstalige theaters. Dit bevestigt de eerste hypothese van deze scriptie zonder enige twijfel, namelijk dat het Franstalig theateraanbod groter is dan het Nederlandstalig aanbod. Wat de taal van de theaterstukken betreft, bieden alle Franstalige theaterhuizen – op één na – Franstalige stukken aan. Twee van de drie Nederlandstalige theaterhuizen, BOZAR en het Théâtre National voeren een meertalig aanbod op, terwijl de laatste Nederlandstalige schouwburg – BRONKS – enkel stukken in het Nederlands presenteert. Met toneelstukken in andere talen dan de Franse en Nederlandse 'klassieke talen' lijken BOZAR, het Théâtre National, het Kaaitheater en de KVS een programma te willen aanbieden dat de culturele diversiteit van Brussel weerspiegelt. Integendeel lijken de Franstalige theaterhuizen veel belang aan hun francofonie te hechten.

Wat subsidies betreft, spelen alle overheden die in het theoretische hoofdstuk werden beschreven hier een rol. Alle Franstalige theaters – behalve Le Boson – ontvangen subsidies van de Franse Gemeenschap. Iets meer dan de helft wordt door de COCOF gesubsidieerd en bijna driekwart krijgt toelagen van de gemeenten. Aan de Nederlandstalige kant worden alle drie structuren gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap, de VGC, de gemeenten en het Gewest. BOZAR ontvangt subsidies van de federale overheid en van alle andere structuren behalve de gemeentelijk overheid. Aldus is opgemerkt dat de Franse en Vlaamse Gemeenschappen een belangrijke rol spelen bij het verstrekken van subsidies. Wat de gemeenschapscommissies betreft, lijkt de VGC meer betrokken te zijn dan de COCOF maar het is moeilijk te bevestigen gezien het beperkte aantal Nederlandstalige schouwburgen. Gemeentelijke overheden zijn ook aanzienlijk betrokken, maar de reële omvang van hun steun is moeilijk te bepalen. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ondersteunt structuren van grote omvang, namelijk het Théâtre National, de KVS, het Kaaitheater, BRONKS, BOZAR en het Théâtre des Martyrs.

De gemiddelde capaciteit van de hoofdzalen bedraagt 315 zitplaatsen. Met 40 zitplaatsen behoort de kleinste zaal tot “Le Boson”, terwijl de grootste zaal behoort tot het Théâtre Royal des Galeries met 887 zitplaatsen. Iets minder dan de helft van de schouwburgen heeft één toneelzaal in hun bezit, tien structuren hebben er twee en vier stichtingen, namelijk La Montagne Magique, het Théâtre Le Public, het Théâtre Marni en het Théâtre National, hebben er drie. Van alle 45 theaterzalen is iets minder dan de helft – 19 zalen – van kleine omvang (minder dan 150 zitplaatsen), 17 zijn middelgroot (tussen 150 en 350 zitplaatsen) en een vijfde – 9 zalen – is van grote omvang (meer dan 350 zitplaatsen).

Tijdens het 2017-2018 seizoen hebben de schouwburgen gemiddeld zestien toneelstukken tijdens 114 voorstellingen opgevoerd. Dat komt neer op gemiddeld zeven voorstellingen per stuk. Zelfs wanneer dit niet voor alle gevallen geldt, kan een echt verband worden opgemerkt tussen het aantal opgevoerde toneelstukken en hun aantal voorstellingen. Hoe meer verschillende toneelstukken door een theater worden aangeboden, hoe minder deze toneelstukken worden voorgesteld. Het tegenovergestelde is ook waar. Een theater dat veel verschillende toneelstukken opvoert, zoals de KVS of het Kaaitheater, zal gemiddeld tussen één en drie voorstellingen per stuk geven. Integendeel zullen toneelstukken enkele weken op het programma van een theater blijven staan dat gemiddeld tussen vijf en tien toneelstukken per seizoen opvoert, zoals het geval is voor het Théâtre Royal des Galeries of het Théâtre Royal du Parc. Wanneer een theater zowel veel toneelstukken als veel voorstellingen opvoert, betekent dit vaak dat de schouwburg meerdere zalen heeft. Het meest indrukwekkende geval is dat van het Théâtre Le Public, dat een totaal van 534 voorstellingen voor 23 toneelstukken tijdens het 2017-2018 seizoen heeft geboden. Het Théâtre Le Public heeft drie toneelzalen in zijn bezit.

Onder alle die voorstellingen hebben dertien stichtingen hun eigen creaties op de planken gebracht. Zeventien structuren hebben hun theaterstukken met andere instellingen gecoproduceerd en 21 theaterhuizen verwelkomden gastgezelschappen of -tonelen. Gezien dat theaters in sommige gevallen hetzelfde toneelstuk hebben gecoproduceerd, kon dit stuk tijdens hetzelfde seizoen op het repertoire van verschillende theaterhuizen staan.

Wat het theateraangebod van de gemeenschaps- en culturele centra betreft, is het theateraangebod van de gemeenschapscentra veel lager dan wat werd verondersteld. Ze voeren weinig, of zelfs geen theater op. Het theateraangebod van de Franstalige culturele centra is meer aanzienlijk en kan, in sommige gevallen, zich meten met het theateraangebod opgevoerd door theaterhuizen.

Hoewel interessant, zal het theateraangebod van theatercafés niet echt in aanmerking worden genomen om conclusies uit dit onderzoek te trekken vanwege de kleine omvang van het aanbod en de onvolledigheid van de gegevens.

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

V. TWEE THEATERHUIZEN IN DE KIJKER

In dit laatste hoofdstuk zullen de 2017-2018 jaarprogramma's van de twee grootste toneelhuizen in Brussel in detail worden bestudeerd. Het eerste deel zal het Théâtre National presenteren, terwijl in het tweede deel de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zal worden geanalyseerd. Ten slotte zal een vergelijking van de jaarprogramma's en het taalbeleid van beide theaterhuizen worden gepresenteerd.

De tweede onderzoeksvraag van deze scriptie is "Wat zijn de beleidsmatige en organisatorische verschillen tussen het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel?" In dit hoofdstuk zal getracht worden om deze onderzoeksvraag tenminste gedeeltelijk te beantwoorden door één theaterhuis van elke taalgemeenschap in detail te analyseren. Er werd besloten om het Théâtre National en de Vlaamse Koninklijke Schouwburg in de kijker te nemen omdat ze respectievelijk de voornaamste zijn aan de Franstalige en de Nederlandstalige kant.

De twee theaterhuizen hebben veel gemeen en sinds 2008 wordt de nauwe samenwerking tussen beide tegenhangers voortgezet, dankzij het project "TOERNEE GENERAL". TOERNEE GENERAL is een gezamenlijke selectie van voorstellingen door de KVS en het Théâtre National samengesteld die een mooie en gevarieerde waaier presenteert van wat beiden Brusselse huizen voor het seizoen te bieden hebben. TOERNEE GENERAL vindt plaats om de twee jaar. De 2017-2018 TOERNEE GENERAL ging een stap verder met het coproduceren van het laatste werk van Brussels icoon en KVS-gezicht Jaco Van Dormael: *Amor*. De 2017-2018 selectie in de KVS was "Do you wanna play with me", "Dernier lit" en "Kuzikiliza". De selectie in het TN was "Amor", "Menuet" en "Five Easy Pieces".

Om een duidelijker beeld van de theaters en hun taalbeleid te verkrijgen, werden drie interviews met medewerkers van beide schouwburgen uitgevoerd. Dominique De Guchteneere, Ticketbalie bij het Théâtre National, Delphine Somers, publiekswerking bij de KVS en Inge Floré, regieassistente & boventiteling bij de KVS, hebben de tijd genomen om de volgende vragen te beantwoorden:

- Wat is uw publiek?
- Wat doet u om uw aanbod aan een anderstalig publiek aan te passen?
- Wat doet u om een anderstalig publiek aan te trekken?
- Hebt u een benaderingswijze wat taal betreft?

De antwoorden op deze vragen zullen in het deel "taalbeleid" van elk theateranalyse worden behandeld.

A. LE THÉÂTRE NATIONAL

In dit hoofdstuk zal het Théâtre National worden geanalyseerd. Eerst zal een overzicht van het theater worden voorgesteld. Daarna zal het 2017-2018 seizoen in detail worden gekeken. Ten slotte zal het taalbeleid van het theater worden uiteengezet.

1. Overzicht

Het Théâtre National is niet alleen het voornaamste Franstalige theater in Brussel, maar ook in de hele Franse Gemeenschap. Het is niet voor niets dat zijn officiële naam “Théâtre National Wallonie-Bruxelles” is (Nationaal Theater Wallonië-Brussel).

Het Théâtre National (TN) werd in 1945 door Jacques Huisman opgericht. De structuur is in 2004 naar de Emile Jacqmainlaan verhuisd onder de naam “Théâtre National de la Communauté Française de Belgique” (Nationaal Theater van de Franse Gemeenschap), dat later “Théâtre National Wallonie-Bruxelles” werd. Sinds 2016 staat het Théâtre National onder de leiding van een nieuwe, jonge directeur en artistiek leider: Fabrice Murgia. Het 2017-2018 seizoen is het eerste waarvan het programma volledig door meneer Murgia werd samengesteld. Het TN voert onder andere theater en dans op en de programmering is bestemd voor een ruim publiek.

Tijdens de duur van zijn programmaovereenkomst (5 jaar) moet het TN moet tenminste 80 shows aanbieden, inclusief de wederopvoering van sommige van zijn producties, waaronder tenminste 30 eigen producties of coproducties en vijftien ontvangst; en ook minstens 1250 voorstellingen waarvan minstens 700 op het hoofdtheater en 300 in Wallonië. Het “Studio TN” is begeleidingsproject voor artiesten en gezelschappen. Het is een creatielab dat het TN een nieuwe creatieve adem bezorgt, met activiteiten het hele seizoen lang zoals repetities, resarch labs, ontmoetingen met de artiesten en uiteindelijk de voorstellingen. Tijdens het 2017-2018 seizoen hebben zes kunstenaars deze creatieruimte bewoond. Het TN reist bovendien zijn producties rond in België, Europa en op andere internationale locaties.

Vanuit praktisch oogpunt heeft het Théâtre National drie toneelzalen in bezittingen. De Grote Zaal bevat 750 zitplaatsen, de “Jacques Huisman” zaal bevat 250 zitplaatsen en het “Studio” kan 150 zitplaatsen bevatten.

2. Seizoen 2017-2018

In dit hoofdstuk zal het jaarprogramma van het Théâtre National worden geanalyseerd volgens verschillende criteria: theaterstukken, taal, productie en peil.

a) *Theaterstukken*

Tijdens het 2017-2018 seizoen heeft het Théâtre National 27 toneelstukken opgevoerd met een totaal van 161 voorstellingen. Dat komt neer op gemiddeld zes voorstellingen per stuk.

Deze toneelstukken en het volledige jaarprogramma van het Théâtre National voor het 2017-2018 seizoen worden in Tabel 21 uiteengezet.

Titel	Taal	Sub.1	Sub.2	#	Zaal	Peil	Productie
Tristesses	Frans			2	grande salle	1500	coproductie
Crooners	Frans			5	Hors les murs	1000	coproductie
Dans l'Atelier	Frans			1	J. Huisman	250	gast
Blockbuster	Frans			3	grande salle	2250	coproductie
What if they went to Moscow	Portugees	FR	EN	6	grande salle	4500	gast
Above zero	Arabisch	FR	EN	4	grande salle	3000	gast
Le quatrième mur	Frans			2	studio	300	gast
Pendiente de voto	Frans			1	grande salle	750	gast
En attendant le jour	Frans			1	studio	150	gast
Laika	Frans			7	grande salle	5250	coproductie
La chambre d'Isabella	Frans	EN		3	grande salle	2250	gast
J'abandonne une partie de moi que j'adapte	Frans			12	J. Huisman	3000	creatie
Golem	Engels	FR		9	grande salle	6750	gast
Les particules élémentaires	Frans			5	grande salle	3750	gast
Cold Blood	Frans			12	grande salle	9000	gast
La route du levant	Frans			14	J. Huisman	3500	coproductie
Arctique	Frans	EN		10	grande salle	7500	creatie
Five easy pieces	Nederlands	FR	EN	6	J. Huisman +studio	1200	gast
Les palmiers sauvages	Frans			3	grande salle	2250	gast
L'impossible neutralité	Frans			4	studio	600	coproductie
Frankenstein	Frans, Duits	FR	EN	10	grande salle	7500	creatie
Fore!	Engels	FR		3	grande salle	2250	gast
Black clouds	Frans	EN		5	grande salle	3750	coproductie
L'éveil du printemps	Frans			9	studio	1350	creatie
Histoire du théâtre	Frans, Nederlands	FR	NL	6	grande salle	4500	creatie
Walking therapie	Frans			13	Hors les murs	1300	gast
La petite fille de monsieur Linh	Frans			5	grande salle	3750	gast

Tabel 21. Jaarprogramma 2017-2018 voor het Théâtre National

b) Taal

Tijdens het 2017-2018 seizoen heeft het Théâtre National 27 toneelstukken in meerdere talen opgevoerd. Meer dan twee derde hiervan, met name 20, werd in het Frans gespeeld. Van de zeven andere werd één stuk in het Frans en in het Duits gespeeld, één andere was tweetalig Frans-Nederlands, twee werden volledig in het Engels gespeeld, één in het Nederlands en de laatste twee in een 'Andere taal', respectievelijk in het Portugees en het Arabisch.

In totaal werden tien toneelstukken boventiteld, waarvan vijf in één taal en vijf in twee talen gelijktijdig. Dit vertegenwoordigt 37% van het theateraanbod van het TN. Met

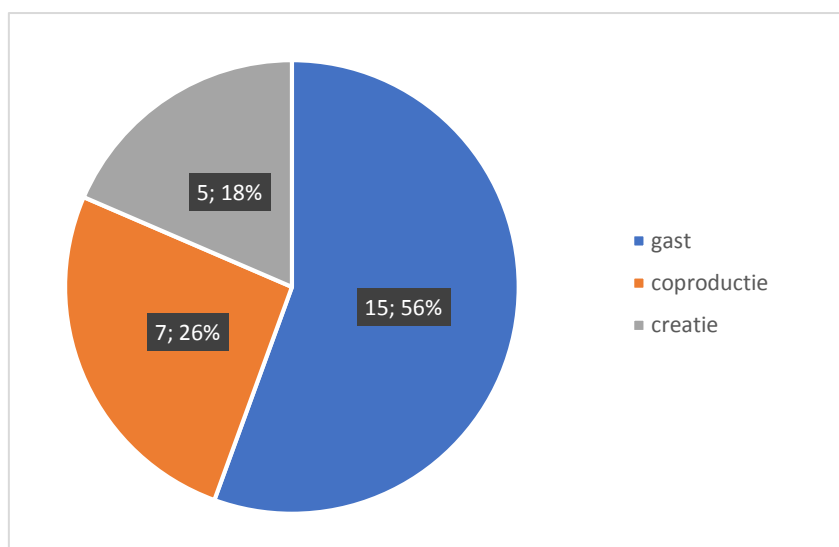
boventiteling voor zeven stukken staan de boventitels in het Engels op hetzelfde niveau als de Fransen. Het Nederlands wordt maar één keer voor boventitels gebruikt voor een tweetalig Frans-Nederlands stuk. Van de 20 Franstalige stukken, amper 3 werden – in het Engels – boventiteld (Tabel 22).

Taal toneelstukken	Totaal	Boventiteling		
		FR	NL	EN
Frans	20			3
Frans + Andere taal	1	1		1
Tweetalig (NL+FR)	1	1	1	
Engels	2	2		
Nederlands	1	1		1
Andere taal	2	2		2
Totaal	27	7	1	7

Tabel 22. Taal en boventiteling van de toneelstukken bij het TN

c) Productie

Van de 27 toneelstukken tijdens het 2017-2018 seizoen werden 5 eigen creaties (Studio TN) op de planken gebracht. Zeven stukken werden gecoproduceerd en 15 gaststukken werden verwelkomd (Figuur 10).

Figuur 10. Productie Théâtre National

d) Peil

In deze paragraaf zal het peil van de toneelstukken worden geanalyseerd.

Voor elke stuk werd bestudeerd in welke zaal het werd uitgevoerd. Daarna werd de zaalcapaciteit vergroot door het aantal uitvoeringen. Het resultaat gaf het maximaal aantal potentiële bezoekers bereikt met dit stuk. Vervolgens werden de peilen in verschillende categorieën verdeeld om een idee van de omvang van de toneelstukken te krijgen.

De peilen van de toneelstukken van het Théâtre National werden in drie categorieën verdeeld. De eerste categorie omvat toneelstukken waarvan het peil van bereikte personen

minder dan 1500 is. De tweede categorie omvat toneelstukken die tussen 1500 en 4000 mensen hebben geraakt. De laatste categorie omvat toneelstukken die meer dan 4000 mensen hebben bereikt.

Uit Tabel 23 blijkt dat de eerste en tweede categorie allebei 10 toneelstukken bevatten en dat de derde categorie 7 toneelstukken bevat. Tijdens het 2017-2018 seizoen was het gemiddeld peil per theaterstuk van 3080 personen.

Categorie	Peil	Aantal stukken
Categorie 1	< 1500	10
Categorie 2	1500 < x < 4000	10
Categorie 3	> 4000	7
Totaal		27

Tabel 23. Peil aantal personen per stuk bij het TN

3. Taalbeleid

In deze paragraaf zal het interview van Dominique De Guchteneere, Ticketbalie bij het Théâtre National, worden behandeld.

M. De Guchteneere werd de volgende vragen over het Théâtre National gesteld: Wat is uw publiek? Wat doet u om uw aanbod aan een anderstalig publiek aan te passen? Wat doet u om een anderstalig publiek aan te trekken? Hebt u een benaderingswijze wat taal betreft? In de volgende paragrafen zullen de antwoorden van M. De Guchteneere worden weergegeven.

“Kunt u het Théâtre National in grote lijnen voorstellen?”

“De Franse Gemeenschap is de nummer één wat de subsidies betreft. Dankzij onze vijf-jaar programmaovereenkomst kunnen we meer dan 70 mensen in dienst hebben. Daaronder zijn er een dertigtal die in de administratie werken (boekhouding, ticketbalie, communicatie en verspreiding, productie en verspreiding, educatieve dienst, publieksontwikkeling...) en een veertigtal technische specialisten.”

“Hoe komt uw programmatie tot stand?”

“Wat de creaties betreft beschikt het Théâtre National niet meer over zijn eigen theatergezelschap, maar heeft nog drie ‘resterende’ toneelspelers. De artistieke directeur, Fabrice Murgiat, kiest zijn toneelstukken. Hij kan ofwel voor een reeds bestaand toneelstuk kiezen (van een theatergezelschap dat hij al zag spelen bijvoorbeeld), ofwel een eigen creatie opvoeren. De creatie begint met een project dat eerst wordt goedgekeurd en vervolgens wordt gefinancierd. Een project kan worden gefinancierd ofwel volledig door het TN, ofwel door een coproductie. Zo financiert het TN een aantal tonelen in coproductie met andere schouwburgen, waaronder namelijk de KVS. Het is eigenlijk één van de voorwaarde van zijn

programmaovereenkomst. Coproducties dienen de mogelijkheid om een gevarieerd seizoen aan te bieden met de mogelijkheid om een tournee te maken. Het versterkt de uitstraling van het theaterhuis en maakt het mogelijk om relaties op te bouwen. [...] Fabrice Murgiat, de nieuwe directeur sinds 2016, heeft de Studio Creaties ontwikkeld waar de createur tijdens een bepaald tijdperk in residentie binnen het theater blijft. Er worden zo'n vier-vijf Studio Creaties per seizoen ontwikkeld. Dit zijn de drie stappen van de programmering: ofwel wordt een toneelvoorstelling gekocht, ofwel financiert het TN een groot toneelstuk in coproductie, ofwel wordt een eigen creatie van het TN opgevoerd."

"Bij de KVS worden boventitels vaak gebruikt. Wat is uw aanpak wat taal betreft?"

"Het grootste verschil tussen het TN en de KVS is dat ondertitels voor de KVS van levensbelang zijn. [uitweiding] Tien jaar geleden hebben de voormalige directeurs van de KVS en het TN een intensieve coproductie tussen de KVS en het TN opgezet die TOERNEE GENERALE werd genoemd. Via dit project hebben de twee directeurs een sterke samenwerking ontwikkeld om culturele redenen zoals politieke. Door deze samenwerking werd opgemerkt dat het Franstalige publiek gesteld is op nieuwigheden, terwijl het Nederlandstalige publiek eerder voorzichtiger is. Er werd bovendien opgemerkt dat Vlamingen uit Vlaanderen niet naar Brussel komen en dat Nederlandstalige in Brussel te weinig zijn om een theater van de omvang van de KVS te onderhouden. Om terug te gaan naar het begin van het antwoord, is boventiteling echt noodzakelijk voor de KVS om te overleven, maar boventiteling is niet noodzakelijk voor het TN en des te beter want het is ongelooflijk duur om een theaterstuk van boventitels te voorzien. Bovendien gebeurt alles in het Frans in het TN en Nederlands is geen prioriteit. Daarentegen is het internationale wel een prioriteit. Daarom krijgt het Engels voorrang bij boventiteling. Als we weten dat voor een bepaald stuk een groot Nederlandstalig publiek zal komen, dan wordt dit stuk ook in het Nederlands boventiteld. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het voorstellen van creaties van beroemde Nederlandstalige auteurs of theatergezelschappen. Het doel is altijd om zoveel mogelijk mensen naar het theater te brengen, dus om de stukken voor zoveel mogelijk mensen toegankelijk te maken. Toch worden onze stukken niet automatisch boventiteld. Om praktische redenen worden de toneelstukken niet in drie talen boventiteld omdat het dan onleesbaar wordt. Om samen te vatten, aandacht wordt aan het Nederlands besteedt, maar het is geen prioriteit. Helaas gevende feiten me gelijk: het Nederlandstalige publiek komt niet vaak naar het Théâtre National."

B. DE KONINKLIJKE VLAAMSE SCHOUWBURG (KVS)

In dit hoofdstuk zal de Koninklijke Vlaamse Schouwburg (KVS) worden geanalyseerd. Eerst zal een overzicht van het theater worden voorgesteld. Daarna zal het 2017-2018 seizoen in detail worden gekeken. Ten slotte zal het taalbeleid van het theater worden uiteengezet.

1. Geschiedenis en overzicht

De Koninklijke Vlaamse Schouwburg is de voornaamste Nederlandstalige culturele structuur in Brussel en is de Nederlandstalige tegenstander van het Théâtre National.

In de negentiende eeuw heeft het Brussels stadsbestuur de KVS opgericht als onderdeel van de Vlaamse beweging. Vanaf 1921 werd het een instelling van openbaar nut waar niet enkel de stad, maar ook de staat en de provincie bij betrokken waren. Die periode was zeer belangrijk voor de Vlaamse ontvoogding en Vlaamse volksopvoeding. In 2001 werd begonnen met de restauratie en renovatie van het oude gebouw. De schouwburg opende uiteindelijk weer de deuren in 2006. Aan de Arduinkaai, vlak naast het oude gebouw, werd een nieuwe constructie opgetrokken die twee repetitieruimtes omvat, waaronder een dansstudio, kantoren, een eigen foyer en een vlakke vloer zaal. Het oude gebouw wordt als 'KVS Bol' aangeduid, terwijl het nieuwe gebouw als 'KVS Box' wordt aangeduid. Toen de Koninklijke Vlaamse Schouwburg (KVS) zijn vernieuwde gebouwen in gebruik nam, sloten de Vlaamse Gemeenschap, de Vlaamse Gemeenschapscommissie en de Stad Brussel een akkoord. Daardoor kent de Vlaamse Gemeenschap de KVS elk jaar een subsidie toe voor de exploitatie van de gebouwen.

De schouwburg brengt niet enkel een klassiek nationaal en internationaal repertoire, maar ook meer eigentijdse expressievormen. Het biedt ook dans, dichtkunst, muziekvoorstellingen en tijdelijke tentoonstellingen aan.

Vanuit praktisch oogpunt heeft de Koninklijke Vlaamse Schouwburg twee toneelzalen in bezittingen. De KVS BOL telt 500 zitplaatsen en de KVS BOX zaal telt 200 zitplaatsen.

2. Seizoen 2017-2018

In dit hoofdstuk zal het jaarprogramma van het Théâtre National worden geanalyseerd volgens verschillende criteria: theaterstukken, taal, productie en peil.

a) Theaterstukken

Tijdens het 2017-2018 seizoen heeft de Vlaamse Koninklijke Schouwburg 33 toneelstukken opgevoerd met een totaal van 82 voorstellingen. Dat komt neer op gemiddeld 2,7 voorstellingen per stuk.

Deze toneelstukken en het volledige jaarprogramma van Koninklijke Vlaamse Schouwburg voor het 2017-2018 seizoen worden in Tabel 24 uiteengezet.

Titel	Taal	Sub.1	Sub.2	Sub.3	#	Zaal	Peil	Productie
Malcom X	NL, FR, EN, Arabisch	NL	FR	EN	3	KVS BOL	1500	creatie
C'est pas parce que tu t'arrêtes de pédaler que ton vélo va s'arrêter	Tweetalig				1	KVS BOL	500	gast
4.48 Psychosis	Engels				1	KVS BOX	200	gast
Para	Nederlands				4	KVS BOL	2000	creatie
Alleen	Nederlands	FR			3	KVS BOX	600	gast
Onbezongen	Nederlands	FR	EN		4	KVS BOL	2000	coproductie
Mission	Frans				2	KVS BOL	1000	creatie
Missie	Nederlands				3	KVS BOL	1500	creatie
Kuzikiliza	Tweetalig				2	KVS BOX	400	coproductie
Claudia	Spaans	NL	FR		1	KVS BOL	500	gast
De kunst van het thuiskomen	Nederlands				1	KVS BOX	200	gast
A reason to talk	Frans	NL			2	KVS BOX	400	coproductie
Arabische nacht	Nederlands	FR			2	KVS BOL	1000	gast
Ras-de-marée	Frans				1	KVS BOX	200	gast
De vloed	Nederlands				1	KVS BOX	200	gast
Lettres à Nour	Frans	NL			4	KVS BOX	800	gast
Vangelo	Italiaans	NL	FR		2	KVS BOL	1000	gast
Do you wanna play with me?	Frans	NL	EN		4	KVS BOX	800	coproductie
Er wordt naar u geluisterd	Nederlands				2	KVS BOL	1000	gast
La merda	Engels	NL	FR		2	KVS BOL	1000	gast
Drarrie in de nacht	Tweetalig	NL	FR	EN	6	KVS BOX	1200	creatie
Camus	Nederlands	FR			1	KVS BOL	500	gast
Oogst van de wrok	Nederlands	FR			2	KVS BOL	1000	gast
Dis-moi wie ik ben	Frans				2	KVS BOX	400	creatie
Het leven en de werken van Leopold II	Nederlands	FR	EN		3	KVS BOX	600	creatie
Europa in de herfst	Nederlands	FR			2	KVS BOX	400	gast
Fractured memory	Engels	NL	FR		2	KVS BOX	400	gast
Dernier lit/het laatste bed	Frans	NL			8	KVS BOX	1600	coproductie
Loopstation	Engels	NL	FR		2	KVS BOL	1000	coproductie
Slapend rijk	Nederlands	FR			1	KVS BOL	500	gast
Salam	Tweetalig				1	KVS BOL	500	gast
Sous les pavés, het strand	Tweetalig	NL	FR		1	KVS BOX	200	gast
Vergeef ons	Nederlands	FR			3	KVS BOL	1500	gast
Unforetold	Nederlands	FR	EN		4	KVS BOX	800	gast
Summerless	Farsi	NL	FR		5	KVS BOX	1000	gast

Tabel 24. Jaarprogramma 2017-2018 voor de Koninklijke Vlaamse Schouwburg

b) Taal

Tijdens het 2017-2018 seizoen heeft de KVS 33 toneelstukken in meerdere talen opgevoerd. Een bijzonderheid van deze programmatie is dat in het geval voor twee stukken (Mission/Missie en Ras-de-Marée/de Vloed), deze in twee verschillende talen apart werden

gespeeld. Vanuit technisch oogpunt worden ze als verschillende stukken geteld, wat in totaal 35 toneelstukken oplevert.

Van deze 35 toneelstukken werd minder dan de helft – namelijk 15 – uitsluitend in het Nederlands gespeeld. Een vijfde – met name 7 stukken – werd exclusief in het Frans gespeeld en de speeltaal van een zevende van de stukken was een tweetalige combinatie van Frans en Nederlands. Van de resterende acht stukken werden vier toneelstukken in het Engels gespeeld, drie in andere talen (Italiaans, Spaans en Farsi) en het laatste stuk was meertalig met Frans, Nederlands, Engels en Arabisch (Tabel 25).

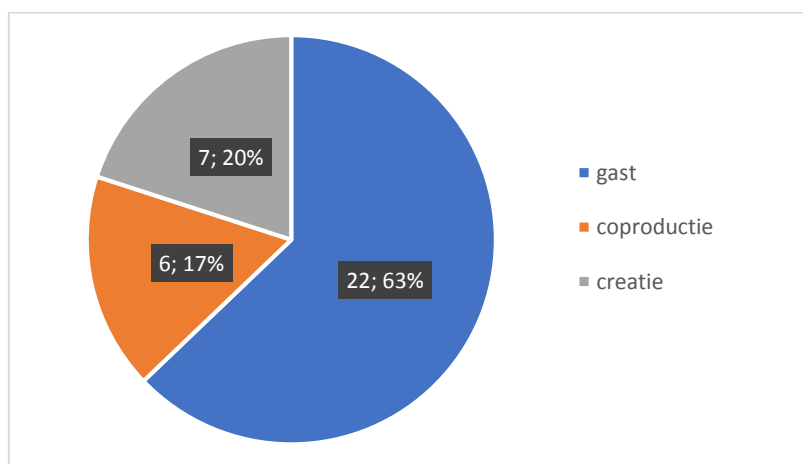
In totaal werden 23 van de 35 toneelstukken boventiteld. Dit vertegenwoordigt iets meer dan 65% van het theateraanbod van de KVS. Frans is de taal die het meest voor boventitels werd gebruikt met 19 boventitelde stukken. Daarna kwam Nederlands met 13 stukken en ten slotte Engels met 6 stukken. Twee derde van de Nederlandstalige stukken werd in het Frans boventiteld (Tabel 25).

Taal toneelstukken	Totaal	Boventitelingen		
		NL	FR	EN
Nederlands	15	/	10	3
Tweetalig (NL+FR)	5	2	2	1
Frans	7	4	/	/
Engels	4	3	3	1
Andere taal	3	3	3	/
Meertalig	1	1	1	1
Totaal	35	13	19	6

Tabel 25. Taal en boventiteling van de toneelstukken bij de KVS

c) Productie

Van de 35 toneelstukken tijdens het 2017-2018 seizoen werden 7 eigen creaties op de planken gebracht. 6 stukken werden gecoproduceerd en 22 gaststukken werden verwelkomd (Figuur 11).

Figuur 11. Productie Koninklijke Vlaams Schouwburg

d) *Peil*

In deze paragraaf zal het peil van de toneelstukken worden geanalyseerd.

Voor elke stuk werd gekeken in welke zaal het werd gespeeld. Daarna werd de zaalcapaciteit vergroot door het aantal uitvoeringen. Het resultaat gaf het maximaal aantal potentiële bezoekers bereikt met dit stuk. Vervolgens werden de peilen in verschillende categorieën verdeeld om een idee van de omvang van de toneelstukken te krijgen.

De peilen van de toneelstukken van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg werden in drie categorieën verdeeld. De eerste categorie omvat toneelstukken waarvan het peil van bereikte personen minder dan 500 is. De tweede categorie omvat toneelstukken die tussen 500 en 1000 mensen hebben geraakt. De laatste categorie omvat toneelstukken die meer dan 1000 mensen hebben bereikt.

Uit Tabel 26 blijkt dat de eerste categorie 15 toneelstukken bevat, de tweede 13 toneelstukken bevat en dat de derde categorie 7 toneelstukken bevat. Tijdens het 2017-2018 seizoen was het gemiddeld peil per theaterstuk bij de KVS van 811 personen.

Categorie	Peil	Aantal stukken
Categorie 1	< 500	15
Categorie 2	500 < x < 1000	13
Categorie 3	> 1000	7
Totaal		35

Tabel 26. Peil aantal personen per stuk bij de KVS

3. Taalbeleid

In deze paragraaf zullen de interviews van Delphine Somers, publiekswerking en Inge Floré, regieassistent & boventiteling, worden behandeld.

Eerst heb ik Delphine Somers (publiekswerking) geïnterviewd. Aangezien ze verantwoordelijk is voor publiekswerking, werden de volgende vragen gesteld: Wat is uw publiek? Wat doet u om uw aanbod aan een anderstalig publiek aan te passen? Wat doet u om een anderstalig publiek aan te trekken? In de volgende paragrafen zullen de antwoorden van Mv. Somers worden weergegeven.

“Wat is uw publiek?”

“Ons Nederlandstalig publiek is klein en bestaat meestal uit Brusselaars, mensen uit de Brusselse rand en pendelaars. Hoewel er niet veel Nederlandstalige in Brussel zijn, zijn ze wel aanwezig.”

“Wat doet u om uw aanbod aan een anderstalig publiek aan te passen?”

“We proberen om ons aanbod voor iedereen toegankelijk te maken, daarom voeren we stukken in het Nederlands maar ook in het Spaans, in het Arabisch, enz.

op. Een aantal van onze toneelstukken zijn ondertiteld, maar ik weet er niet veel meer van. Je zou met een van mijn collega's daarover moeten praten."

"Wat doet u om een anderstalig publiek aan te trekken?"

"We proberen ook om de verschillende gemeenschappen op de hoogte te houden van onze programmatie. Als een bepaald toneel op een bepaalde gemeenschap gericht is, dan nemen we contact met hen op. We richten ook een soort van 'campagne' op dergelijke gemeenschappen, bijvoorbeeld door het plaatsen van brochures en posters bij de gemeenschapscentra. In het algemeen proberen we om het juiste publiek volgens het toneel te bereiken. Daarvoor gebruiken we lokale kanalen zoals BRUZZ, kleine radiokanalen, lokale TV, of zelfs de VRT, het is wel afhankelijk van voorstelling tot voorstelling. Als we een klassiek toneel opvoeren, dan is het publiek over het algemeen blank en hoogopgeleid."

Ten slotte heb ik Inge Floré (regieassistente & boventiteling) geïnterviewd. De volgende vragen werden gesteld: Wat doet u om uw aanbod aan een anderstalig publiek aan te passen? Hebt u een benaderingswijze wat taal betreft? In de volgende paragrafen zullen de antwoorden van Mv. Somers worden weergegeven.

"Wat doet u om uw aanbod aan een anderstalig publiek aan te passen?"

"We proberen om zoveel mogelijk toneelstukken te boventiteln. Daarvoor hebben we iemand in huis vast en we doen een beroep op freelance vertalers. Deze zijn specifieke toneelvertalers. Het ritme en de dynamiek van een toneel is heel specifiek, en het is niet hetzelfde om een toneel als een boek of een tekst te vertalen."

"Hebt u een benaderingswijze wat taal betreft?"

"Onze eigen creaties worden zeker naar het Frans en ook naar het Engels vertaald. Momenteel zijn er meer en meer meertalige toneelstukken en dat maakt de dingen alleen maar ingewikkelder. Als er drie of vier talen zijn, betekent dit dat er acht vertaalrichtingen zijn, en dus acht mensen en zoveel meer aanpassingen! Indien gastprogrammaties worden vertaald, dan is het zeker naar het Frans en misschien ook naar het Nederlands als er genoeg budget daarvoor is. Boventiteling is heel kostelijk, daarom wordt het niet automatisch gedaan. Als een stuk wordt boventiteld, wordt het automatisch of in het Frans en/of in het Nederlands vertaald. Er zijn ook acteurs die boventiteling haten. Dan proberen ze om in de twee talen te spelen. De bedoeling met boventiteling is om onze tonelen voor zoveel mogelijk mensen toegankelijk te maken, maar vooral voor ons Nederlandstalige en Franstalige publiek. Onze stukken worden nu al vijftien jaar in het Frans boventiteld en acht jaar geleden zijn we ook met het Engels begonnen."

C. VERGELIJKING

In dit hoofdstuk zullen de twee voornaamste theaterhuizen – namelijk het Théâtre National en de Koninklijke Vlaamse Schouwburg – worden vergeleken op basis van hun jaarprogramma voor het 2017-2018 seizoen en hun taalbeleid.

Subsidies	KVS	Théâtre National
Franse Gemeenschap		1
COCOF		1
Vlaamse Gemeenschap	1	
VGC	1	
Gemeente	1	1
het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1	1

Tabel 27. Subsidies ontvangen door de KVS en het Théâtre National

Met het oog op wat eerder in dit onderzoek werd voorgesteld, is de afkomst van de verschillende subsidies die aan elk theater wordt verleend niet verrassend. Uit Tabel 27 blijkt dat het Théâtre National subsidies van de Franse Gemeenschap en de COCOF ontvangt terwijl de Koninklijke Vlaamse Schouwburg door de Vlaamse Gemeenschap en de VGC wordt gesubsidieerd. Samen ontvangen beide schouwburgen subsidies van de gemeente en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Wat het aantal theaterstukken betreft heeft de KVS zes stukken meer dan het TN opgevoerd. Toch is het aantal voorstellingen van het TN bijna twee keer zo groot als hetgeen van de KVS. Er worden dus meer voorstellingen per theaterstukken in het Théâtre National gespeeld. Dit lijkt vanzelfsprekend wanneer naar het gemiddelde van voorstelling wordt gekeken: een toneelstuk wordt in de TN gemiddeld zes keer opgevoerd terwijl het gemiddelde van de KVS 2,7 is.

Hoewel het theateraangebod van het Théâtre Nationale meertalig is, werd de meerderheid van de stukken in het Frans opgevoerd. Bij de KVS vertegenwoordigden Nederlandstalige stukken minder dan de helft van het aanbod. Terwijl amper twee toneelstukken van het TN volledig of gedeeltelijk in het Nederlands worden opgevoerd, de stukken die gedeeltelijk of volledig in het Frans worden gespeeld iets meer dan een derde van het aanbod van de KVS vertegenwoordigen.

Bij de KVS worden 65% van de toneelstukken boventiteld terwijl 37% van het theateraangebod van het Théâtre National wordt boventiteld, voornamelijk in het Frans en in het Engels. Bij de KVS zijn de voornaamste boventitelingen in het Frans, gevolgd door het Nederlands. Deze resultaten zijn de perfecte belichaming van wat werd in de interviews over taalbeleid gezegd. De prioriteit van de KVS is aldus om zijn stukken zoveel toegankelijk mogelijk voor de Franstalige te maken, terwijl het Théâtre National eerder een Engelstalig publiek probeert te geraken bij het boventitelen van zijn stukken.

Op het niveau van productie is de verdeling tussen de drie categorieën vergelijkbaar voor de twee theaters. Het is echter niet het geval wat het peil van bereikte personen betreft. Dit is vrij logisch aangezien deze resultaat van het aantal voorstellingen afhangt. Er werd immers hierboven aangetoond dat de gemiddelde voorstellingen per toneelstuk voor het Théâtre National meer dan het dubbele was van die van de KVS. Bovendien is de zaalcapaciteit van beide toneelzalen van het TN hoger dan die van de KVS, wat deze onbalans alleen maar versterkt.

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

VI. CONCLUSIE

In dit afsluitende deel worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek besproken die een antwoord geven op de vooropgestelde onderzoeksvragen. In de inleiding van deze masterscriptie werden twee onderzoeksvragen gepresenteerd:

- (1) Wat is het gesubsidieerde theateraanbod in Brussel?
 - a. Algemene overzicht: hoe is het theateraanbod georganiseerd? Welke subsidiekanalen zijn er?
 - b. Grondigere analyse: wat zijn de verschillende kenmerken van dit aanbod? Door welke instellingen worden de structuren gesubsidieerd? Was is de taal van de theaterstukken? Wat is de zaalcapaciteit van de schouwburgen? Hoeveel theaterstukken worden per jaar opgevoerd?
- (2) Wat zijn de beleidsmatige en organisatorische verschillen tussen het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel?

Om de eerste onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, moest eerst de institutionele context worden bepaald. Uit de literatuur is gebleken dat subsidies voor theater in Brussel uit verschillende bronnen komen. Ten eerste is er de federale overheid, die nationale biculturele instellingen ondersteunt. Daarna komen de Franse en Vlaamse Gemeenschappen, die constitutioneel bevoegd zijn voor alles wat te maken heeft met cultuur. Daarnaast zijn de Franse en de Vlaamse gemeenschapscommissie ook inrichtende machten in Brussel. Ze verlenen subsidies aan respectievelijk uncommunautaire Franstalige of Nederlandstalige instellingen. Bovendien zijn er de negentien gemeenten, elk met hun Vlaams Gemeenschapscentrum en – in vele gevallen – hun Franstalig cultureel centrum. Ten slotte komt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dat, hoewel bevoegd voor gewestelijke materies, subsidies voor de “nationale en internationale uitstraling van Brussel” toekent. Nu deze context is vastgesteld, kunnen we ons tot het theateraanbod wenden.

Theater in Brussel komt op twee verschillende manieren aan bod. Aan de ene kant worden toneelstukken in theaterhuizen op de planken gebracht. Er werden in totaal 26 structuren aangetroffen, waaronder 25 schouwburgen en het tweetalig kunstencentrum ‘BOZAR’. Aan de andere kant vindt theater plaats in cultuurcentra, meer bepaald ‘gemeenschapscentra’ en ‘culturele centra’ genoemd binnen respectievelijk de Vlaamse en de Franse Gemeenschap. Enerzijds zijn er 22 Nederlandstalige gemeenschapscentra binnen het ‘Cultuurcentrum Brussel’ netwerk. Anderzijds zijn er in totaal achttien Franstalige culturele centra in Brussel die voor een eigen cultuuraanbod zorgen.

In de volgende paragrafen wordt de grondigere analyse van de theaterhuizen geëxpliciteerd. Het aanbod in de theaterhuizen werd op basis van verschillende criteria geanalyseerd. De belangrijkste resultaten van dit onderzoek zijn als volgt. Wat de taal van de toneelstukken betreft, voeren alle Franstalige schouwburgen – behalve het Théâtre National – enkel stukken in het Frans op. Terwijl Bronks enkel Nederlandstalige voorstellingen geeft,

voeren de andere Nederlandstalige structuren, evenals BOZAR en het Théâtre National, een meertalig aanbod op, met stukken in het Frans, Nederlands, Engels of andere talen, die soms worden boventiteld.

Wat subsidies betreft, ontvangen alle Franstalige theaters op één na subsidies van de Franse Gemeenschap. Iets meer dan de helft wordt door de COCOF gesubsidieerd en bijna driekwart krijgt toelagen van de gemeenten. Aan de Nederlandstalige kant worden alle drie schouwburgen gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap, de VGC, de gemeenten en het Gewest. BOZAR ontvangt subsidies van alle structuren behalve de gemeente.

De gemiddelde capaciteit van de hoofdtoneelzalen bedraagt 315 zitplaatsen. Met 40 zitplaatsen behoort de kleinste zaal tot “Le Boson”, terwijl de grootste zaal behoort tot het Théâtre Royal des Galeries met 887 zitplaatsen. Minder dan de helft van de schouwburgen heeft een toneelzaal in hun bezit, tien structuren hebben er twee en vijf stichtingen hebben er drie.

Tijdens het 2017-2018 seizoen hebben de schouwburgen gemiddeld zestien toneelstukken tijdens 114 voorstellingen opgevoerd. Dat komt neer op gemiddeld zeven voorstellingen per stuk. Onder deze voorstellingen hebben dertien stichtingen hun eigen creaties op de planken gebracht. Zeventien structuren hebben hun theaterstukken geproduceerd en 21 theaterhuizen verwelkomden gastgezelschappen of -tonelen.

“Wat zijn de beleidsmatige en organisatorische verschillen tussen het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel?”

Nu een beeld van het gesubsidieerd theateraanbod in Brussel werd geschetst, kunnen we ons richten tot de tweede onderzoeksvraag. Het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod is als volgt: er zijn 22 Franstalige schouwburgen, drie Nederlandstalige theaters en één tweetalige stichting in Brussel. De talige verdeling van de gemeenschaps- en culturele centra werd reeds hierboven besproken. Het grootste verschil betreffende het aanbod manifesteert zich eerst en vooral in de hoeveelheid: er zijn zeven keer minder Nederlandstalige theaters dan Franstalige theaters. Deze waarneming bevestigt zonder twijfel de eerste hypothese die in de inleiding van deze masterscriptie werd geuit, namelijk dat het Franstalig theateraanbod uitgebreider is dan het Nederlandstalig aanbod.

Zoals voorgesteld door de tweede hypothese, zouden we kunnen denken dat deze onbalans op de een of andere manier aan de Nederlandstalige kant zou worden gecompenseerd. Bijvoorbeeld door een rijke theaterprogrammatie voor te stellen in de gemeenschapscentra, die aanwezig zijn in elke gemeente van Brussel. Zoals in dit onderzoek werd aangetoond, is dit niet het geval. Hoewel ze op cultuurparticipatie georiënteerd zijn, bieden de Gemeenschapscentra geen eigen cultuurspreidingsaanbod, daarom is hun theateraanbod erg zwak.

Toch is het interessant om op te merken dat de Nederlandstalige theaters een andere benadering van taal lijken te hebben. Twee van de drie Nederlandstalige stichtingen bieden

toneelstukken in een andere taal dan hun eigen en/of met boventitels, terwijl dit voor slechts één Franstalige schouwburg het geval is. Een mogelijke reden voor dit aanbod in andere talen is dat de Nederlandstalige stichtingen toegankelijk willen zijn voor een zo breed mogelijk publiek, een observatie die werd bevestigd tijdens de interviews met vertegenwoordigers van de KVS en het Théâtre National. Het aantal bestudeerde structuren is natuurlijk te laag om een algemeen besluit hierover te trekken, maar het lijkt erop dat dit een gevolg is van het taalgebruik in Brussel. Uit de literatuur (Janssens, 2013) is gebleken dat hoewel Frans de belangrijkste taal in Brussel blijft (gevolgd door Engels en Nederlands op de derde plaats), de actuele taaltoestand een van verhoogde taaldiversiteit is.

Het doel van dit onderzoek was om een beter begrip te verkrijgen van het Franstalig en Nederlandstalig theateraanbod in Brussel. De opzet van de studie was dan ook om te achterhalen of er aanmerkelijke verschillen aanwezig waren tussen het Franstalig en het Nederlandstalig aanbod. Zoals hierboven werd aangegeven werden beide doelen bereikt.

Na dit onderzoek valt het volgens mij te betreuren dat het cultuurbeleid in Brussel heel ingewikkeld blijft. Als gevolg van de versnippering van het beleid, leidt het ontbreken van een geïntegreerde visie tot een steeds groter wordende disjunctie tussen de institutionele logica, de sociale realiteit en de opkomende culturele praktijken. Uit de literatuur is gebleken dat er steeds meer tot afstemming en samenwerking tussen de beleidsniveaus wordt geroepen.

Voor verder onderzoek zou het relevant kunnen zijn om specifieker in te gaan op de subsidies die door de structuren worden ontvangen en wat de noden van de theaterhuizen zelf zijn. Op deze manier zou er beter kunnen worden bepaald in hoeverre de structuren daadwerkelijk door de overheidsinstellingen worden ondersteund.

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

BIBLIOGRAFIE

- COCOF (2013), *Culture et identité Bruxelloise. Un Plan Culturel pour Bruxelles*, Brussel, Franse Gemeenschapscommissie
- COCOF (2018), *Rapport d'activités du Service Public Francophone Bruxellois – 2017*, Brussel, Franse Gemeenschapscommissie
- D'AMBROSIO, C., VANDERSTEENE, L. (2017), *Qu'est-ce qu'un Centre culturel? Mode d'emploi des centres culturels de la Fédération Wallonie-Bruxelles*, ACC et ASTRAC
geraadpleegd op 19/05/17 via
http://www.centres-culturels.be/wp-content/uploads/2015/03/20170328_GuidedesCC_PDF_VF.pdf
- DEBUSSCHER, M., GUILMAIN, N., VANDEBROECK, D. (2006) (eerste etappe) (2008) (tweede etappe), *De weg naar de podiumkunsten in Brussel. Studie over het publiek*, Brussel, Editions de la Bellone.
geraadpleegd op 02/07/18 via
<https://www.bellone.be/docs/etude2008NL.pdf>
- DE PAUW, W. (1998), *Evolutie van het Vlaamse theaterbeleid in Brussel (1965-1997)*. In: WITTE, E., MARES, A. (eds), *Twintig jaar onderzoek over Brussel. Brusselse Thema's 6*, Brussel, VUBPRESS, pp. 113-154.
- Decreet Culturele centra: FRANSE GEMEENSCHAP (2013), *Decreet van 21 november 2013 betreffende de Culturele centra*, Belgisch Staatsblad, 29 januari 2014, pp. 8169-8198.
- Decreet Lokaal Cultuurbeleid: VLAAMSE GEMEENSCHAP (2012), *Decreet van 6 juli 2012 betreffende het Lokaal Cultuurbeleid*, Belgisch Staatsblad, 28 augustus 2012, pp. 51053-51073
- ELKHUIZEN, S., GIELEN, P., VAN DEN HOOGEN, Q., LIJSTER, T., OTTE, H. (2014), *De waarde van Cultuur*, Brussel, Departement Cultuur, Jeugd en Media.
- FRANS, E., GOETVINCK, K., VRIAMONT, B. (2015), *Living in translation. 10 veelgestelde vragen over taal*, Brussel, Taalpromotie vzw 'de Rand'
- FRANSE GEMEENSCHAP (2016), *Decreet van 13 oktober 2016 tot wijziging van het kaderdecreet van 10 april 2003 betreffende de erkenning en de subsidiëring van de beroepssector van de Podiumkunsten*, Belgisch Staatsblad, 17 november 2016, pp. 76736-76749.
- FRANSE GEMEENSCHAP (2018), *Focus Culture 2017*, Brussel, Administration générale de la Culture
- GADEYNE J., WILLE B. (2014), *Cahier – Interact #5, Cultuurbeleid in Brussel: een caleidoscoop*, Brussel, RAB/BKO.

- geraadpleegd op 17/05/17 via
http://rabbko.be/uploads/Publications-ies/Interact/Cahier-Interact_5_NL.pdf
- GATZ, S. (2014), *Beleidsnota 2014-2019. Brussel*, Brussel, Kabinet van Sven Gatz, Vlaams Minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel
geraadpleegd op 22/02/18 via
<https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2014-2015/g129-1.pdf>
- GATZ, S. (2014), *Beleidsnota 2014-2019. Cultuur*, Brussel, Kabinet van Sven Gatz, Vlaams Minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel
geraadpleegd op 22/02/18 via
https://cism.be/cultuur/sites/cism.cultuur/files/public/beleidsnota2014-2019_cultuur.pdf
- GENARD, J.-L., CORIJN, E., FRANCO, B. & SCHAUT, C. (2009), *Brussel en Cultuur*, Staten-Generaal van Brussel, Brussels Studies, Synthesenota N. 8.
geraadpleegd op 08/09/17 via
<http://brussels.revues.org/948>
- HESTERS, D., JANSSENS, J., WELLENS, N. (voor de Nederlandstalige versie), DE VRIENDT, I., LEBON, F. (voor de Franstalige versie) (2017), *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Country profile: Belgium*, Council of Europe/ERICarts.
geraadpleegd op 27/02/18 via
https://www.culturalpolicies.net/down/belgium_112017.pdf
- JANSSENS, R. (2001), *Over Brusselse Vlamingen en het Nederlands in Brussel*, In: WITTE, E., MARES, A. (eds), *19 keer Brussel. Brusselse Thema's 7*, Brussel, VUBPRESS, pp. 43-83.
- JANSSENS, R. (2007), *Van Brussel gesproken. Taalgebruik, taalverschuivingen en taalidentiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Taalbarometer II)*, Brusselse Thema's 15, Brussel, VUBPRESS.
- JANSSENS, R. (2008), *Taalgebruik in Brussel en de plaats van het Nederlands*, Brussels Studies, nr 13., Online op 07 januari 2008.
geraadpleegd op 19/05/17 via
<http://dx.doi.org/10.4000/brussels.515>
- JANSSENS, R. (2013), *BRIO-taalbarometer 3: diversiteit als norm*, Brussel, BRIO
- JANSSENS, R. (2013), *Fiche: BRIO-taalbarometer(s): taalkennis en taalgebruik in Brussel*, Brussel, BRIO
- JANSSENS, R. (2014), *25 jaar taalevolutie in Brussel*, Brussel, Vlaamse Gemeenschapscommissie

- Kunstendecreet: VLAAMSE GEMEENSCHAP (2013), *Decreet van 13 december 2013 betreffende de ondersteuning van de professionele kunsten*, Belgisch Staatsblad, 19 mei 2014, pp. 39894-39916
- Kunstenverordenig: VGC (2003), *Verordening nr. 03/01 van 24 april 2003 houdende subsidiëring van kunsten*, Brussel, Vlaamse Gemeenschapscommissie
- MARES, A. (2015), *BRIO-matrix. Fiche: De Vlaamse Gemeenschapscommissie*, Brussel, BRIO
- MINNE G., PICKELS A. (2003), *Dwarsdoorsnede van de podiumkunsten in Brussel: Een kwalitatieve en transversale studie*, Brussel, Editions de la Bellone.
geraadpleegd op 21/11/17 via
<https://www.bellone.be/docs/regardsNL.pdf>
- Podiumkunstendecreet: FRANSE GEMEENSCHAP (2003), *Kaderdecreet van 10 april 2003 betreffende de erkenning en de subsidiëring van de beroepssector van de Podiumkunsten*, Belgisch Staatsblad, 19 mei 2003, pp. 27200-27220.
- RAB/BKO (2009), *Cultuurplan voor Brussel*, Brussel
geraadpleegd op 05/04/17 via
https://rabbko.be/uploads/cultuurplan_voor_brussel_NL-download1.pdf
- SIMONS, G., MARECHAL, M., HESTERS, D., GADEYNE, J. (2013), *In Nesten. Onderzoek naar Talontwikkeling en Interculturaliteit in de Podiumkunsten*, Brussel, Vlaams Theater Instituut; Démos; RAB/BKO
- VGC, VLAAMSE GEMEENSCHAP (2012), *Task Force Brussel. Eindrapport*, Brussel, Vlaamse Gemeenschap.
geraadpleegd op 13/07/18 via
http://brussel.vlaanderen.be/userfiles/file/tfb_eindrapport_20120208.pdf
- VGC (2014), *Beleidsnota 2014-2019. Cultuur, Jeugd en Sport*, Brussel, Algemene Directie Cultuur, Jeugd & Sport van de Vlaamse Gemeenschapscommissie.
- VGC (2015), *Brussel in cijfers. Situatieschets van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zijn inwoners*, Brussel, Meet- en Weetcel van de VGC
geraadpleegd op 09/07/18 via
www.vgc.be/sites/www.vgc.be/files/download/oa_cjs_brussel_in_cijfers_werkveldanalyses_2015_webversie.pdf
- VGC (2016), *Collegebesluit van 23 juni 2016 houdende de uitvoering van verordening nr. 03/01 houdende subsidiëring van kunsten*, Brussel, Vlaamse Gemeenschapscommissie.
- VGC (2016), *Meerjarenbeleidsplan 2016-2016*, Brussel, Algemene Directie Cultuur, Jeugd & Sport van de Vlaamse Gemeenschapscommissie.
- VGC (2018), *VGC Jaarverslag 2017*, Brussel, Vlaamse Gemeenschapscommissie.

VRANKEN, I., BOTELLA, S. (2017), *Contemporary arts in Belgium: an overview (English-French edition)*, Brussel, IETM.

geraadpleegd op 12/07/18 via

<https://www.ietm.org/en/publications/contemporary-performing-arts-in-belgium-an-overview>

WIKIPEDIA BIJDRAGERS (2018), *Verfransing van Brussel*, Wikipedia, de vrije encyclopedie, 30 juli 2018

geraadpleegd op 2/08/18 via

https://nl.wikipedia.org/wiki/Verfransing_van_Brussel

WITTE, E. (2010), *Twintig jaar Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel: sterke groei in een model onder spanning (1989-2009)*, Brussel, VUB press/BRIO.

geraadpleegd op 09/10/17 via

http://www.briobrussel.be/assets/briotekstenboek/brio-artikel_vgc_elswitte.pdf

WEBSITES

Agenda.brussels – www.agenda.brussels

Article 27 asbl – www.article27.be

Association des Centres Culturels de la Communauté française de Belgique asbl (ACC) – www.centres-culturels.be

Belgisch Staatsblad – www.ejustice.just.fgov.be/cgi/welcome.pl

Brussels Informatie-, Documentatie- en Onderzoekscentrum (BRIO) – www.briobrusssel.be

Compendium: cultural policies & trends – www.culturalpolicies.net

Cultuurcentrum Brussel – www.cultuurcentrumbrussel.be

Cultureel Samenwerkingsakkoord – www.cultuurculture.be

Demandez le Programme – www.demandezleprogramme.be

Directie van de Culturele Centra (FWB) – www.centresculturels.cfwb.be

Kunstenpunt – Vlaams steunpunt voor Kunsten – www.kunsten.be

La Bellone – het huis van de Podiumkunsten – www.bellone.be

Réseau des Arts à Bruxelles/Brussels Kunstenoverleg (RAB/BKO) – www.rabbko.be

Spots.brussels – De Brusselse gids van Culturele Zalen en Podia – www.spots.brussels

Stichting voor de Kunsten – www.fondationpourlesarts.be/nl

Vereniging Vlaamse Cultuur- en gemeenschapscentra (VVC) – www.cultuurcentra.be

Visit.brussels – www.visit.brussels

Website van de Belgische Federale Overheidsdiensten – www.belgium.be

Website van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest – www.be.brussels/bruxelles

Website van de Vlaamse overheid – www.vlaanderen.be

Website van het Beleidsdomein Cultuur, Jeugd en Media – www.cjism.be

Website van het Agentschap Kunsten en Erfgoed – www.kunstenenerfgoed.be

Website van Franse Gemeenschap – www.federation-wallonie-bruxelles.be

Website van het Departement Cultuur van de Franse Gemeenschap – www.culture.be

Website van de Afdeling Artistieke Creatie van de Franse Gemeenschap – Service général de la Création Artistique – www.creationartistique.cfwb.be

Website van Observatoire des Politiques Culturelles van de Franse Gemeenschap – www.opc.cfwb.be

Website van de Vlaamse Gemeenschapscommissie – www.vgc.be

Website van Franse Gemeenschapscommissie – Service public francophone bruxellois (Commission communautaire française - COCOF) – www.spfb.brussels

Website van de Gemeente Brussel-Stad – www.brussel.be

STRUCTUREN

THEATERS

Atelier 210 – www.atelier210.be

BOZAR – www.bozar.be

Bronks – www.bronks.be

Comédie Claude Volter – www.comedievolter.be

Kaaitheater – www.kaaitheater.be

Koninklijke Vlaamse Schouwburg – www.kvs.be

La Clarençière – www.laclarençiere.be

La Montagne magique – www.theatremontagnemagique.be

Le Boson – www.leboson.be

Magic Land Theatre – www.magicland-theatre.com

Théâtre Le Rideau – www.rideaudebruxelles.be

Théâtre 140 – www.le140.be

Théâtre de la Balsamine – www.balsamine.be

Théâtre de la Toison d'Or – www.ttotheatre.com

Théâtre de la Vie – www.theatredelavie.be

Théâtre de Poche – www.poche.be

Théâtre des Martyrs – www.theatre-martyrs.be

Théâtre Le Public – www.theatrelepublic.be

Théâtre Les Tanneurs – www.lestanneurs.be

Théâtre Marni – www.theatremarni.com

Théâtre National – www.theatrenational.be

Théâtre Océan Nord – www.oceannord.org

Théâtre Royal des Galeries – www.trg.be

Théâtre Royal du Parc – www.theatreduparc.be

Théâtre Varia – www.varia.be

Théâtre-Poème – www.theatrepoeme.be

GEMEENSCHAPSCENTRA

GC De Kriekelaar – www.dekriekelaar.be

GC De Kroon – www.gcdekroon.be

GC De Linde – www.gcdelinde.be

GC De Maalbeek – www.demaalbeek.be

GC De Markten – www.demarkten.be

GC De Platoo – www.deplatoo.be

GC De Rinck – www.derinck.be

GC De VaartKapoen – www.vaartkapoen.be

GC De Zeyp – www.dezeyp.be

GC Den Dam – www.gcdendam.be

GC Elzenhof – www.gcelzenhof.be

GC Essegem – www.essegem.be

GC Everna – www.everna.be

GC Het Huys – www.hethuys.be

GC Kontakt – www.gckontakt.be

GC Nekkersdal – www.nekkersdal.be

GC Nohva – www.gcnohva.be

GC Op-Weule – www.opweule.be

GC Pianofabriek – www.pianofabriek.be

GC Ten Noey – tennoey.vgc.be

GC Ten Weyngaert – www.tenweyngaert.be

GC Wabo – www.wabo.be

CULTURELE CENTRA

CC Anderlecht - Escale du Nord – www.escaledunord.brussels

CC Auderghem – www.ccauderghem.be

CC Bruegel – www.ccbuegel.be

CC Bruxelles Nord - Maison de la création – www.maisondelacreation.org

CC des Riches-Claires – www.lesrichesclaires.be
CC Espace Magh – www.espacemagh.be
CC Etterbeek - Le Senghor – www.senghor.be
CC Evere - L'entrela' – www.lentrella.be
CC Forest – BRASS – www.lebrass.be
CC Ganshoren - La Villa – www.lavillaculture.be
CC Jacques Franck – www.lejacquesfranck.be
CC Jette - L'Armillaire – www.ccjette.be
CC Le Fourquet – www.lefourquet.be
CC Schaerbeek – www.culture1030.be
CC Uccle – www.ccu.be
CC Watermael-Boisfort - La Vénérie – www.lavenerie.be
CC Wolubilis – www.wolubilis.be
CC Woluwé-St-Pierre - W:Hall – www.whelll.be

[OPZETTELIJK BLANCO GELATEN PAGINA]

BIJLAGE

Bijlage A: Excel bestand met alle data over het theateraanbod

